

Multicultureel onderwijs in de geschiedenisles

Naar Fins voorbeeld

Juliëtte Gallas

Multicultureel onderwijs in de geschiedenisles

Naar Fins voorbeeld

Naam: Juliëtte Gallas

Studentnummer: 2161529

Fontys lerarenopleiding Sittard

Begeleider: Peter Augustin

Afstudeerscriptie docentenopleiding Geschiedenis

Schinveld, Juli 2014

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie. Met deze scriptie ben ik aan het eind gekomen van mijn studie aan de docentenopleiding geschiedenis aan Fontys hogeschool Sittard. Ik kijk met trots terug naar de afgelopen jaren waaronder naar het ontwikkelen en schrijven van deze scriptie. Afgelopen jaar was voor mij geen makkelijk jaar. Toch ben ik blij dat ik heb doorgezet en daarmee deze scriptie heb kunnen afronden.

Ik wil graag van de gelegenheid gebruik maken om een aantal mensen te bedanken. Op de eerste plaats wil ik mijn begeleider Peter Augustin bedanken voor het geduld, zijn goede advies en steun. Daarnaast wil ik mijn stagebegeleiders Nicole Didden en Petra Koolen bedanken voor alle vrijheid die zij mij boden om dit onderzoek uit te voeren. Ook wil ik mijn docenten en begeleiders op de Universiteit van Turku in Finland bedanken voor alle informatie, advies en hulp die zij mij geboden hebben om dit onderwerp vast te stellen.

Ten slotte wil ik deze afstudeerscriptie opdragen aan mijn vader Hans Gallas, die mij de kracht heeft gegeven door te gaan.

Juliëtte Gallas
Schinveld, Juli 2014

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	1
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	2
1.1. KEUZE ONDERWERP	2
1.2. PROBLEEMSTELLING	2
1.3. WAAROM MULTICULTUREEL ONDERWIJS?	3
1.4. ONDERZOEKSVRAGEN	4
HOOFDSTUK 2: THEORIE	5
2.1. WAT IS MULTICULTUREEL ONDERWIJS?	5
2.1.1. DEFINITIES VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN DE LITERATUUR	5
2.1.2. DEFINITIE MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN DIT ONDERZOEK	6
2.2. WAAROM BESTEEDT MEN NU IN NEDERLAND GEEN AANDACHT MEER AAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS?	7
2.2.1. GESCHIEDENIS VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS	8
2.2.2. GESCHIEDENIS VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN NEDERLAND	8
2.3. HET BELANG VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS	9
2.3.1. MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN FINLAND	10
2.3.2. DE LINK TUSSEN MULTICULTUREEL ONDERWIJS EN BURGERSCHAP	11
2.4. DE VOOR- EN NADELEN VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS	13
2.5. TOEPASSING VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS OP DE SCHOOL	13
2.6. TOEPASSING VAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN DE KLAS	14
2.6.1. MULTICULTUREEL ONDERWIJS IN DE VAKLESSEN	14
2.7. SOCIAAL KLASSENKLIMAAT	16
2.8. MAATSCHAPPELIJK BESEF	17
HOOFDSTUK 3: ONDERZOEKSOPZET	18
3.1. ACHTERGROND	18
3.2. ONDERZOEKSGROEP	18
3.3. ONTWIKKELING ONDERZOEKSINSTRUMENTEN	19
3.4. LESSENSERIE	22
3.5. ONTWIKKELING LESSENSERIE	22
3.6. VERLOOP LESSENSERIE	25
3.7. VERWERKING RESULTATEN	29
HOOFDSTUK 4: RESULTATEN	30
4.1. KLAS A: BRUGKLAS VMBO 1	30
4.2. KLAS B: BRUGKLAS VMBO 2	35
4.3. KLAS C: 2 vwo	40

4.4. KLAS D: GYMNASIUM 2	45
HOOFDSTUK 5: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	50
5.1. ANTWOORD OP DE ONDERZOEKSVRAGEN	50
5.1.1. DEELVRAAG 1: WAT IS MULTICULTUREEL ONDERWIJS?	50
5.1.2. DEELVRAAG 2: WAAROM BESTEEDT MEN NU IN NEDERLAND GEEN AANDACHT MEER AAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS?	50
5.1.3. DEELVRAAG 3: WAAROM IS MULTICULTUREEL ONDERWIJS NOG STEEDS BELANGRIJK EN WAT ZIJN DE VOOR- EN NADELEN?	51
5.1.4. DEELVRAAG 4: HOE KAN MULTICULTUREEL ONDERWIJS WORDEN TOEGEPAST OP SCHOOL EN IN DE KLAS, EN OP WELKE VAKKEN HEEFT DIT BETREKKING?	51
5.1.5. DEELVRAAG 5: WAT IS HET SOCIALE KLIMAAT IN DE KLAS?	52
5.1.6. WAT IS HET MAATSCHAPPELIJK BESEF?	52
5.2. INTERPRETATIE EN VERKLARING VAN RESULTATEN GERELATEERD AAN LITERATUUR	52
5.3. OPBRENGSTEN EN AANBEVELINGEN VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK	53
5.4. VERBETERPUNTEN VOOR HET ONDERZOEK	54
5.5. SUGGESTIES VOOR VERVOLGONDERZOEK	55
NAWOORD	56
LITERATUUR	58
BIJLAGEN	62
BIJLAGE 1: ONDERZOEKSINSTRUMENTEN	62
BIJLAGE 2: ONTWORPEN EN UITGEVOERD ONDERWIJSMATERIAAL	65
BIJLAGE 3: PERSOONLIJKE REFLECTIE OP HET WERKPROCES	82
BIJLAGE 4: OPZET/MATERIAAL/FEEDBACK MONDELINGE PRESENTATIE	83
BIJLAGE 5: VERKLARING PLAGIAAT + EPHORUSRAPPORT	88
BIJLAGE 6: VERKLARING TOESTEMMING OPNAME IN AOSL-PUBLICATIEBANK	89

Samenvatting

In deze afstudeerscriptie staat de vraag centraal of multicultureel onderwijs leidt tot een verbetering van het sociale klassenklimaat en het maatschappelijk besef.

Dit onderwerp is tot stand gekomen na een bezoek aan Finland, waar multicultureel onderwijs is ingebed in het Finse onderwijssysteem.

Multicultureel onderwijs is een vaak misleidend begrip omdat men geneigd is uitsluitend te denken aan een onderwijsvorm die zich enkel toespitst op culturele verschillen.

Multicultureel onderwijs omvat echter veel meer. Centraal bij multicultureel onderwijs staat de interactie, waarbij het belangrijk is dat de leerlingen het niet met elkaar eens hoeven te zijn, maar juist de dialoog met elkaar aangaan. Het gaat erom dat men elkaars opvattingen respecteert. Multicultureel onderwijs is een onderwijsvorm die in alle vakken toegepast kan worden.

In Nederland wordt tegenwoordig niet veel meer aandacht aan multicultureel onderwijs besteed. Burgerschap, dat veel raakvlakken vertoont met multicultureel onderwijs, is tegenwoordig verplicht voor alle scholen in Nederland, maar in de praktijk wordt hier te weinig aandacht aan besteed.

Dit onderzoek is uitgevoerd op Sint Ursula te Horn in een periode van 11 weken.

Multicultureel onderwijs is in de lessen toegepast door gebruik te maken van een lessenserie. Om het sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef te meten is er gebruik gemaakt van vragenlijsten die aan het begin en eind van de onderzoeksperiode zijn afgenomen. De onderzoeksgroep bestond uit twee vmbo brugklassen, een vwo 2 klas en een gymnasium 2 klas. Uit de resultaten is gebleken dat het sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef licht is gestegen.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Multicultureel onderwijs komt in het huidige Nederlandse onderwijs niet veel voor. Men verwacht dit begrip vaak met intercultureel onderwijs, dat een bloeiperiode had in de laatste twee decennia van de vorige en de eerste paar jaren van deze eeuw (Boer, 2012, p.12). In dit onderzoek zal het begrip multicultureel onderwijs gehanteerd worden. De redenen om in deze scriptie voor multicultureel onderwijs te kiezen en niet voor het begrip intercultureel onderwijs, zijn de volgende:

Op de eerste plaats is intercultureel onderwijs bekend bij docenten en hebben zij hier een bepaald beeld van. Daarnaast verschillen de twee begrippen van elkaar. Meer uitleg over de definitie van multicultureel onderwijs en de motivatie voor de keuze hiervan wordt gegeven in hoofdstuk 2.

Bij multicultureel onderwijs wordt niet alleen gekeken naar de etnische verschillen -dit is veel meer van belang bij intercultureel onderwijs-, maar ook naar verschillen binnen één bepaalde cultuur. Juist de band in de klas en het besef van de maatschappij waarin de leerlingen leven, helpt hen zich te ontwikkelen tot kritische wezens die de zaken om hen heen beter leren te begrijpen.

1.1. Keuze onderwerp

Ik heb gekozen voor multicultureel onderwijs na mijn buitenlandse studie in Finland. Tijdens deze minor kwam ik in aanraking met verschillende aspecten van het Finse onderwijssysteem. Oorspronkelijk wilde ik een aspect uit het Finse onderwijs toepassen in het Nederlandse onderwijs. Dit bleek een moeilijkere opgave dan gedacht. Vanwege de cultuurverschillen tussen de twee landen zou er een dermate verschil ontstaan in de toepassing en uitwerking van bepaalde onderwijsaspecten. Tijdens mijn lessen aan de universiteit van Turku kwam ik in aanraking met multicultureel onderwijs. Deze onderwijsvorm wordt op alle Finse scholen toegepast, en is daar ook opgenomen in het nationaal curriculum. De essentie van multicultureel onderwijs is dat deze onderwijsvorm overal ter wereld kan worden toegepast. Na meer informatie te hebben gevraagd aan professoren, docenten en schoolleidingen om hun kijk op multicultureel onderwijs te geven wist ik het zeker: multicultureel onderwijs zou het onderwerp worden voor mijn afstudeerscriptie.

1.2. Probleemstelling

Tijdens de afstudeerstage vroegen een aantal collega's om het onderwerp van dit onderzoek. Nadat ik het onderwerp noemde, kwamen er vaak de volgende reacties: *'maar hier zitten toch bijna geen buitenlanders?'* of *'wij zijn helemaal geen multiculturele school'*. Dit soort reacties zal naar alle waarschijnlijkheid op meerdere scholen te horen zijn. Multicultureel onderwijs blijkt voor veel docenten een misleidend begrip te zijn, dat zonder uitleg verkeerd opgevat kan worden.

Multicultureel onderwijs komt op de meeste Nederlandse scholen niet meer voor (zie hoofdstuk 2 blz. 13). Scholen dienen hieraan verplicht aandacht te besteden, maar ook dit wordt niet vaak gedaan door docenten. Hierbij kan multicultureel onderwijs een oplossing bieden. Door aandacht te besteden aan multicultureel onderwijs besteedt men automatisch aandacht aan burgerschap. In het theoretisch kader zal de link tussen multicultureel onderwijs en burgerschap uitvoerig worden behandeld (zie hoofdstuk 2 blz. 11).

Ten slotte vinden veel docenten multicultureel onderwijs onnodig, omdat zij van mening zijn iedereen gelijk te moeten behandelen. Gelijke behandeling is een nobel streven, maar er komen hierbij ook een aantal knelpunten voor. Op de eerste plaats moet men zich afvragen; *Wat is gelijkheid?* Voor de ene docent betekent dit iets anders dan voor de andere. Daarnaast zijn er vraagtekens te plaatsen bij ultieme gelijkheid in de school of klas. Als de docent één lijn trekt (in het kader van gelijke behandeling) zullen slechts enkele leerlingen hiermee gebaat zijn.

Juist om gelijkheid –en daarnaast te erkennen dat er verschillen zijn tussen leerlingen- te kunnen toepassen moeten de school, docenten en leerlingen erachter komen wat gelijkheid voor henzelf inhoudt, en voor de ander.

Gelijkheid is ook een van de onderwerpen die door middel van multicultureel onderwijs worden behandeld.

Afbeelding 1: "Je krijgt allen dezelfde opdracht: 'Klim om het eerst in de boom'". Bron: <http://www.hoogbegaafdvlaanderen.be>. Geraadpleegd op 03-07-2014.

1.3. Waarom multicultureel onderwijs?

Multicultureel onderwijs heeft al succes in andere landen, waaronder Finland. Het zorgt ervoor dat leerlingen maatschappelijker bewust worden, en dat daarnaast de sociale contacten worden verbeterd.

Door leerlingen zelf te laten nadenken over de onderwerpen die bij multicultureel onderwijs aan bod komen, en door veel interactie met de docent en elkaar, wordt er diep ingegaan op belangrijke aspecten van de huidige maatschappij. Dit is een van de doelen van multicultureel onderwijs. Het omgaan met verschillen is een ander belangrijk doel van multicultureel onderwijs. Docenten moeten bij het toepassen van multicultureel onderwijs de leerlingen begeleiden om tot deze doelen te komen. Niet alleen leerlingen leren op deze manier, maar ook de docent heeft hier profijt van. Het is naïef om te veronderstellen dat het integreren van multicultureel onderwijs in de lessen meteen tot resultaten zal leiden. Het is een langdurig en ingewikkeld proces. Multicultureel onderwijs is ook rendabel voor de docent, omdat deze hier ook van leert. Ik zal dan ook in dit onderzoek een manier proberen te vinden waarbij multicultureel onderwijs ingepast kan worden in de lessen, waarbij de ontwikkeling van de leerlingen centraal staat. Op deze wijze kan de docent multicultureel onderwijs makkelijk toepassen in zijn of haar lessen, waar niet alleen de leerling, maar ook de docent profijt van heeft.

1.4. Onderzoeksvragen

In dit onderzoek wordt de volgende stelling geponeerd:

Multicultureel onderwijs dat wordt verweven in de lessen vergroot het maatschappelijk besef van de leerling en verbetert het sociale klimaat in de groep.

In dit onderzoek komen de volgende deelvragen aan bod die gezamenlijk een antwoord geven op de stelling.

1. Wat is multicultureel onderwijs?
2. Waarom besteedt men nu in Nederland geen aandacht meer aan multicultureel onderwijs?
3. Waarom is multicultureel onderwijs nog steeds belangrijk en wat zijn de voor- en nadelen?
4. Hoe kan multicultureel onderwijs worden toegepast op school en in de klas, en op welke vakken heeft dit betrekking?
5. Wat bedoelt men met het sociale klimaat in de klas?
6. Wat is maatschappelijk besef?

Nu de motivatie voor dit onderwerp is uitgelegd, de probleemstelling is beschreven, de stelling en deelvragen zijn behandeld, en een korte impressie van multicultureel onderwijs is gegeven, wordt er in het volgende hoofdstuk uitgebreid ingegaan op de deelvragen.

Hoofdstuk 2: Theorie

In het vorige hoofdstuk werd er een introductie gegeven over multicultureel onderwijs en zijn de deelvragen benoemd. In dit hoofdstuk zal dieper worden ingegaan op de verschillende onderzoeksvragen, zodat er een duidelijk beeld over multicultureel onderwijs ontstaat. Naast het beantwoorden van de deelvragen zal in dit hoofdstuk ook dieper worden ingegaan op de definities van multicultureel onderwijs, redenen waarom multicultureel onderwijs tegenwoordig niet meer wordt gebruikt, de voor- en nadelen van multicultureel onderwijs en de geschiedenis van multicultureel onderwijs. Daarnaast zal ook de toepassing van multicultureel onderwijs in Finland worden beschreven en zal de toepassing van multicultureel onderwijs in verschillende schoolvakken worden behandeld. Ten slotte zal ook het sociale klassenklimaat en maatschappelijk besef worden beschreven.

2.1. Wat is multicultureel onderwijs?

Multicultureel onderwijs is een complex begrip. Zoals in het vorige hoofdstuk werd aangegeven denkt men meestal bij het horen van multicultureel onderwijs aan het lesgeven over verschillende culturen. Om een duidelijk beeld te krijgen van wat multicultureel onderwijs inhoudt, zal eerst worden ingegaan op verschillende definities die in de literatuur gegeven worden van multicultureel onderwijs. Daarnaast wordt ook de definitie die in dit onderzoek zal worden gehanteerd besproken.

2.1.1. Definities van multicultureel onderwijs in de literatuur

Er zijn verschillende definities van multicultureel onderwijs in de literatuur te vinden. Echter, de meeste Nederlandse bronnen spreken niet van multicultureel onderwijs, maar van intercultureel onderwijs. De benaming intercultureel is echter ongelukkig gekozen zegt Van Loon in haar masterthesis *Multiculturalisme en interculturalisme*. *“Intercultureel onderwijs is te beperkt want het doet sterk denken aan het leren kennen van een andere cultuur, waardoor interactie tussen mensen uit verschillende culturen beter zou verlopen. Het verwijst teveel naar etnisch-culturele verschillen tussen mensen en hoe bestaande problemen tussen diverse groepen opgelost moeten worden”* (Van Loon E, 2008, p.12).

Om deze reden is er ook in dit onderzoek geen sprake van intercultureel onderwijs, en mag deze niet worden verward met multicultureel onderwijs.

Kools (1996) beschrijft multicultureel onderwijs als volgt: “multicultureel onderwijs is geïntegreerd onderwijs en moet dus gericht zijn op autochtone en allochtone leerlingen en alle vakken binnen het onderwijs doordringen” (Kools, 1996, p.17-18).

In deze definitie staat multicultureel onderwijs als geïntegreerde onderwijsvorm centraal. Verder moet multicultureel onderwijs bij elke leerling aansluiting vinden.

Een uitgebreide definitie wordt gegeven door Sonia Nieto (2008):

“Multicultural education is a process of comprehensive school reform and basic education for all students. It challenges and rejects racism and other forms of discrimination in schools and society and accepts and affirms the pluralism (ethnic, racial, linguistic, religious, economic, gender and sexual orientation, among others) that students, their communities and teachers reflect. Multicultural education permeates the school's curriculum and instructional strategies as well as the interactions among teachers, students and families and the very way that schools conceptualize the nature of teaching and learning. Because it uses critical pedagogy as its underlying philosophy and focusses on knowledge, reflection, and action as the basis for social change, multicultural education promotes democratic principles of social justice” (Nieto, 2008, p.42).

Daarnaast plaatsen Schuitema en Radstake (2003) nog een opmerking bij het begrip multicultureel onderwijs. Zij stellen dat het multicultureel onderwijs zich teveel focust op de eenzijdige kennisverwerving, terwijl het accent juist zou moeten liggen op meer interactie in de klas en de manier waarop multiperspectiviteit vorm krijgt (Schuitema & Radstake, 2003, p.263). Naast kennisverwerving en interactie draait het daarnaast ook om attitudevorming.

Nu een aantal definities zijn gegeven zal nu worden ingegaan op welke definitie in dit onderzoek gehanteerd zal worden.

2.1.2. Definitie multicultureel onderwijs in dit onderzoek

In dit onderzoek zal de volgende definitie gehanteerd worden:

Multicultureel onderwijs is een proces van schoolhervorming dat zich richt op het tegengaan van racisme en andere vormen van discriminatie in het onderwijs. Het kan gezien worden als een basis voor onderwijs. Ook richt multicultureel onderwijs zich op het pluralisme in het onderwijs en in de samenleving (zoals onder andere: etnisch, taalkundig, religieus, economisch, geslacht en seksuele geaardheid).

Multicultureel onderwijs dringt door in het schoolcurriculum en leermethoden van de school. Daarnaast is het van belang dat multicultureel onderwijs overgebracht wordt door middel van een actieve interactie tussen docenten en leerlingen.

Omdat multicultureel onderwijs een kritische pedagogiek heeft als onderliggende filosofie en zich richt op kennis, reflectie en interactie als basis van sociale verandering, bevordert multicultureel onderwijs de democratische beginselen van de sociale rechtvaardigheid.

Deze definitie is afkomstig van Sonia Nieto (2008). De definitie bestaat uit zeven aspecten die hieronder zullen worden toegelicht:

Multicultureel onderwijs als antiracistisch onderwijs

Hiermee wordt bedoeld dat multicultureel onderwijs zich richt op het tegengaan van racisme en andere vormen van discriminatie. Om hierover met elkaar de dialoog aan te

gaan, wordt een sfeer gecreëerd die het pluralisme in de klas, school en omgeving accepteert.

Multicultureel onderwijs als basis voor onderwijs

Multicultureel onderwijs moet worden geïntegreerd in de lessen. Het moet niet als een apart vak worden gezien, maar in zoveel mogelijk vaklessen worden geïntegreerd.

Multicultureel onderwijs is belangrijk voor alle leerlingen

Leerlingen moeten zich aangesproken voelen in de klas. Er mogen geen leerlingen worden voorgetrokken of worden achtergesteld.

Multicultureel onderwijs dringt door in alle lessen

Het maakt niets uit welk vak er gegeven wordt, multicultureel onderwijs moet in alle lessen doordringen. Niet alleen de maatschappijleerdocent moet multicultureel onderwijs toepassen, maar ook bijvoorbeeld de wiskundeleraar.

Multicultureel onderwijs voor sociale gelijkheid

Bij multicultureel onderwijs wordt er aandacht besteed aan sociale gelijkheid. Sociale gelijkheid betekent dat iedereen in de maatschappij dezelfde kansen moet krijgen.

Multicultureel onderwijs is een proces

Multicultureel onderwijs kan niet gezien worden als een verandering die op korte termijn kan worden gerealiseerd, maar moet gezien worden als een langdurig proces van onderwijshervorming.

Aan multicultureel onderwijs ligt een kritische pedagogiek ten grondslag

Met kritische pedagogiek, ook wel emancipatorische pedagogiek genoemd, wordt bedoeld dat het bij multicultureel onderwijs belangrijk is dat er kritische vragen gesteld moeten worden, hoe er met bepaalde zaken moet worden omgegaan. De geesteswetenschappelijke pedagogiek wordt bekritiseerd omdat zij de veranderbaarheid van de bestaande maatschappelijke en opvoedingsverhoudingen niet op adequate wijze kan verrekenen in haar wetenschapstheoretisch ontwerp (uit: Pedagogiek in meervoud, red. F. Beugelsdijk, p. 105)

Naast de definitie van Nieto is ook de opmerking gemaakt door Schuitema en Radstake (2003) dat interactie centraal staat bij multicultureel onderwijs, een belangrijke aanvulling op de definitie in dit onderzoek.

2.2. Waarom besteedt men nu in Nederland geen aandacht meer aan multicultureel onderwijs?

Een van de redenen om het gebrek aan multicultureel onderwijs in het Nederlandse onderwijssysteem te verklaren, wordt gegeven door Annemieke Bakker, beleidsadviseur bij het landelijk bureau ter bestrijding van rassendiscriminatie: *“De dominante cultuur vindt dat het emancipatieproces nu wel voltooid is. Daarnaast is discriminatie vaak een taboe”*. (Looten, 2007, Intercultureel onderwijs als middel tegen racisme).

Ook docent pedagogiek Henk Boer geeft aan dat er sprake is van een dominante cultuur die andere culturen onderdrukt (Boer, 2012, p.8).

Wat nu precies de dominante cultuur van Nederland inhoudt, kan in het kader van dit onderzoek niet verder worden ingegaan. Dit kan namelijk gezien worden als een discussie zonder eind.

Een andere reden waarom men geen aandacht besteedt aan multicultureel onderwijs is dat de voorganger, intercultureel onderwijs, geen succes heeft gehad. Meer hierover zal in de geschiedenis van multicultureel onderwijs in Nederland (zie 2.2.2.) beschreven worden.

2.2.1. Geschiedenis van multicultureel onderwijs

De oorsprong van multicultureel onderwijs ligt in de Verenigde Staten. Gorski (1991) geeft als verklaring voor het ontstaan van multicultureel onderwijs de strijd van onderdrukte groepen –zoals de Afro-Amerikanen en de feministen- om gelijke rechten in de jaren '60. Deze groepen wilden een onderwijssysteem ontwikkelen waarbij gelijkheid tussen geslacht en huidskleur centraal stonden (Gorski, 1991, p. 1-3).

Socioloog Joep Bakker beaamt dat de Verenigde Staten een rijke historie heeft aan multicultureel onderwijs. De Verenigde Staten zien de noodzaak in van multicultureel onderwijs en doen om deze reden hier veel onderzoek naar.

Nederland heeft met de Verenigde Staten als voorbeeld *best practices* gehaald uit multicultureel onderwijs. Coöperatief leren is hiervan een voorbeeld.

Bakker waarschuwt echter voor het volgende: *“De Verenigde Staten hebben een geschiedenis van apartheid en het scheiden van zwart en wit. Je kunt dit niet vergelijken met de Nederlandse context. Reden te meer om het onderzoek in Nederland te intensiveren”* (Nicis, 2009, geraadpleegd op 29-04-2014).

2.2.2. Geschiedenis van multicultureel onderwijs in Nederland

In Nederland heeft men niet het multicultureel onderwijs overgenomen van de Amerikanen, maar is men zelf begonnen met ontwikkelen van een onderwijsvorm. Deze onderwijsvorm –en de ontwikkeling hiervan- hangt samen met de migratiegeschiedenis van Nederland.

De migratiegeschiedenis van Nederland

Voor multicultureel onderwijs is vooral de migratiegeschiedenis na de tweede wereldoorlog van belang. Tot de tweede wereldoorlog was de Nederlandse cultuur sterk christelijk (Boer, 2012, p.7). Binnen deze christelijke cultuur was er verdeeldheid, de zogenaamde verzuiling. In de drie decennia na de tweede wereldoorlog groeide de economie sterk, wat zorgde voor een tekort aan laaggeschoolde arbeidskrachten. Dit werd opgevuld door laagopgeleide arbeidskrachten uit het buitenland, de arbeidsmigranten. Deze waren voornamelijk afkomstig uit Zuid-Europa, Turkije en de Maghreb (Jennissen, 2011, p. 17). In 1973 vond een recessie plaats, waardoor de arbeidsmigranten niet meer nodig waren. Dit stopte de migratiestroom echter niet: *“Vooral de Turkse en Marokkaanse arbeidsmigratie werd gevolgd door een grootschalige gezinsmigratie in de vorm van zowel gezinshereniging als gezinsvorming”* (Jennissen, 2011, p. 17).

Boer (2012) stelt daarnaast dat naast deze migratiestromen van arbeiders er ook sprake was van de politieke vluchtelingen die in Nederland hun heil zochten. In 1993 openden de grenzen in Europa wat zorgde voor nog meer instroom van immigranten. Al deze migratiestromen brachten ook de nodige verandering in de Nederlandse cultuur met zich mee.

Dit is zichtbaar door de bouw van de eerste moskee (1955), de eerste hindoeïstische basisschool (1988) en de eerste islamitische basisschool (1989).

“Het gevolg is dat de traditionele cultuur sterk beïnvloed is door andere culturen” (Boer, 2012, p. 7).

Intercultureel onderwijs

In Nederland komt er vanaf 1981 een onderwijsbeleid met de titel ‘integratie met behoud van cultuur’. In dit onderwijsbeleid is Intercultureel onderwijs (ICO) opgenomen. In 1985 wordt de voorbereiding van leerlingen op een multiculturele samenleving zelfs vastgelegd. ICO krijgt een drietal doelstellingen die vooral de vooroordelen en racisme moeten weghalen, het samenleven met elkaar moet bevorderen, en kennis moet geven over verschillende culturen. Helaas loopt ICO in de schoolpraktijk niet en wordt dit beperkt tot incidentele activiteiten en culturele folklore (Berlet et al, 2008, p. 18). Om het ICO te redden wordt in 1994 de projectgroep ICO opgericht. Deze stelt nieuwe doelstellingen en zoekt passend lesmateriaal om intercultureel onderwijs te bevorderen. In 1999 wordt de projectgroep vervolgens opgeheven, maar wel wordt gepleit de thematiek voor te zetten.

Gelijktijdig aan de opheffing van de projectgroep ICO worden er ook kamervragen gesteld over ICO. Het is de politiek niet duidelijk wat ICO nu precies inhield (Tweede kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27 400 VIII, nr.89, p. 1-15). Ook Ledoux en Leeman (2003) beamen dit. Zij stellen dat er in de praktijk teveel aandacht wordt gevestigd op specifieke culturele achtergronden (culturalistische benadering). Hiermee kwam de etnisch-culturele dimensie op de achtergrond te staan.

Men wist nu niet meer wat nu precies het interculturele karakter van het onderwijs zou moeten zijn. (Berlet et al, 2008, p. 18). Ook in het volgende citaat komt dit tot uiting: *“Van der Niet (2006) beschrijft hoe het beleid ten aanzien van ICO niet van de grond komt door gebrek aan heldere invulling in de dagelijkse schoolpraktijk en daarmee uiteindelijk een ‘stille dood is gestorven’”* (Berlet et al, 2008, p. 18).

2.3. Het belang van multicultureel onderwijs

Zoals in de geschiedenis van multicultureel onderwijs duidelijk is geworden, is multicultureel onderwijs niet alleen toegepast in Nederland. Ook in andere landen zoals de Verenigde Staten – waar de oorsprong van multicultureel onderwijs ligt- en Finland wordt multicultureel onderwijs toegepast. Deze landen hechten een belang aan multicultureel onderwijs. In dit deel zal het multicultureel onderwijs in Finland behandeld worden alsook de link tussen multicultureel onderwijs en burgerschap. Dit laatste is

vooral van belang om uit te leggen welke verschillen en overeenkomsten tussen beide bestaan.

2.3.1. Multicultureel onderwijs in Finland

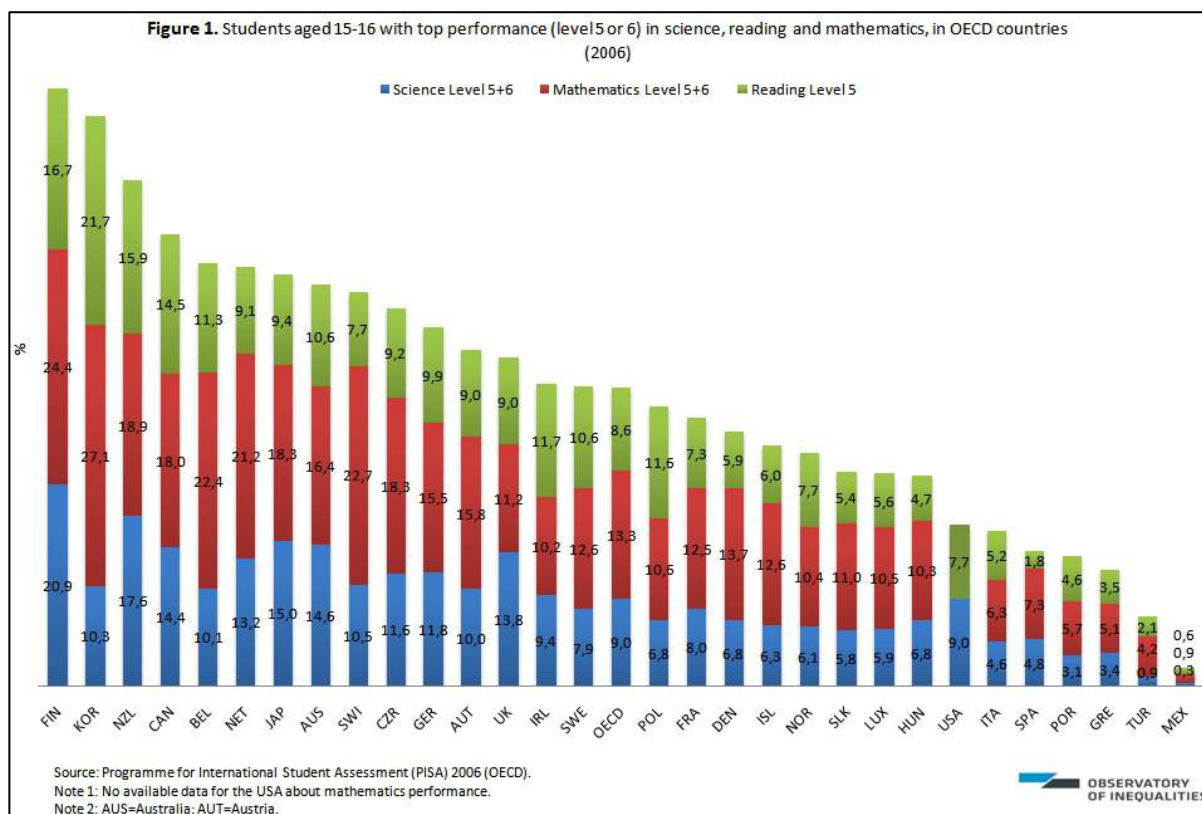
Diversiteit en multicultureel onderwijs worden toegepast in het Finse onderwijssysteem. Sterker nog, het wordt gezien als een van de basisprincipes waarop het Finse onderwijs is gebaseerd. *“In order to ensure social continuity and build the future, basic education assumes the tasks of transferring cultural tradition from one generation to the next, argumenting knowledge and skills, and increasing awareness of the values and ways of acting that form the foundation of society”* (Finnish national board of education, curriculum basic education, 2004, p. 12).

Dat multicultureel onderwijs belangrijk is in Finland wordt ook duidelijk in het volgende citaat: *“Cross-curricular themes represent central emphases of the educational and teaching work. Their objectives and contents are incorporated into numerous subjects; they integrate the education and instruction [...] This section depicts the cross-cultural themes, but they are implemented in the various subjects, from the perspectives characteristic of those subjects, and in a manner required by the pupil’s developmental phase”* (Finnish national board of education, curriculum basic education, 2004, p. 36).

Er wordt hier gesproken over vakoverstijgende thema’s die moeten worden behandeld gedurende het basisonderwijs in Finland. In Finland begint het basisonderwijs op de leeftijd van zeven jaar en duurt tot en met zestien jaar. Basisschool en middelbare school zijn in dit systeem samengevoegd. De zeven vakoverstijgende thema’s die in het Finse onderwijs worden behandeld zijn:

1. Persoonlijke groei
2. Culturele identiteit en multiculturalisme
3. Media-vaardigheden en communicatie
4. Participerend burgerschap en ondernemerschap
5. Verantwoordelijkheid voor milieu, welzijn en duurzaamheid
6. Veiligheid en verkeer
7. Technologie en het individu

Voorals thema twee en vier passen in het kader van multicultureel onderwijs. Deze thema’s worden niet als losse lessen gegeven, maar worden geïntegreerd in alle vaklessen. Multicultureel onderwijs wordt serieus genomen in Finland. Het is onderdeel van het Finse onderwijssysteem. Het Finse onderwijssysteem staat in hoog aanzien in de wereld. Vooral de PISA-resultaten van 2006 en 2009 bevestigen dit. Finland werd hiermee uitgeroepen tot een van de landen met het beste onderwijssysteem ter wereld. Multicultureel onderwijs heeft ook bijgedragen aan dit succes, maar mag hier niet alleen voor verantwoordelijk worden gehouden.

Afbeelding 2. Resultaten van PISA 2006 (bron: Programme for international Student Assessment (PISA) 2006 (OECD)).

2.3.2. De link tussen multicultureel onderwijs en burgerschap

In 2005 werd in Nederland een onderwijswet aangenomen waarin staat dat scholen aandacht moeten besteden aan ‘actief burgerschap en integratie’. Hierbij centraal staat *“de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren”* (Bron, 2007, p.7). Hoe scholen hier invulling aan geven mogen zij zelf bepalen. Actief burgerschap wordt als volgt beschreven: *“Leerlingen nemen zelfstandig verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen binnen en/of buiten de school”* (Bron, 2007, p. 19). Een andere definitie van burgerschap wordt gegeven door de onderwijsraad: *“Burgerschap is een complex en meerduldig concept dat kan verwijzen naar zeer verschillende aspecten van de relatie tussen overheid en burger en tussen burgers onderling”* (onderwijsraad, 2003, p.63). Omdat dit begrip niet goed te vertalen is naar de praktijk maakt de onderwijsraad onderscheid in drie niveaus van burgerschap. Deze zijn burgerschap op micro-, meso- en macroniveau (Stedenburg, 2008, p.4-5). Stedenburg (2008) merkt verder op dat het begrip burgerschap vaag is en daarnaast zeer uiteenlopende onderwerpen bevat: *“Niet alleen regels en bijvoorbeeld omgaan met pesten/agressie op school horen bij burgerschap. Ook de dag van het respect, veiligheid in het verkeer en bijvoorbeeld ouderbetrokkenheid vallen onder burgerschap”* (Stedenburg, 2008, p. 10).

De effecten van burgerschap is op sommige gebieden in het onderwijs zichtbaar. Zo is de canon van Nederland in het geschiedenisonderwijs ingevoerd. In het onderzoeksrapport van de canon van Nederland (2006) wordt de volgende reden aangekaart voor de ontwikkeling van de canon: De canon zou zorgen voor een socialisatietaak van het onderwijs en versterking van de maatschappelijke verantwoordelijkheid hiervan. Daarnaast speelde de integratieproblematiek een duidelijke rol. Men had te weinig kennis van de Nederlandse geschiedenis, waarmee het integratieproces bemoeilijkt werd. (Canoncommissie entoen.nu, 2006, p.14).

Multicultureel onderwijs en burgerschap hebben veel raakvlakken met elkaar. Deze staan weergegeven in de onderstaande tabel.

Overeenkomsten multicultureel onderwijs en burgerschap	Verschillen multicultureel onderwijs en burgerschap
Centraal bij beide staat dat de leerling deel uitmaakt van de gemeenschap.	Bij burgerschap staat ook het democratiseringsproces centraal. Dit komt bij Multicultureel onderwijs in veel mindere mate terug.
Er is sprake van interactie tussen verschillende personen.	
Het is een veelomvattend begrip dat zich niet enkel toespitst op één onderwerp.	
Men levert een actieve bijdrage aan de samenleving	

Tabel 1. De verschillen en overeenkomsten tussen multicultureel onderwijs en burgerschap.

De overeenkomsten tussen multicultureel onderwijs en burgerschap zijn duidelijk aanwezig. Op de eerste plaats staat bij beide centraal dat een leerling (of burger) deel uitmaakt van de gemeenschap. Dit kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Een leerling kan bijvoorbeeld deel uitmaken van de klas (microniveau), maar is tegelijk ook onderdeel van een groter geheel, de maatschappij (macroniveau).

Op de tweede plaats neemt bij multicultureel onderwijs en burgerschap de interactie een prominente rol in. Het belang van interactie voor multicultureel onderwijs is in dit hoofdstuk al een aantal keer beschreven, maar dit geldt zeker ook voor burgerschap. Ten slotte is het belangrijk bij zowel multicultureel onderwijs en burgerschap dat er een actieve bijdrage wordt geleverd aan de samenleving. De leerling maakt niet alleen deel uit van de samenleving, maar moet hier ook actief aan participeren.

Het verschil tussen multicultureel onderwijs en burgerschap is dat er bij burgerschap veel aandacht wordt besteed aan het democratiseringsproces van de leerling. Omdat multicultureel onderwijs overal ter wereld kan worden toegepast, komt dit bij multicultureel onderwijs (bijna) niet voor.

2.4. De voor- en nadelen van multicultureel onderwijs

Om duidelijk te maken waarom multicultureel onderwijs belangrijk is en blijft, zullen ook de voor- en nadelen belicht moeten worden. Er zijn verschillende bronnen te vinden over de voordelen van multicultureel onderwijs.

Zo stellen Gurin en Nagda (2003) in hun artikel 'The benefits of Diversity in Education for Democratic Citizenship', dat het omgaan en samenwerken met verschillende culturen een voordeel is voor het leerproces van een leerling. Wel houdt multicultureel onderwijs meer in dan alleen het omgaan en samenwerken met verschillende culturen (Gurin & Nagda, 2003).

In het rapport van UNESCO wordt er dieper ingegaan op het belang van multicultureel onderwijs. Dit rapport stelt dat multicultureel onderwijs bijdraagt aan zelfontwikkeling, het vergroten van burgerzin, een besef krijgen van het begrip democratie en tot slot het bevorderen van een duurzame ontwikkeling (UNESCO, 2009, p. 16).

De Onderwijsraad geeft in hun onderzoeksrapport nog een voordeel van multicultureel onderwijs. Een taak van scholen is om leerlingen kleine deugden aan te leren. Hieronder wordt verstaan: waarheidsgetrouwheid, empathie (inlevingsvermogen) en respect voor andermans mening. (Onderwijsraad, 2005, p. 23).

Als leerlingen deze deugden leren, stelt het onderzoeksrapport verder, zullen de grote waarden als de rechtsstaat en de samenleving als geheel beter tot hun recht komen.

Naast de voordelen die hierboven zijn genoemd, zijn er ook nadelen aan multicultureel onderwijs verbonden. Een gevaar wordt gegeven door Sierens (2007). Hij schrijft dat *"scholen zich moeten onthouden van de overdracht van normen en waarden, op die schoolregels na die het proces van leren en lesgeven mogelijk maken"* (Sierens, 2007, p. 35).

Onderwijspsycholoog Willem Hofstee beargumenteert deze stelling. Hij stelt dat docenten een objectieve band met hun leerlingen moeten hebben en dat een persoonlijke en emotionele band hierbij niet op zijn plaats is. Daarnaast stelt hij dat attitudes en waarden niet getoetst kunnen worden, en om deze reden niet moeten worden aangeleerd op school. Tenslotte geeft hij het argument dat er het gevaar bestaat dat docenten hun leerlingen gaan indoctrineren (Sierens, 2007, p. 35).

2.5. Toepassing van multicultureel onderwijs op de school

Een manier om multicultureel onderwijs toe te passen op scholen wordt gegeven door artikel 1(www.art1.nl). Dit is een organisatie die zich inzet voor het tegengaan van discriminatie en racisme. Een manier om multicultureel onderwijs toe te passen is om als school te zorgen voor een veilig schoolklimaat. Dit klimaat kan gerealiseerd worden door duidelijke schoolregels op te stellen.

‘Multicultureel opleiden’ is een samenwerkend orgaan van de vijf docentenopleidingen in Amsterdam. In hun omschrijving van multicultureel onderwijs op scholen staat het begrip diversiteitsbeleid centraal. Dit is een beleid dat gericht is op het erkennen en waarderen van verschillen tussen personen (multicultureel opleiden, 2014).

Er wordt aangegeven dat de Nederlandse onderwijssector niet bovenaan staat met betrekking tot het diversiteitsbeleid. Ruim 68% van de scholen en besturen in het primair en voortgezet onderwijs geeft aan niet met diversiteitsbeleid bezig te zijn. Daarmee wordt ook duidelijk dat 93% van de scholen/besturen geen diversiteitsbeleid voert (multicultureel opleiden, 2014).

Dit wilt niet zeggen dat multicultureel onderwijs helemaal niet wordt toegepast op scholen. Multicultureel onderwijs vindt op scholen slechts plaats in de vormen van projecten. Deze projecten zijn ontwikkeld als hulpmiddelen voor docenten om multicultureel onderwijs toe te passen. Het probleem wat zich bij deze projecten voordoet is dat deze niet voldoende zijn om multicultureel onderwijs toe te passen. Met dit soort projecten zijn leerlingen slechts een (korte) periode bezig met multicultureel onderwijs. Daarnaast zijn de projecten vooraf en extern ontwikkeld, en sluiten zij niet specifiek genoeg aan bij de leerlingen op school. Het gaat daarnaast om zaken die leerlingen alleen toepassen tijdens die projecten en niet erbuiten.

2.6. Toepassing van multicultureel onderwijs in de klas

Bij de toepassing van multicultureel onderwijs in de klas komt naar voren dat dit nu te weinig gedaan wordt. Ledoux & Leeman (2001) geven als reden hiervoor dat docenten het graag ‘gezellig’ houden in hun lokaal. Controversiële onderwerpen kunnen beter vermeden worden. Daarom pleiten de auteurs ook voor meer ‘leef’ in de klas.

Kramer- van Walderveen & Kruithof (1997) geven een andere reden voor het gebrek aan multicultureel onderwijs tegenwoordig. Zij stellen dat multicultureel onderwijs *“op een relatieve wijze wordt gegeven. Als een respons op incidenten die zich voordoen als de lesstof toevallig aanknopingspunten biedt”* (Kramer- van Walderveen & Kruithof, 1997, p.20). De docent dient multicultureel onderwijs niet alleen te geven als het onderwerp zich hiervoor leent.

Daarnaast spelen ook de projecten die al besproken zijn bij de toepassing van multicultureel onderwijs op scholen een rol in de klas. Om dezelfde redenen genieten deze niet de voorkeur, maar het zijn wel hulpmiddelen waarmee docenten multicultureel onderwijs kunnen toepassen in hun klas.

Multicultureel onderwijs is een onderwijsvorm en kan worden toegepast in alle vakken. Om hier meer duidelijkheid in te geven, zal dit nu de revue passeren.

2.6.1. Multicultureel onderwijs in de vaklessen

Multicultureel onderwijs beperkt zich niet slechts tot een aantal vakken. Het is een onderwijsvorm die toegepast kan worden in alle vakken. Het praktijkonderzoek zal zich echter voornamelijk toespitsen op multicultureel onderwijs in de geschiedenislessen. De

redenen hiervoor zijn dat er op de eerste plaats geen ruimte was om in meer vakken multicultureel onderwijs toe te passen. Ik ben alleen bevoegd om geschiedenisles te geven en geen andere vakken. Daarnaast waren er geen andere docenten die volgens de principes van multicultureel onderwijs lesgaven. Er was hierdoor geen mogelijkheid om de vragenlijsten af te nemen bij andere klassen. Integratie van multicultureel onderwijs kan niet worden afgedwongen.

Mens en maatschappijvakken

Deze vakken worden vaak gezien als de meest geschikte vakken om multicultureel onderwijs op toe te passen. Een vak als maatschappijleer of geschiedenis heeft veel draagvlak met de onderwerpen die in multicultureel onderwijs aan bod komen. Naast de kennisoverdracht in deze lessen is het vooral belangrijk voor de docent om door interactie en het aangaan van de dialoog, deze lessen beter te laten aansluiten bij het principe van multicultureel onderwijs.

Ook bij het vak aardrijkskunde kan multicultureel onderwijs worden toegepast.

Onderwerpen als groeiende internationalisering, globalisering en samenwerking tussen verschillende landen sluiten aan bij multicultureel onderwijs.

Het is bij deze vakken makkelijker om multicultureel onderwijs te integreren, omdat veel van de onderwerpen al behandeld worden. Een valkuil die hierbij kan ontstaan is dat docenten multicultureel onderwijs toepassen als het onderwerp hier zich voor leent, terwijl het juist belangrijk is dat multicultureel onderwijs wordt toegepast in alle lessen (Kruithof & Walderveen, 1997, p. 20).

Taalvakken

Om multicultureel onderwijs te passen in de verschillende taalvakken zouden docenten over kunnen stappen op ander lesmateriaal, of dit zelf creëren. Veel uitgeverijen van lesmethoden proberen multicultureel onderwijs te integreren, maar zoals het volgende citaat duidelijk maakt, is dit niet voldoende: *“Uitgeverijen van schoolboeken hebben soms typische namen zoals Jan, Leen en Piet vervangen door namen zoals Rashid en Ahmed”, klinkt het. “Maar het uitgangspunt van de lessen blijft eurocentrisch en het schoolpersoneel is vooral blank.”* (Metro, weinig multicultureel onderwijs in ‘witte’ scholen, geraadpleegd op: 12-06-2014).

Docenten zouden wel een methode uit een ander land (bijvoorbeeld een Engelse of Duitse methode) kunnen gebruiken om leerlingen op de hoogte te stellen van vooroordelen over Nederlanders. Is er daarnaast sprake van een dialoog die hierover wordt aangegaan, vindt er via deze weg multicultureel onderwijs plaats. (Bruin & van der Heijden, 2007, p.164-165).

Exacte vakken

Bij deze vakken lijkt het moeilijker om multicultureel onderwijs toe te passen. Bij multicultureel onderwijs gaat het niet alleen om de kennisoverdracht over bepaalde onderwerpen, zoals etniciteit, religie, geardeerdheid, etc., maar moeten leerlingen ook

begeleid worden in de omgang met elkaar. De dialoog met elkaar aangaan over moeilijke onderwerpen is hierbij erg belangrijk. De band in de klas is immers net zo belangrijk als de kennisoverdracht. Ook bij deze vakken staan een actieve interactie en een dialoog centraal.

Beeldende vakken

Aan kunst gaat een bepaalde historische ontwikkeling, gedachtegang of religie vooraf. Er kan een discussie of dialoog ontstaan over een historische ontwikkeling, gedachtegang of religie (Bruin & van der Heijden, 2007, p. 166).

Godsdienstonderwijs

De behandeling van verschillende godsdiensten en denkwijzen zijn een belangrijk aspect van multicultureel onderwijs. Leerlingen kunnen door de kennisoverdracht een beeld vormen over de verschillende culturen (als zij die al niet hebben) en nog belangrijker, hierover met elkaar in gesprek over gaan.

2.7. Sociaal klassenklimaat

De centrale stelling in dit onderzoek is of multicultureel onderwijs het sociale klassenklimaat en maatschappelijk besef verbetert. Om te weten of er een verbetering plaatsvindt in het sociaal klassenklimaat, moet eerst duidelijk worden wat dit precies inhoudt.

Dorrestijn (2009) geeft de volgende definitie: *“Met het sociale klimaat in de klas wordt de heersende sfeer in de klas bedoeld, in hoeverre leerlingen zich prettig voelen en een gevoel van verbondenheid ervaren”* (Dorrestijn, 2009, p.11).

Bij het bestuderen van andere definities wordt duidelijk dat het woord ‘sociaal klassenklimaat’ vervangen wordt door andere woorden, bijvoorbeeld ‘klassenklimaat’, of ‘sociaal klassenklimaat’. Zij hebben echter wel alle dezelfde betekenis.

Zo zien wij in het onderzoek van Van der Driessche (2007) *‘bouwen aan een positief inclusief klassenklimaat’* dat Van der Driessche een klassenklimaat omschrijft als iets dat de docent creëert door structuur aan te geven, interactie met de leerlingen en de fysieke omgeving (Van der Driessche, 2007, p.4). In het onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen een prestatiegericht en gemeenschapsgericht klassenklimaat. Met name het gemeenschapsgericht klassenklimaat is van belang voor de definitie van sociaal klassenklimaat. Het gemeenschapsgericht klassenklimaat wordt omschreven als een klassenklimaat dat de nadruk legt op een gevoel van saamhorigheid waarin groepsleden zich gewaardeerd, gerespecteerd en gestimuleerd voelen en het gevoel hebben dat zij een belangrijke bijdrage leveren aan de groep (Van der Driessche, 2007, P.5).

In dit type klassenklimaat is het belangrijk dat de leerlingen erbij horen; zij zijn een gemeenschap. Een element dat belangrijk is bij de omschrijving van een sociaal klassenklimaat, aangezien het hier ook de sociale omgang in een klas betreft. Patrick &

Ryan (2003) geven een andere beschrijving van het sociale klassenklimaat. Zij stellen in hun onderzoek dat het sociale klassenklimaat los staat van een academisch klassenklimaat (waarin de docent een belangrijke rol speelt, en de leerlingen voornamelijk kennis opnemen), maar dat het sociaal klassenklimaat zich juist toespitst op de relaties van de leerlingen met anderen in de school, en andere typen van sociale interacties en relaties (Patrick & Ryan 2003, p.3-9).

Op basis van voorgaande definities is voor dit onderzoek gebruikt gemaakt van de volgende omschrijving van het begrip sociaal klassenklimaat:

Het sociale klassenklimaat is een klassenklimaat dat de docent en leerlingen scheppen, waarin de leerlingen zich gewaardeerd en gerespecteerd voelen, en daar ook een gevoel van saamhorigheid aan te pas komt. Interactie en relaties tussen de leerlingen staan centraal.

Er is gekozen voor dit begrip omdat er een aantal sleutelbegrippen in terugkomen, die ook in het multicultureel onderwijs een belangrijke rol spelen. Begrippen als saamhorigheid, interactie en relaties passen dus heel goed hierbij.

Nu duidelijk is wat het sociaal klassenklimaat inhoudt, zal nu vervolgens het maatschappelijk besef worden besproken.

2.8. Maatschappelijk besef

In het onderzoek van Praslova-Forland (2002) wordt de volgende definitie van maatschappelijk besef gegeven: *“Social awareness is awareness of the social situation in a group or community in a shared environment, which can be physical, virtual or both: people’s roles, activities, positions, status, responsibilities, social connections and group processes. Social awareness encompasses awareness of social situation in general and social situation at a certain moment”* (Praslova-Forland, 2003, p.58-67).

Een andere definitie die wordt gegeven van maatschappelijk besef beperkt zich tot een aantal dimensies waar leerlingen bij het ontwikkelen van maatschappelijk besef invloed op hebben: uitspreken tegenover sociale onrechtvaardigheid, besef ontwikkelen over hoe mensen hun omgeving beïnvloeden, het promoten van respect en tolerantie, en beslissingen nemen als consument gebaseerd op de ethiek van een bedrijf (Greene & Kamimura, 2003, p.3).

Door het bestuderen van de bovenstaande literatuur heb ik voor de volgende definitie van maatschappelijk besef in dit onderzoek gekozen:

Maatschappelijk besef is een begrip waarbij centraal staat dat men oog krijgt voor sociale groepsprocessen, culturen en de maatschappij. Hiermee ontwikkelt het individu een beter besef van de maatschappij.

Er is gekozen voor deze omschrijving omdat op de eerste plaats er belangrijke sleutelbegrippen als culturen, maatschappij en besef uit multicultureel onderwijs in voorkomen. Daarnaast sluit de vragenlijst (zie bijlage 1) ook aan bij deze definitie van maatschappelijk besef.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksopzet

Nu het theoretisch kader is behandeld, en de verschillende facetten van multicultureel onderwijs duidelijk zijn omschreven, zal dieper worden ingegaan op de onderzoeksopzet. Op de eerste plaats zal worden ingegaan op de achtergrond van dit onderzoek. Vervolgens zal de onderzoeksgroep die aan dit onderzoek heeft deelgenomen worden beschreven. Ten slotte zal de ontwikkeling van de meetinstrumenten voor dit onderzoek worden beschreven.

3.1. Achtergrond

Multicultureel onderwijs is sterk aanwezig in het Finse onderwijssysteem. Mede hierdoor (en mijn stage in Finland) is dan ook gekozen voor dit onderwerp. Om multicultureel onderwijs te kunnen toepassen in het Nederlandse onderwijssysteem heb ik eerst in Finland een aantal lessen bezocht, waarbij ik specifiek lette op de toepassing van multicultureel onderwijs. Na gesprekken met docenten op diverse scholen, en daarnaast ook gesprekken met verschillende onderwijskundigen op de universiteit van Turku, kreeg ik een duidelijk en verhelderend beeld van multicultureel onderwijs en - misschien nog wel belangrijker- de toepassing hiervan.

Eenmaal terug in Nederland heb ik meteen toestemming gevraagd aan mijn stageschool -St. Ursula in Horn- om multicultureel onderwijs in mijn geschiedenislessen toe te passen. Mijn begeleiders stonden open voor dit onderwerp en gaven mij alle ruimte om dit onderzoek uit te voeren in de lessen.

3.2. Onderzoeksgroep

Na de toestemming van het St. Ursula moest er gekeken worden naar de onderzoeksgroep. Om dit onderzoek zo goed mogelijk te laten lopen heb ik gekozen voor de klassen die ik zelfstandig les gaf. Op deze manier kan de lessenserie waarmee ik het multicultureel onderwijs in de lessen toepas in zijn geheel worden uitgevoerd. De klassen die uiteindelijk hebben deelgenomen aan dit onderzoek betreft twee vmbo t brugklassen, een vwo tweedeklas en een gymnasium tweedeklas. In dit onderzoek zijn deze klassen aangegeven met de volgende letters: A B C D. Nu volgt een beschrijving van de verschillende klassen:

Klas A

Deze klas is een vmbo t brugklas en bestaat uit 24 leerlingen. Vooraf moet worden opgemerkt dat een leerling uit deze klas hierbij niet is meegeteld wegens langdurige afwezigheid tijdens de onderzoeksperiode. Deze leerling heeft wel enkele lessen gevolgd, maar is niet opgenomen in de resultaten van dit onderzoek.

Op basis van gesprekken met andere docenten en mijn eigen ervaringen kan ik stellen dat de klas bekend staat als een rustige klas. Zij zijn erg gemotiveerd in de meeste

lessen en zijn erg nieuwsgierig. De onderwerpen die deze klas heeft behandeld tijdens het onderzoek zijn de vroege en late middeleeuwen. De lesmethode waarbij hiervan gebruik is gemaakt is Geschiedeniswerkplaats.

Klas B

Deze klas is een vmbo t brugklas bestaande uit 26 leerlingen. Deze klas is een parallelklas van klas A. In tegenstelling tot klas A staat deze klas bekend als een drukke klas. Het overgrote deel van de klas bestaat uit jongens. De band tussen de leerlingen onderling is niet optimaal. De leerlingen zijn gemotiveerd om te leren, maar door de vele (en soms irrelevante) vragen die zij kunnen stellen snel druk. Ook deze klas heeft de onderwerpen vroege en late middeleeuwen behandeld volgens de methode Geschiedeniswerkplaats.

Klas C

Dit is een tweedejaars vwo klas bestaande uit 26 leerlingen. De klas is een rustige klas, maar kan op momenten ook iets drukker uit de hoek komen. De band tussen de leerlingen onderling lijkt goed. De onderwerpen die deze klas heeft behandeld tijdens de onderzoeksperiode zijn democratische revoluties en de industriële revolutie. Bij deze lessen is gebruik gemaakt van de methode Geschiedeniswerkplaats.

Klas D

Dit is een gymnasium tweedejaars klas. De klas bestaat uit 25 leerlingen. Het is een heel rustige klas, die uit zichzelf vaak stil is. Ook zij hebben precies dezelfde methode en onderwerpen als klas C behandeld tijdens de onderzoeksperiode.

3.3. Ontwikkeling onderzoeksinstrumenten

Om een antwoord te kunnen geven op de hoofdstelling van dit onderzoek, is er een voor- en nameting van de onderzoeksperiode nodig. Om een eventuele verandering in het sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef te kunnen aantonen zijn er door mij meetinstrumenten ontwikkeld. Deze meetinstrumenten hebben de vorm van vragenlijsten die aan de leerlingen zijn voorgelegd aan het begin en aan het eind van de onderzoeksperiode. De ontwikkeling van deze meetinstrumenten zal nu per meetinstrument beschreven worden.

Meetinstrument sociaal klassenklimaat

Het meten van het sociaal klassenklimaat is een moeilijke opgave. Tijdens het brainstormen hierover, kon ik een aantal manieren bedenken waarop het sociaal klassenklimaat gemeten kan worden.

Op de eerste plaats kan er gebruik worden gemaakt van een enquête. Een enquête heeft als voordeel dat de vragen zelf kunnen worden samengesteld en hiermee een betere aansluiting bij de leerlingen kan vinden. Een nadeel van een dergelijke enquête is

dat deze betrekking heeft op een kleine onderzochte groep. Het is ook moeilijk om de resultaten duidelijk afleesbaar te maken.

Een andere mogelijkheid om sociaal klassenklimaat te meten is door middel van observatie. Hierbij observeert een onafhankelijk persoon een les aan het begin en eind van de onderzoeksperiode. De observaties moeten dan verschil kunnen aantonen in het sociaal klassenklimaat. Een voordeel van de observatie is dat er heel duidelijk en concreet moet worden vastgesteld op grond waarvan de observant observeert.

Een laatste mogelijkheid om het sociaal klassenklimaat te meten is d.m.v. de klimaatschaal. De klimaatschaal is een meetinstrument, ontwikkeld door Fontys Opleidingscentrum voor Speciale Onderwijszorg Tilburg (Fontys OSO). Deze schaal is ontwikkeld om het pedagogische klimaat in een klas te meten. Door speciaal ontwikkelde vragenlijsten kan er een verbetering (of verslechtering) worden vastgesteld. Daarnaast beantwoorden de leerlingen ook vragen over de docent, zodat deze hierover feedback kan krijgen (Donkers & Vermulst, p. 9).

Voor de meting van het sociaal klassenklimaat in dit onderzoek is besloten de klimaatschaal te gebruiken als meetinstrument omdat deze het gemakkelijkst is te hanteren, en daarnaast een betrouwbaar en valide instrument blijkt te zijn (klimaatschaal.nl, geraadpleegd op 25-06-2014). Omdat de oorspronkelijke vragen van de klimaatschaal niet allemaal bij dit onderzoek aansloten, zijn een aantal vragen uit de oorspronkelijke vragenlijst weggelaten en geherformuleerd naar duidelijke leerlingentaal. Hieruit is een vragenlijst ontstaan (zie bijlage 1) die nauw aansluit op de onderzoeksgroep en het multicultureel onderwijs.

Meetinstrument maatschappelijk besef

Nog moeilijker dan het meten van sociaal klassenklimaat, is het meten van maatschappelijk besef. Een van de voornaamste redenen hiervoor is dat de definitie van maatschappelijk besef niet eenduidig is en daarom hiervoor geen eenduidige meetinstrumenten bestaan.

Na contact op te hebben genomen met het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) werd in een schriftelijke reactie medegedeeld dat *'het lastig bleek een ontwikkeling van maatschappelijk besef bij leerlingen vast te stellen'* (Jeroen Bron, SLO). Wel werd er vermeld dat iemand van de universiteit van Amsterdam (UVA) binnenkort op dit onderwerp zal promoveren.

De link met burgerschap is al gemaakt. Voor het meten van burgerschap is wel een meetinstrument bekend. Dit meetinstrument met de naam 'Burgerschap meten' is ontwikkeld door het Rovict (een onderdeel van de UVA). Dit meetinstrument toetst het maatschappelijk besef met behulp van vragenlijsten die betrekking hebben op de verschillende onderwerpen die bij burgerschap aan bod komen. Omdat in dit onderzoek burgerschap en multicultureel onderwijs veel raakvlakken hebben met elkaar, en dat daarnaast het maatschappelijk besef in beide een centrale rol speelt, is dan ook

besloten om van dit meetinstrument gebruik te maken. Omdat de vragenlijsten van dit meetinstrument erg complex waren, en de vragenlijsten op een specifieke doelgroep waren afgestemd, zijn ook bij dit meetinstrument de vragen en inhoud aangepast aan dit onderzoek (zie bijlage 1).

Het onderzoeksinstrument

De vragenlijsten die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn niet apart afgenomen, maar bij elkaar gevoegd in één vragenlijst. Alle vragen hebben vier verschillende keuzemogelijkheden waardoor het karakter van een enquête behouden blijft.

De vragenlijsten zijn verdeeld in 5 verschillende onderdelen:

Onderdeel 1: Het klimaat in de klas

In dit onderdeel staat de klas centraal. Deze vragen halen onderwerpen als de omgang in de klas en pesten aan. Het doel van deze vragen is dat de leerling een mening geeft over zijn of haar klas.

Onderdeel 2: De docent

In dit onderdeel staat de relatie tussen de docent en leerlingen centraal. Vragen over de orde in de klas bij deze docent en de behulpzaamheid van de docent zijn belangrijk. Het doel van deze vragen is de interactie tussen leerlingen en de docent zichtbaar te maken.

Onderdeel 3: Toepassing

In dit onderdeel staat de toepassing van bepaalde elementen uit multicultureel onderwijs centraal. Al deze vragen beginnen met 'hoe goed past de volgende uitspraak bij jou?' en hebben betrekking op uitspraken over het omgaan met conflicten, de multiculturele samenleving en het inlevingsvermogen.

Onderdeel 4: Zelfevaluatie

In dit onderdeel staat de zelfevaluatie van de leerlingen centraal. Alle vragen beginnen dan ook met 'Hoe goed ben jij hierin?'. Door vervolgens te reflecteren kunnen de leerlingen een antwoord geven op de stellingen. De stellingen hebben betrekking op het omgaan met conflicten, de multiculturele samenleving en het inlevingsvermogen.

Onderdeel 5: Maatschappelijke dilemma's

In dit onderdeel wordt diep ingegaan op verschillende thema's. Alle vragen beginnen met 'Hoe vaak denk jij hierover na?'. Bij dit onderdeel wordt ingegaan op de verschillende aspecten van multicultureel onderwijs.

De vragenlijst bestaande uit 64 vragen, is aan het begin en aan het eind van de onderzoeksperiode afgenomen. Onderdelen 1 en 2 toetsen het sociaal klassenklimaat. Onderdelen 3, 4 en 5 toetsen het maatschappelijk besef.

De leerlingen dienden hun naam en klas te vermelden op de vragenlijsten om deze naderhand goed met elkaar te kunnen vergelijken.

Tijdens het afnemen van de vragenlijsten is het ook van belang geweest dat de leerlingen uit elkaar zaten en geen contact met elkaar hadden tijdens het invullen.

3.4. Lessenserie

Het multicultureel onderwijs heb ik met behulp van een lessenserie vorm gegeven tijdens de geschiedenislessen. Tijdens de uitvoering hiervan is er gebruik gemaakt van de lesmethode Geschiedeniswerkplaats, om er voor te zorgen dat de leerlingen qua lesinhoud niet achter kwamen te liggen op parallelklassen. Wel is er tijdens de onderzoeksperiode geen gebruik gemaakt van het werkboek. In plaats daarvan kregen de leerlingen een snelhechter met zelfontwikkelde opdrachten.

3.5. Ontwikkeling lessenserie

Bij de ontwikkeling van de lessenserie, en daarmee vooral het eigen ontwikkelde materiaal, is er eerst gekeken naar wat voor soort opdrachten in de lessenserie zouden voorkomen. De opdrachten die ik wilde gebruiken in de lessenserie zijn in de volgende tabel weergegeven:

Opdracht	Sociaal klimaat of maatschappelijk besef?	Doel
Rollenspel	Maatschappelijk besef	Leerlingen leren zich te verplaatsen in een standpunt van een ander
Privilege opdracht	Maatschappelijk besef	Leerlingen zien dat niet iedereen in de klas (en samenleving) dezelfde privileges heeft, door hierover met elkaar de dialoog aan te gaan kunnen zij hiermee leren om te gaan
Nieuwsopdracht	Maatschappelijk besef	Leerlingen worden meer betrokken bij de actualiteit
Lagerhuisdebat	Beide	Leerlingen leren met respect met elkaar om te gaan, daarnaast meningen te verantwoorden en opkomen voor eigen meningen
Immigratiekaart	Beide	Leerlingen leren meer over elkaars achtergrond
Omgangsregels maken	Sociaal klassenklimaat	Leerlingen komen op voor hun mening, hebben zelf invloed op de omgang met elkaar en leren met elkaar beslissingen te nemen
Ken je klas	Sociaal klassenklimaat	Leerlingen leren elkaar beter kennen
Inlevingsvermogen	Maatschappelijk besef	Heeft betrekking op het inlevingsvermogen van de leerlingen in andere personen
Wisselen	Sociaal klassenklimaat	Leerlingen leren om met iedereen samen te werken

Waarom worden groepjes gevormd?	Beide	Leerlingen leren om met iedereen samen te werken, ervaren daarnaast ook racisme. Hierdoor kunnen leerlingen zich beter inleven en leren zij hun mening te geven/verdedigen
Jongens of meisjes?	Beide	Leerlingen leren om met iedereen samen te werken, ervaren daarnaast ook racisme. Hierdoor kunnen leerlingen zich beter inleven en leren zij hun mening te geven/verdedigen
Discriminatie rollenspel	Maatschappelijk besef	Leerlingen ervaren het gevoel van discriminatie en kunnen zich hierdoor beter inleven in anderen

Tabel 2: Schema waarin de doelen en gebied waar de opdrachten betrekking op hebben zijn weergegeven.

Omschrijving opdrachten

In het bovenstaande schema staan al de doelen van de opdrachten weergegeven. Nu zal per opdracht een korte omschrijving worden gegeven. Sommige van deze opdrachten zijn uitgevoerd tijdens de onderzoeksperiode en zijn te vinden in bijlage 2.

1. Rollenspel

Hierin wordt een maatschappelijke situatie vanuit verschillende standpunten beschreven. De leerlingen moeten hierover individueel, dan wel in samenspraak een mening vormen en deze ook kunnen verantwoorden.

2. Privilege opdracht

Deze opdracht kan op twee verschillende manieren worden uitgevoerd. De leerlingen kunnen op een lijn gaan staan. Bij elke vraag die de docent stelt, doen de leerlingen een stap voor of achteruit. De leerlingen die het verst naar achteren staan, hebben de minste privileges. Hierover kan daarna de dialoog worden aangegaan. Een tweede manier is dat de leerlingen de antwoorden op papier en individueel invullen. Op deze manier is een directe confrontatie niet nodig. De klas kan daarna over de antwoorden praten. Leerlingen die dit niet willen, zijn hier niet toe verplicht (zie bijlage 2).

3. Nieuwsopdracht

De leerlingen zoeken een artikel of nieuwsbericht uit waar zij iets over moeten vertellen. Ik zou bijvoorbeeld elke les een leerling de beurt kunnen geven om iets te vertellen over wat hij/zij op het nieuws heeft gehoord en hier daarna een klassengesprek over aan te gaan.

4. Lagerhuisdebat

Er komt een stelling die al dan niet betrekking heeft op een onderwerp in de les. De leerlingen schrijven eerst (voor zichzelf!) op of zij het met de stelling eens of oneens zijn. Hierbij gaat het om maatschappij gerelateerde thema's. Daarna wordt de klas in twee groepen verdeeld.

5. Immigratiekaart

De leerlingen schrijven op waar hun grootouders, ouders en zijzelf vandaan komen. Dit bespreek ik dan klassikaal. Zo kan er een kaart gemaakt worden op het bord waarbij de leerlingen zien dat er klasgenoten zijn die een verschillende afkomst hebben (zie bijlage 2).

6. Eigen omgangsregels maken

De leerlingen maken eerst individueel en naderhand met elkaar verschillende omgangsregels tussen leerlingen onderling maar ook met de docent. Op deze manier leren leerlingen hun meningen uit te spreken maar natuurlijk ook om samen te werken en regels op te stellen waaraan iedereen zich houdt. De essentie van deze opdracht is dat de regels van onderop worden opgelegd, en dat de leerlingen zelf bepalen welke regels zij het belangrijkste vinden (zie bijlage 2).

7. Ken je klas

Leerlingen moeten allemaal een briefje schrijven met iets persoonlijks erop verwerkt. Vervolgens wordt er een grabbelton gemaakt en alle leerlingen krijgen een briefje terug. Zij moeten vervolgens beschrijven om wie zij denken dat het gaat en waarom. Dit zou dan eventuele vooroordelen kunnen belichten die dan tijdens het klassikaal bespreken uitgelegd kunnen worden! (Dit kan ook in de vorm van iets persoonlijks meenemen, zoals bv. een foto, tennisbal, halsband van een hond, etc.)

8. Het inlevingsvermogen

Leerlingen krijgen een onderwerp of situatie voorgelegd waar zij moeten beschrijven hoe zij zouden reageren en waarom op die manier. Vervolgens wordt er meer informatie verschaft waarbij de leerlingen een dieper inzicht moeten krijgen in de situatie of onderwerp en ook meer inlevingsvermogen moeten vertonen in de situatie (lijkt op het rollenspel, maar dan dieper uitgewerkt) (zie bijlage 2).

9. Het wisselen

Tijdens een groepsopdracht moeten leerlingen naast iemand gaan zitten waar zij normaal niet naast zitten en dan vervolgens een samenwerkingsopdracht maken.

10. Waarom worden groepjes gevormd?

De leerlingen worden in groepjes ingedeeld op basis van uiterlijke kenmerken. Zij moeten vervolgens een groepsopdracht doen. Hierna wordt besproken waarom op deze manier groepjes worden ingedeeld en of zij hiervan voorbeelden kunnen geven in de praktijk. Ook klassikaal kan hierna de dialoog worden aangegaan hierover.

11. Jongens of meisjes

De klas wordt verdeeld in groepjes van jongens en meisjes. De leerlingen moeten allemaal stereotyperingen noemen over het geslacht. Vervolgens worden er een aantal op het bord gezet en mogen leerlingen hier klassikaal op reageren.

12. Discriminatie rollenspel

De klas wordt verdeeld op een uiterlijk kenmerk. Bijvoorbeeld brillendragers, roze t-shirts of bruin haar. Vervolgens blijft er een grote groep over en een kleine groep. De minderheidsgroep mag absoluut niet praten met elkaar of klasgenoten, en iedereen

moet vragen beantwoorden (meerkeuze). Vervolgens gaan de leerlingen uit de minderheidsgroep hun plaats terugverdienen door juiste antwoorden. Zij moeten dan kiezen wie er de plaats gaat innemen. Vervolgens mag deze persoon ook meepraten met de anderen. Naderhand gaan we bespreken wat de essentie is van de opdracht en hoe de leerlingen zich voelen. Deze laatste opdracht is gebaseerd op het experiment 'The class divided' waarbij lerares Jane Elliot haar leerlingen in twee groepen verdeelde op basis van oogkleur. (van Blijswijk, 2013).

Elke opdracht heeft betrekking op een bepaald onderwerp dat wordt behandeld. Naast deze opdrachten wordt er verder ook aandacht besteed aan de lesinhoud. Op deze manier is multicultureel onderwijs ingebed in de lessen.

(Voor de volledige lessenserie verwijst ik naar bijlage 2 waarin twee (door leerlingen ingevulde) opdrachten van de lessenserie zijn opgenomen).

3.6. Verloop lessenserie

De onderzoeksperiode vond plaats in de week van 17 februari t/m de week van 19 mei 2014. Gedurende de onderzoeksperiode is in alle door mij verzorgde geschiedenislessen multicultureel onderwijs toegepast. Nu volgt per week een korte beschrijving van de opdrachten en de lessen.

Week 1: 17 februari t/m 20 februari

In deze eerste week heb ik aan de onderzoeksgroep mijn afstudeeronderzoek uitgelegd. De leerlingen stelden veel vragen, waarop ik antwoorden gaf. Na een uitgebreide uitleg heb ik de leerlingen de vragenlijsten uitgedeeld. De vragenlijsten namen in alle klassen zeker 20 minuten tijd in beslag. Omdat ik nog het huiswerk en de stof van voorheen moest behandelen, heb ik in deze week nog geen opdrachten aan de leerlingen gegeven.

Week 2: 24 februari t/m 27 februari

In deze week ben ik begonnen met de uitvoer van de lessenserie. De leerlingen hadden van mij de snelhechters al uitgereikt gekregen. Tijdens het lesgeven aan de brugklassen merkte ik dat er veel vragen kwamen over de Islam. De leerlingen hadden hier al voorkennis over. De opdracht die hierbij hoorde was meer herhaling van de kennis, maar tijdens deze lessen heb ik bij de brugklassen voornamelijk aandacht besteed aan multicultureel onderwijs door de dialoog met de leerlingen aan te gaan over de verschillende geloven.

Bij de vwo 2 klassen ging het onderwerp over de Bataafse opstand. Bij deze lessen heb ik een filmpje gebruikt over de Nederlandse opstand. Ik vroeg de leerlingen voornamelijk parallellen te maken met andere opstanden, en heb een discussie tijdens een van de lessen met hen gevoerd of het rechtvaardig is om door middel van een opstand een doel te bereiken, en of geweld hierbij gelimiteerd[?] is. Leerlingen gingen hierbij ook de

dialogoog aan met elkaar, waardoor respect voor elkaars mening, en luisteren naar anderen centraal stond deze les.

Week 3: 10 maart t/m 14 maart

In deze week ben ik bij de brugklassen begonnen met het behandelen van het tijdvak over steden en staten. Hierbij kwamen een aantal zaken uit de middeleeuwen naar voren, waaronder hekserij. De leerlingen stelden hier vragen over en vonden het onterecht dat men veroordeeld werd. In de les erna kwamen lijfstraffen aan bod, en heb ik een Lagerhuisdebat met een van de klassen uitgevoerd over 'straffen'. Bij de vwo 2 klassen heb ik Napoleon behandeld. In een van de opdrachten waren enkele vragen opgenomen die de leerlingen vooral naar hun eigen mening vroegen. Tijdens het bespreken hiervan heb ik de leerlingen om hun antwoorden gevraagd, en hierop ook doorgevraagd. Bij beide groepen stonden vooral de discussie en dialoog die zijn gevoerd tijdens de lessen centraal. Interactie, debat en respect hadden een grote rol in de lessen.

1. *"Talent, opleiding en prestaties werden belangrijker dan afkomst"* (blz. 109). Is dit tegenwoordig nog steeds zo? Noem 2 voorbeelden waaraan je kunt zien dat dit nog steeds zo is (of juist niet).

fragment uit lessenserie. Zie bijlage 2

Week 4: 17 maart t/m 20 maart

In deze week was er niet veel ruimte bij de onderzoeksgroep. De leerlingen hadden op de eerste plaats proefwerk over de behandelde stof, en daarnaast hadden zij een verkort lesrooster. In deze week heb ik niet bewust met opdrachten aan multicultureel onderwijs gewerkt.

Week 5: 24 maart t/m 27 maart

Deze lessen stonden in het kader van de proefwerkbeprekingen en daarnaast heb ik met de brugklassen de opkomst van steden (en daarmee multiculturele samenleving) besproken. Bij de brugklassen heb ik daarnaast een opdracht toegevoegd waarbij zij op een kaart moesten invullen waar zij vandaan kwamen. Deze kaart werd geprojecteerd op het bord. De leerlingen moesten ook aangeven waar hun ouders vandaan kwamen. Een van de leerlingen gaf aan geadopteerd te zijn, en veel leerlingen wisten dit nog niet. Ik heb hier een klassengesprek over kunnen voeren met deze klas.

Bij de vwo 2 groep heb ik in deze les (de andere lessen vielen uit i.v.m. projectdagen) voornamelijk het proefwerk besproken en daarnaast de opdrachten van de les ervoor. Door interactief bezig te zijn, de dialoog aangaan en discussie te voeren over bepaalde onderwerpen wordt er aan maatschappelijk besef en het sociaal klassenklimaat gewerkt.

Week 6: 31 maart t/m 03 april

Deze week was vooral interessant bij de vwo 2 groep. De leerlingen moesten de slavernij behandelen. Ik deelde de leerlingen in op haarkleur in groepen, en dit gaf gelijk al weerstand. Ik besloot eerst hier niet op te reageren, aangezien dit ook onderdeel was van de opdracht.

De les hierna heb ik met de leerlingen de opdrachten besproken. Bij de klassen kwamen verschillende reacties. Aanvankelijk vonden zij de verdeling discriminerend, maar uiteindelijk leidde dit wel tot een onderwijsleergesprek. Leerlingen kwamen zelf met voorbeelden van discriminatie en vertelden naderhand dat zij de verdeling wel snaptten en dat het niet leuk is om op uiterlijk ingedeeld te worden. Hierdoor werd door de leerlingen ook snel de link gelegd met actuele vormen van discriminatie.

Waarop is de indeling van je groepje gebaseerd?

Vind je dit een goede manier van verdelen? Leg vooral uit waarom wel/niet.

fragment uit de lessenserie (zie bijlage 2).

Week 7: 07 april t/m 10 april

In deze week heb ik bij een van de brugklassen de privilegeopdracht uitgevoerd (zie 3.5). Na overleg met de mentor heb ik besloten om deze opdracht op papier uit te voeren, om een negatieve confrontatie te voorkomen. Ik heb de antwoorden wel voorzichtig met de leerlingen besproken, en zij zagen ook in dat er veel verschillen waren in de antwoorden. Daarnaast heb ik bij de vwo 2 klassen een opdracht gegeven over de lesstof, maar liet ik de leerlingen naast iemand anders zitten. Ik liet telkens een rij opstaan en deze een andere plaats kiezen. Sommige leerlingen vonden dit helemaal niets, omdat zij aangaven niet te kunnen samenwerken. Maar uiteindelijk hebben zij toch allemaal de opdracht gemaakt. De essentie in deze opdracht was om de buurman/buurvrouw vragen te stellen over grondrechten als vrijheid van meningsuiting en recht op onderwijs.

Week 8: 14 april t/m 17 april

In deze week heb ik het met de leerlingen van de brugklassen gehad over straffen in de middeleeuwen en over de rechtspraak in die tijd. Ik gaf hen een opdracht met een verhaal, waarbij zij na elk stukje een straf moesten geven aan de persoon. Daarnaast vroeg ik aan de leerlingen of hun mening over de tijd veranderd was. Bij de nabespreking van de opdracht was bij alle leerlingen de mening veranderd. Toen ik vroeg hoe dit zou komen, gaven zij aan dat zij alleen maar een klein deel van een verhaal kenden, en pas naderhand een oordeel konden geven. Ik nam tijdens de nabespreking de gelegenheid om dit te koppelen aan roddelen. Leerlingen kwamen zelf

met voorbeelden over hoe er tijdens roddelen een verkeerde beeldvorming ontstaat. Hierbij stond het inlevingsvermogen centraal.

Bij de vwo 2 klassen gaf ik de opdracht om in groepjes (willekeurig samengesteld) een poster te maken. Hier heb in totaal 3 lessen aan besteed.

Week 9: 22 april t/m 24 april

Tijdens deze lessen heb ik met de vwo 2 klassen doorgewerkt aan de posters. Bij de brugklassen heb ik bij een klas nieuwe omgangsregels gemaakt. De leerlingen gaven aan dat zij geïrriteerd waren over de manier van omgang in de klas. In de klas is wel eens sprake van plagerijen en roddelen. De grootste irritatie bij de leerlingen was dat zij niet van elkaars spullen konden afblijven. Ik heb de leerlingen drie regels laten opschrijven en hieraan ook een straf laten koppelen. Klassikaal hebben we toen de drie meest voorkomende regels uitgekozen. Deze regels waren:

1. Niet praten als iemand aan het woord is
2. Ga met respect met elkaar om
3. Niet aan elkaars spullen zitten

Het belang van het opstellen van deze regels is dat deze van onderop komen. Dit betekent dat de leerlingen zelf invloed hebben op de regels en de strafmaat.

Week 10: 12 mei t/m 15 mei

Deze week heb ik met de leerlingen van de vwo 2 klassen de kinderarbeid ten tijde van de industriële revolutie behandeld. Dit vond voornamelijk plaats door een klassengesprek. Een aantal leerlingen waren het niet met elkaar eens, en hierover ontstond een discussie. Een paar leerlingen vonden school ook een vorm van kinderarbeid, omdat zij nooit de vrije keuze hebben (gehad) om niet naar school te gaan. Andere leerlingen vonden dit een belachelijk idee en vonden niet dat je kinderarbeid met school mocht vergelijken. Ik gaf de leerlingen de beurt en probeerde zoveel mogelijk leerlingen hierbij te betrekken. Uiteindelijk bleven de meningen verdeeld. De leerlingen verlieten het klaslokaal nog steeds debatterend. Bij de brugklassen heb ik de hekserij behandeld. De leerlingen vonden dit een interessant onderwerp en om deze reden vond er tijdens deze lessen veel interactie plaats. Omdat bij multicultureel onderwijs ook de omgang tussen leerlingen onderling heel belangrijk is, sluit dit aan bij het principe van multicultureel onderwijs.

Week 11: 19 mei t/m 22 mei

Deze week heb ik aandacht besteed aan de vragenlijsten. Niet alle lessen gingen door. Daarom heb ik voornamelijk de nadruk gelegd op het invullen van de vragenlijsten en het behandelen van de lesstof.

3.7. Verwerking resultaten

De vragenlijsten zijn aan het begin en eind van de onderzoeksperiode afgenomen. Alle antwoorden van de leerlingen zijn aan zowel het begin, als aan het eind van de onderzoeksperiode geturfd. Alle antwoorden bij zowel het begin- als eind zijn opgenomen in grafieken. Door middel van deze grafieken is er te zien hoeveel leerlingen een bepaald antwoord hebben ingevuld. Om tijdens de onderzoeksperiode zo objectief mogelijk te blijven, heb ik niet gekeken naar de antwoorden van de eerste vragenlijst. Aan het eind zijn er per onderdeel van de vragenlijst twee grafieken zichtbaar. Deze zijn met elkaar vergeleken, zodat een verbetering (of verslechtering) van het sociale klimaat en maatschappelijk besef zichtbaar werd. De resultaten van het onderzoek zullen in het volgend hoofdstuk worden besproken.

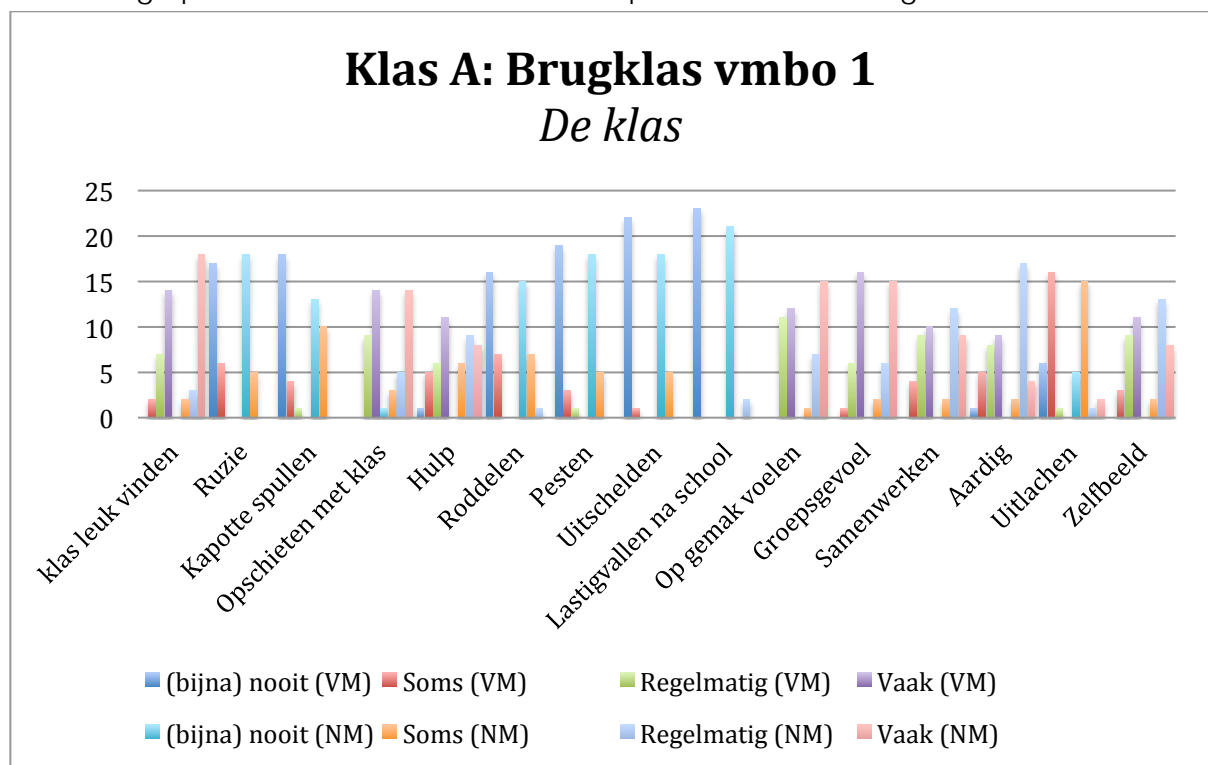
Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het praktijkonderzoek besproken worden. De resultaten zijn weergegeven door middel van grafieken waarin zowel de voor- als nameting is opgenomen. De voormeting is aangegeven met VM (voormeting) en de nameting met NM (nameting). De resultaten zullen per klas beschreven worden.

4.1. Klas A: Brugklas vmbo 1

Sociale klassenklimaat

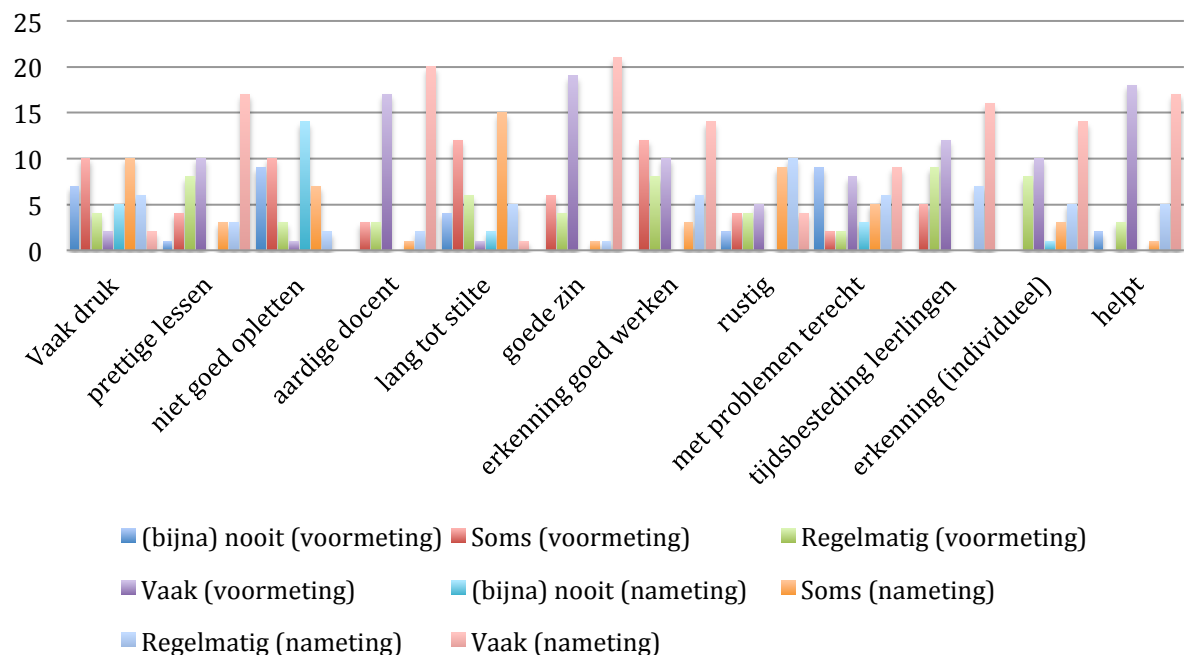
Onderstaande twee grafieken behandelen het sociale klassenklimaat. De grafieken laten zien hoe de leerlingen denken over de klas zelf en over de docent. De vragen hebben betrekking op de sfeer in de klas en de behulpzaamheid van klasgenoten.

Grafiek 1a. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 1 uit de vragenlijst. De vragen van dit onderdeel hebben betrekking op de klas.

Klas A: Brugklas vmbo 1

De docent

Grafiek 1b. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 2 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de docent.

Bij klas A is een grote verbetering zichtbaar in het sociaal klassenklimaat. Op zowel het gebied van de klas, als bij de docent is op alle gebieden een verbetering zichtbaar. Bij de vragen die op de klas betrekking hebben valt het volgende op:

- Het groepsgevoel van de leerlingen is gestegen.
- De leerlingen vinden hun klas leuker
- Het zelfbeeld (hoe denken de leerlingen dat de klas hen vindt) is ook gestegen.
- De grote meerderheid van de klas vindt dat pesten, lastigvallen buiten schooltijd en uitlachen bij een verkeerd antwoord, (bijna) nooit voorkomt.

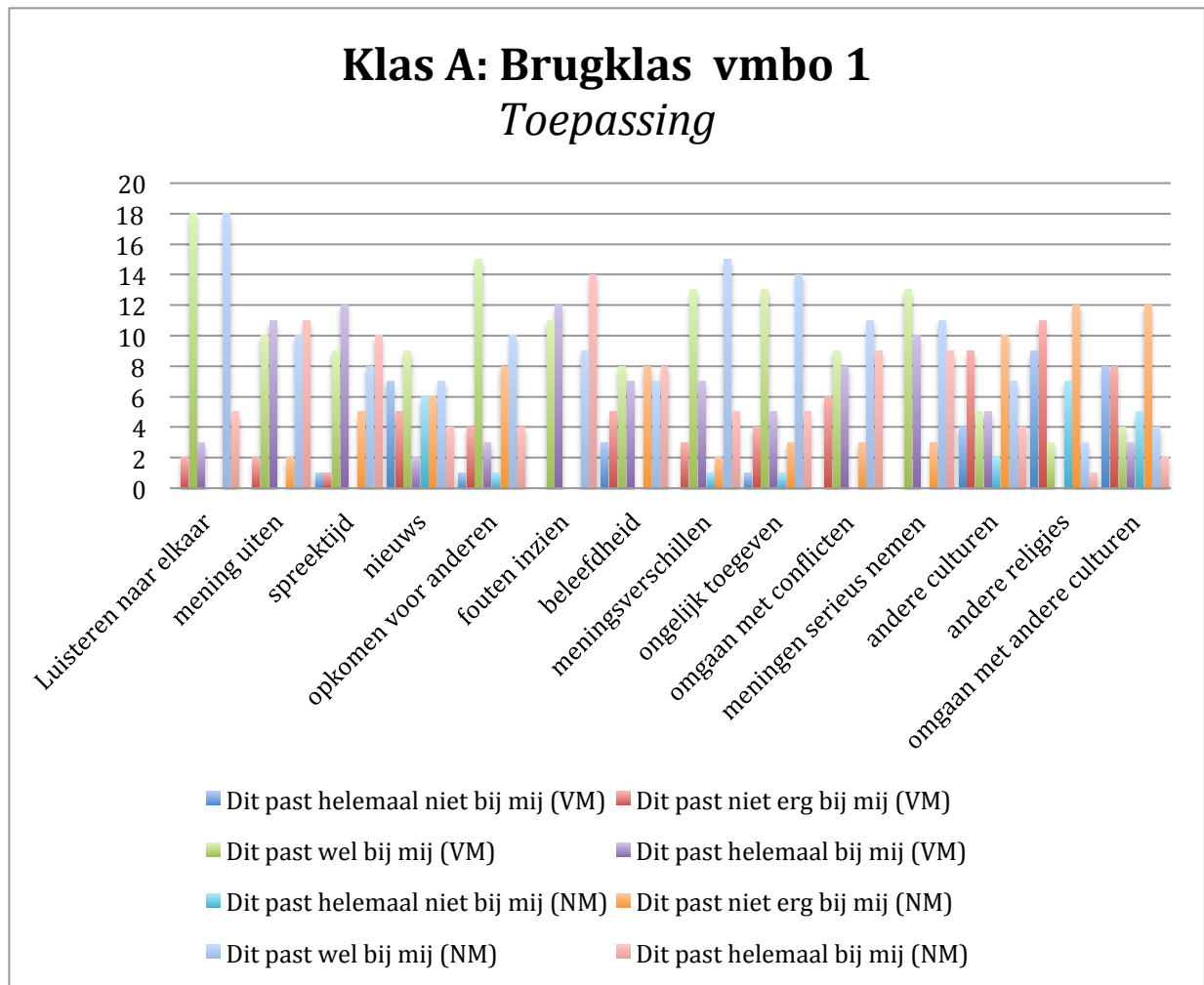
Ook bij de vragen die betrekking hebben op de docent is bij alle vragen een stijging zichtbaar. Opvallend hieraan is dat de stijging het grootst is bij de volgende onderdelen:

- De leerlingen vinden dat de docent kenbaar maakt wanneer er goed in de klas wordt gewerkt.
- De leerlingen kunnen goed opletten tijdens de les, en worden hierbij niet afgeleid door drukte in de klas. Als leerlingen niet kunnen werken is het werkklimaat verstoord. Het werkklimaat hangt samen met het sociale klassenklimaat.

Over het algemeen kan gesteld worden dat in deze klas het sociale klassenklimaat gestegen is ten opzichte van de voormeting. Bij alle vragen is er een lichte stijging zichtbaar, met enkele uitschieters (zoals hierboven beschreven).

Maatschappelijk besef

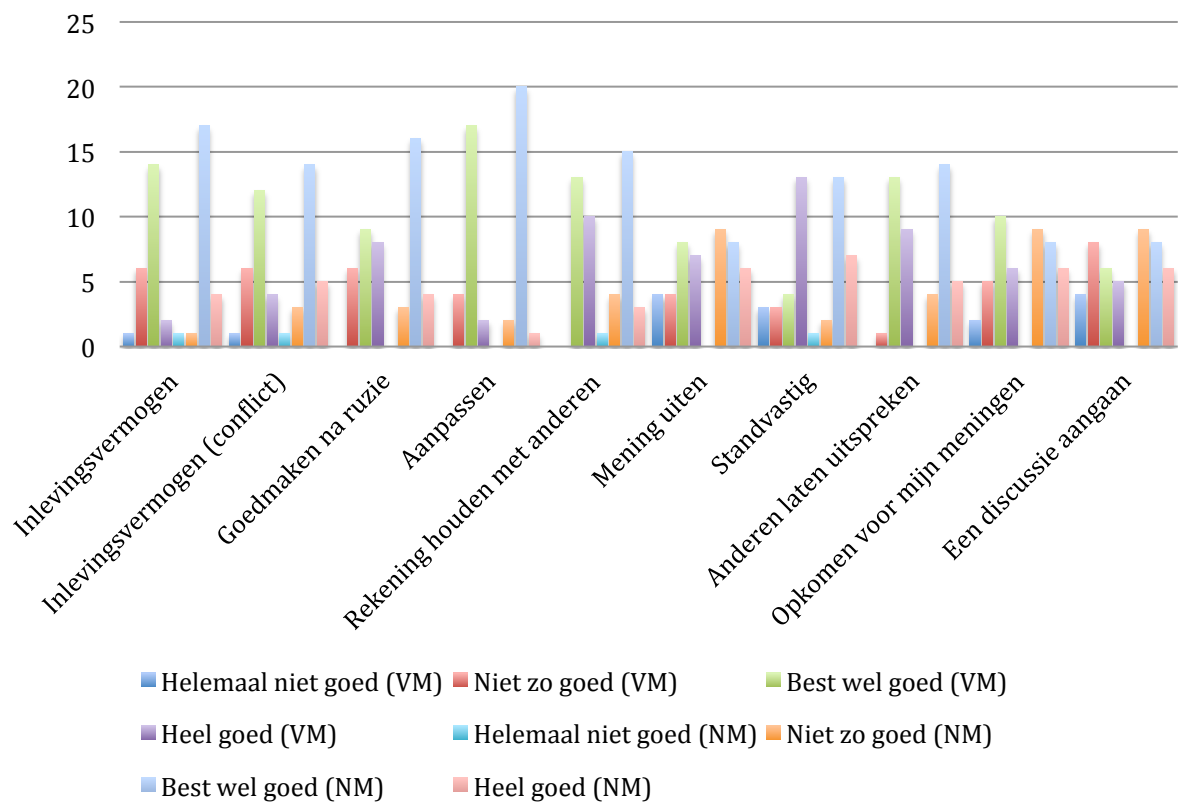
Hieronder zullen de drie grafieken worden besproken die betrekking hebben op het maatschappelijk besef van de leerlingen. De grafieken hebben betrekking op het toepassingsvermogen, zelfevaluatie en het omgaan met dilemma's van de leerlingen. (zie pagina 22).

Grafiek 1c. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 3 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op het toepassingsvermogen van de leerlingen.

Klas A: Brugklas vmbo 1

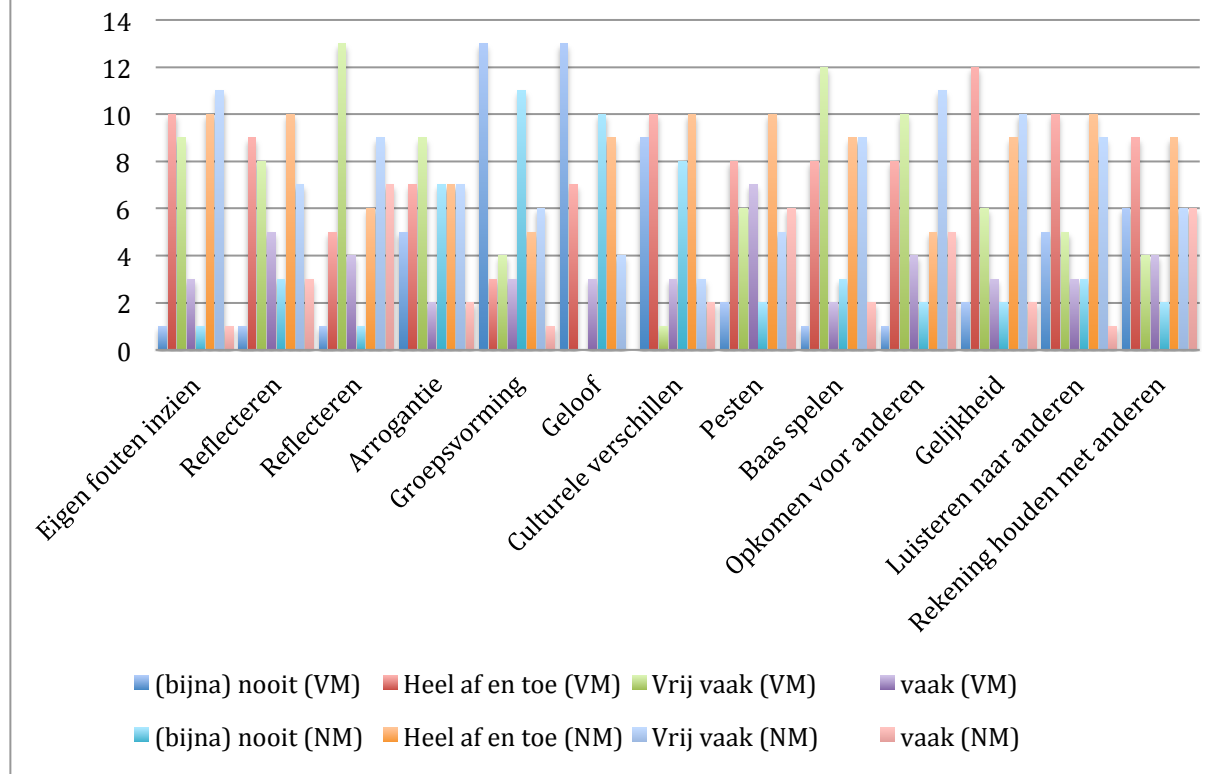
Zelfevaluatie

Grafiek 1d. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 4 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de zelfevaluatie van de leerlingen.

Klas A: Brugklas vmbo 1

Dilemma's

Grafiek 1e. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 5 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op hoe leerlingen met (maatschappelijke) dilemma's omgaan.

Op het gebied van maatschappelijk besef is er sprake van een positieve verandering ten opzichte van de voormeting. Deze is voornamelijk zichtbaar bij het toepassingsvermogen van de leerlingen. Bij de onderdelen zelfevaluatie en het omgaan met dilemma's verschilt de voor- en nameting niet veel van elkaar.

Bij de vragen die betrekking hebben op het toepassingsvermogen van de leerlingen valt het volgende op:

- Er is sprake van een verbetering van het maatschappelijk besef op bijna alle vragen.
- Bij de omgang met andere culturen en de hoeveelheid nieuws die leerlingen kijken is er juist een achteruitgang zichtbaar.

Bij de vragen die betrekking hebben op de zelfevaluatie valt het volgende op:

- Er is achteruitgang zichtbaar op de vragen die betrekking hebben op het uiten van meningen en het opkomen voor zichzelf.
- Een vooruitgang ten opzichte van de voormeting is zichtbaar bij de vragen die betrekking hebben op het inlevingsvermogen en het omgaan met conflicten.

Bij de vragen die betrekking hebben op het omgaan met dilemma's valt het volgende op:

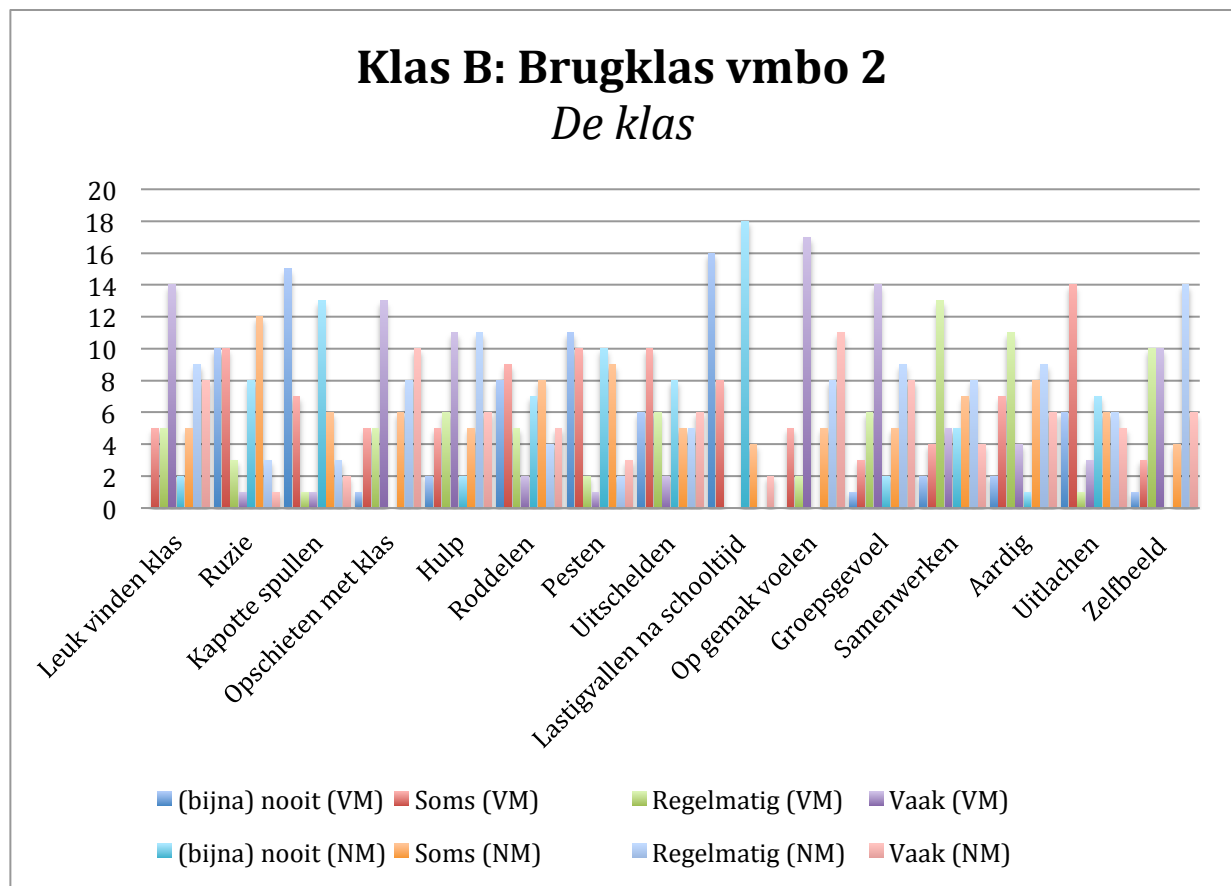
- Er is verbetering zichtbaar in de vragen die betrekking hebben op het opkomen voor de eigen mening, gelijkheid en het omgaan met anderen.
- Een achteruitgang is merkbaar op de vragen die betrekking hebben op het reflecteren en groepsvorming.

Toch kan over het algemeen gesteld worden dat het maatschappelijk besef is verbeterd bij klas A, vergeleken met de voormeting.

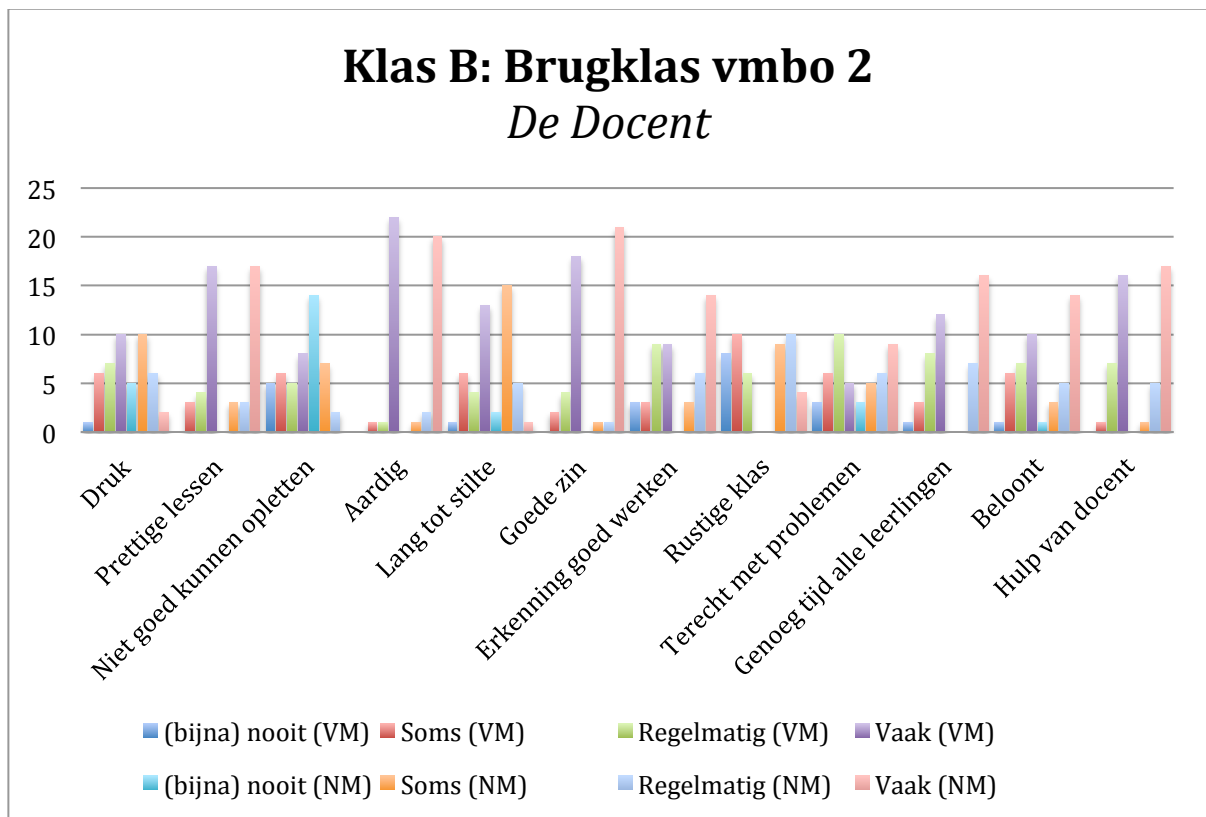
4.2. Klas B: brugklas vmbo 2

Sociale klassenklimaat

Onderstaande twee grafieken behandelen het sociale klassenklimaat. De grafieken laten zien hoe de leerlingen denken over de klas zelf en over de docent. De vragen hebben betrekking op de sfeer in de klas en de behulpzaamheid van klasgenoten.

Grafiek 2a. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 1 uit de vragenlijst. De vragen van dit onderdeel hebben betrekking op de klas

Grafiek 2b. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 2 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de docent

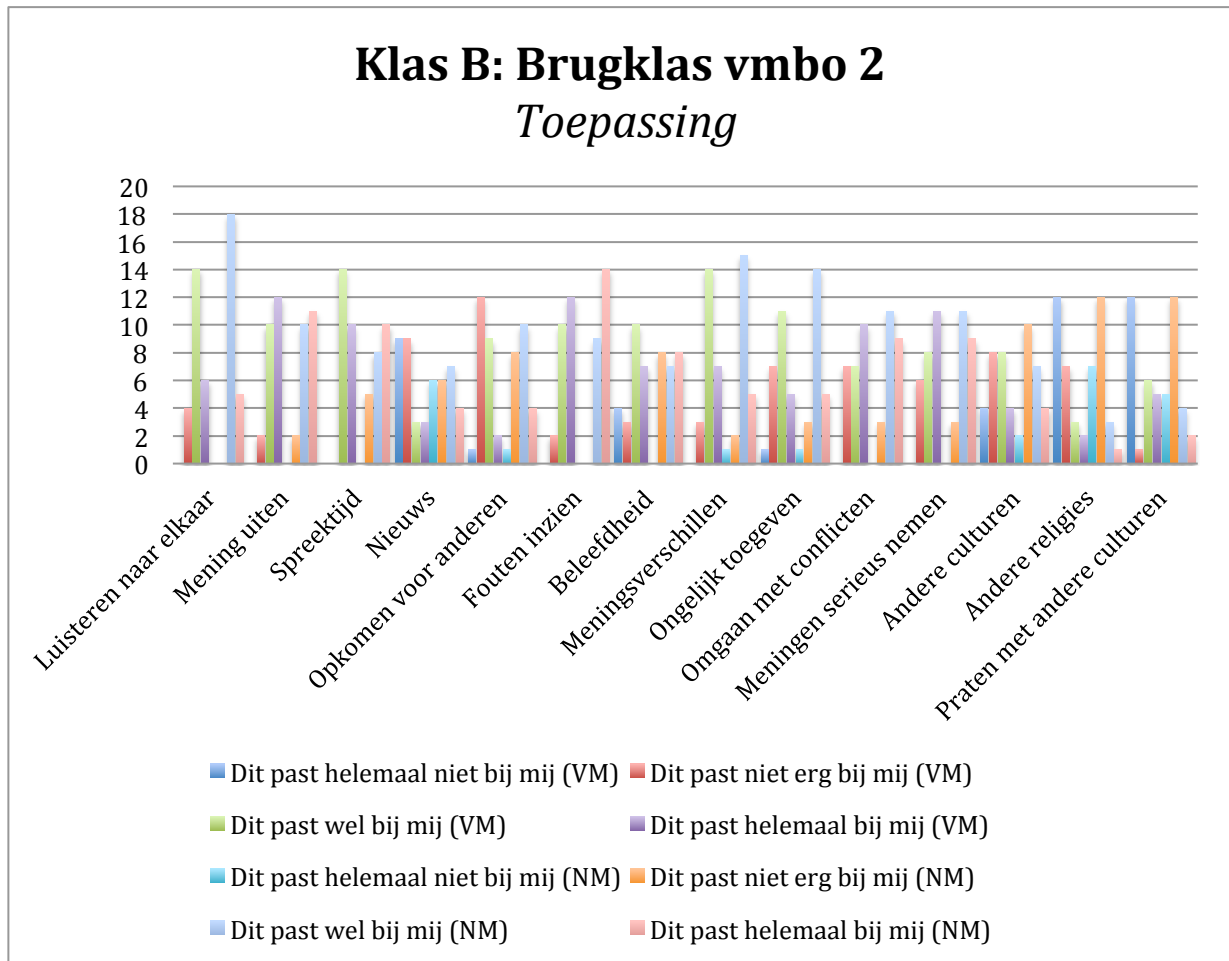
Bij klas B is het sociale klassenklimaat niet verbeterd. Wat opvalt aan de verschillen tussen de voor- en nameting is het volgende:

- Er vindt volgens de leerlingen minder ruzie plaats in de klas. De leerlingen vinden daarnaast de klas leuker, en ook een stuk aardiger. Bij de vragen die betrekking hebben op de docent is verbetering zichtbaar in de hoeveelheid tijd het kost totdat de docent de leerlingen stil heeft, en dat de leerlingen met hun problemen bij de docent terecht kunnen.
- Op het gebied van pesten blijven de antwoorden uit de voor- en nameting gelijk.
- Een achteruitgang bij de nameting is te zien bij de vragen die betrekking hebben op roddelen, uitlachen, het op zijn gemak voelen in de klas en het groepsgevoel. Daarnaast is een achteruitgang zichtbaar bij de vraag dat het erg druk is in de klas, en dat de leerlingen hierdoor niet goed kunnen opletten.

De achteruitgang in de nameting ten opzichte van de voormeting is in de meeste vragen zichtbaar, waardoor er bij deze klas geen sprake is van een stijging van het sociale klassenklimaat. Integendeel: Soms is deze achteruitgang zo groot, dat er zelfs gesproken kan worden van een daling van het sociale klassenklimaat.

Maatschappelijk besef

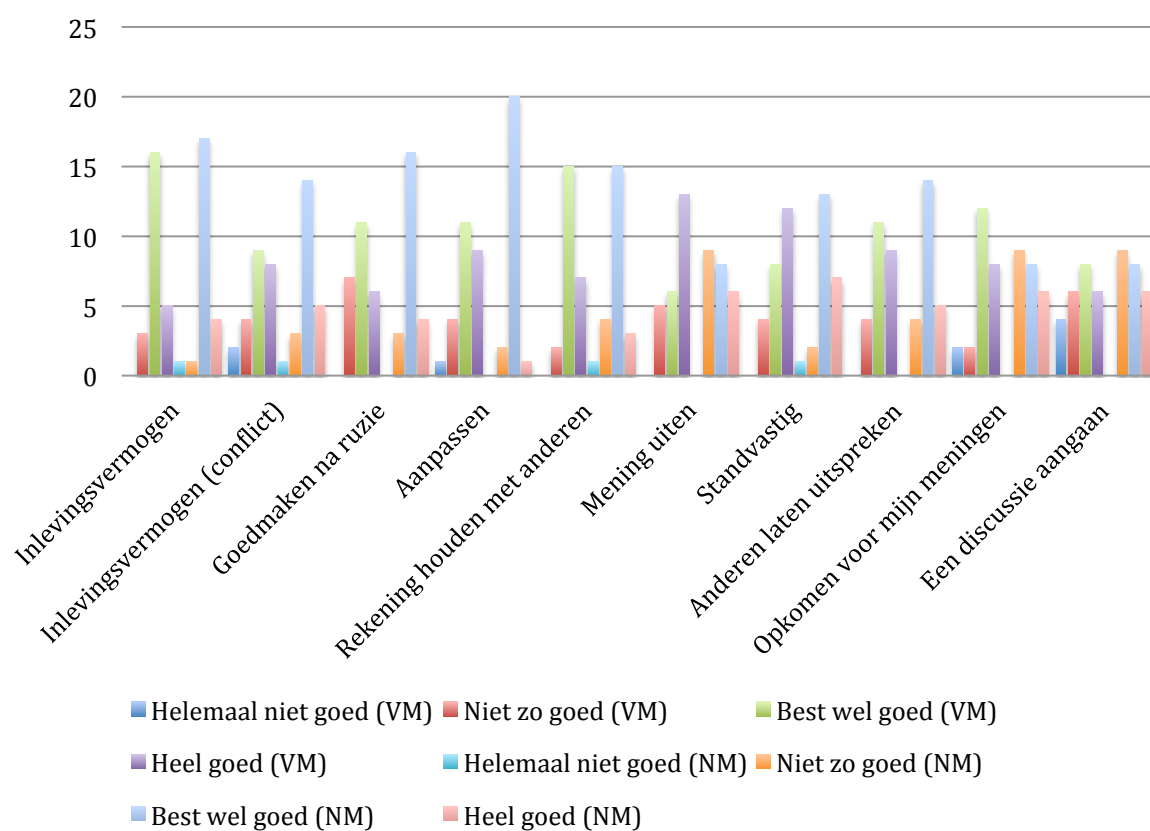
Hieronder zullen de drie grafieken worden besproken die betrekking hebben op het maatschappelijk besef van de leerlingen. De grafieken hebben betrekking op het toepassingsvermogen, zelfevaluatie en het omgaan met dilemma's van de leerlingen (zie p. 22).

Grafiek 2c. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 3 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op het toepassingsvermogen van de leerlingen.

Klas B: Brugklas vmbo 2

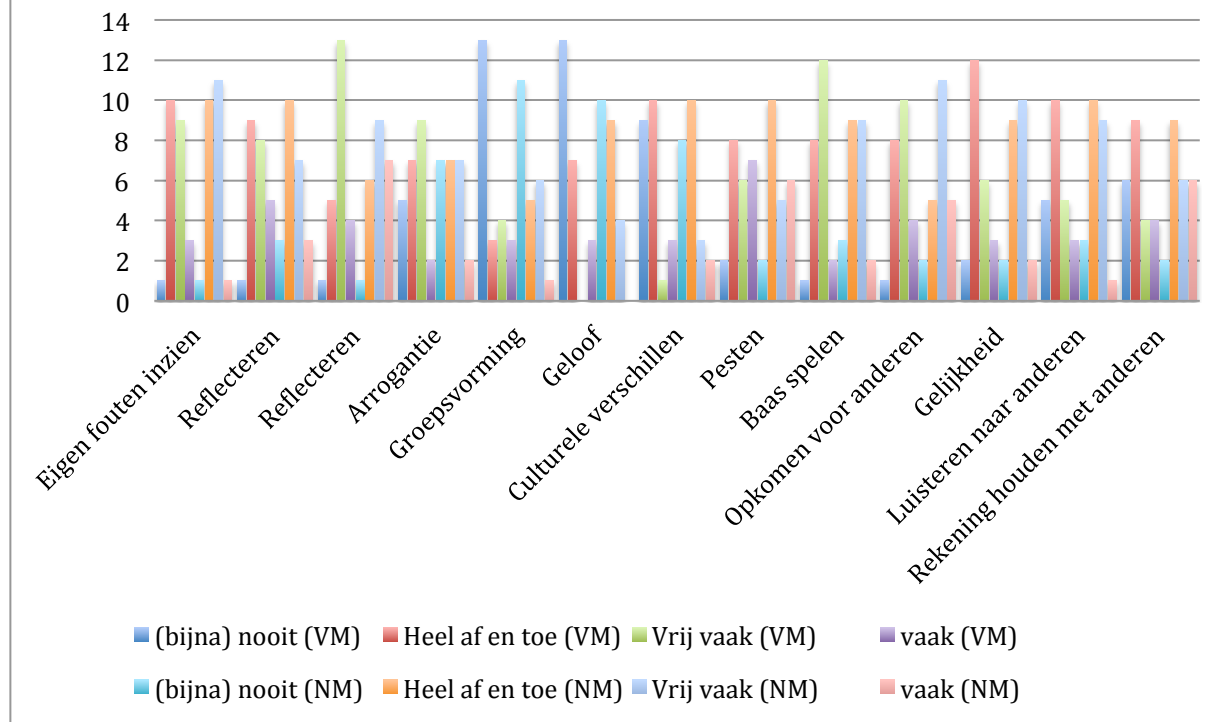
Zelfevaluatie

Grafiek 2d. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 4 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de zelfevaluatie van de leerlingen.

Klas B: Brugklas vmbo 2

Dilemma's

Grafiek 2e. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 5 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op hoe leerlingen met (maatschappelijke) dilemma's omgaan.

Bij de vergelijking tussen de voor- en nameting van de vragen die betrekking hebben op het maatschappelijk besef vallen de volgende zaken op:

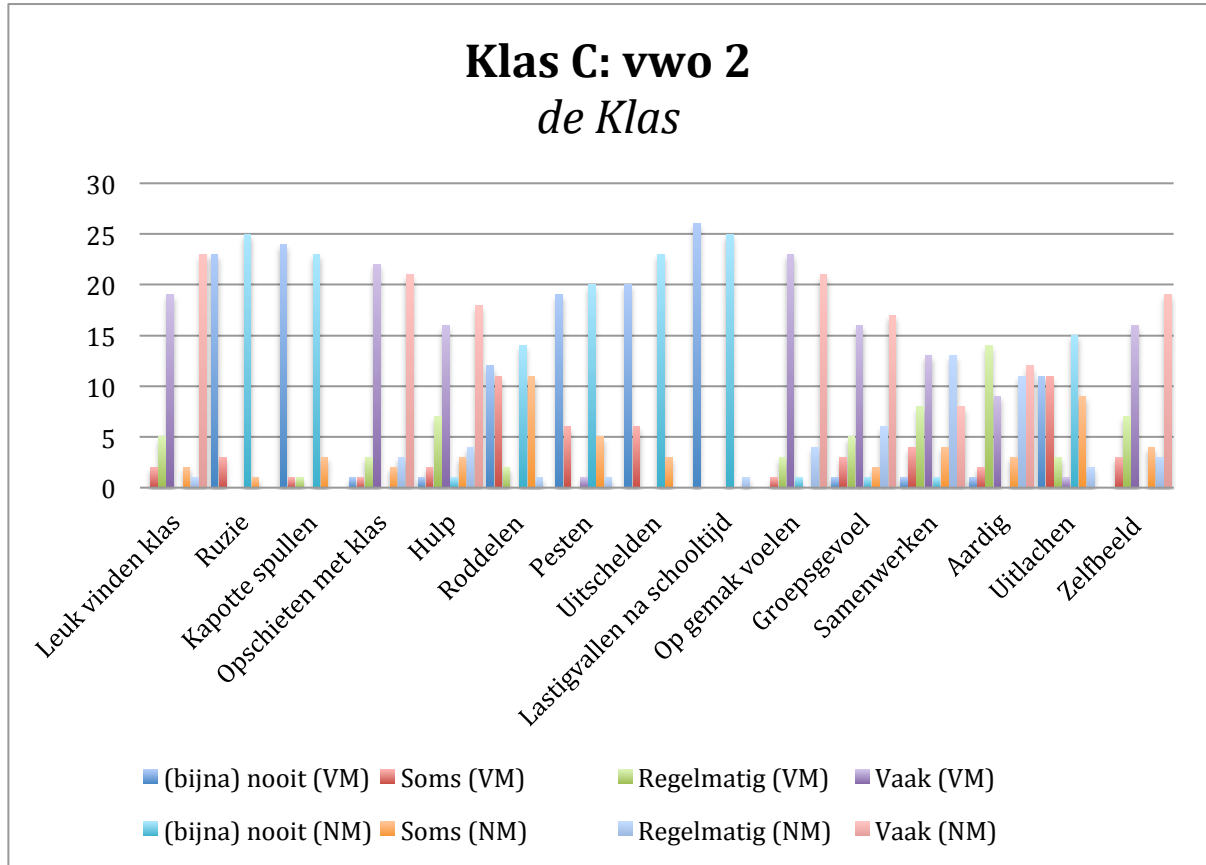
- Bij het toepassingsvermogen van de leerlingen is een verbetering zichtbaar op bijna alle gebieden. Een opvallende uitzondering zijn de vragen die betrekking hebben op het omgaan met conflicten. Hier is juist een achteruitgang zichtbaar.
- Op het gebied van zelfevaluatie zijn de verschillen tussen de voor- en nameting bijna hetzelfde. Dit betekent dat er een verbetering in het inlevingsvermogen zichtbaar is. Een achteruitgang is te zien bij de vragen die betrekking hebben op 'anderen laten uitspreken'.
- Een verbetering bij het omgaan met dilemma's is zichtbaar bij de vragen die betrekking hebben op het opkomen voor anderen, gelijkheid en omgaan met anderen. Echter is bij de meeste vragen een achteruitgang zichtbaar ten opzichte van de voormeting.

Over het algemeen is bij deze klas een lichte achteruitgang in het maatschappelijk besef ten opzichte van de voormeting. Dit betekent dat bij deze klas het maatschappelijk besef niet is gestegen.

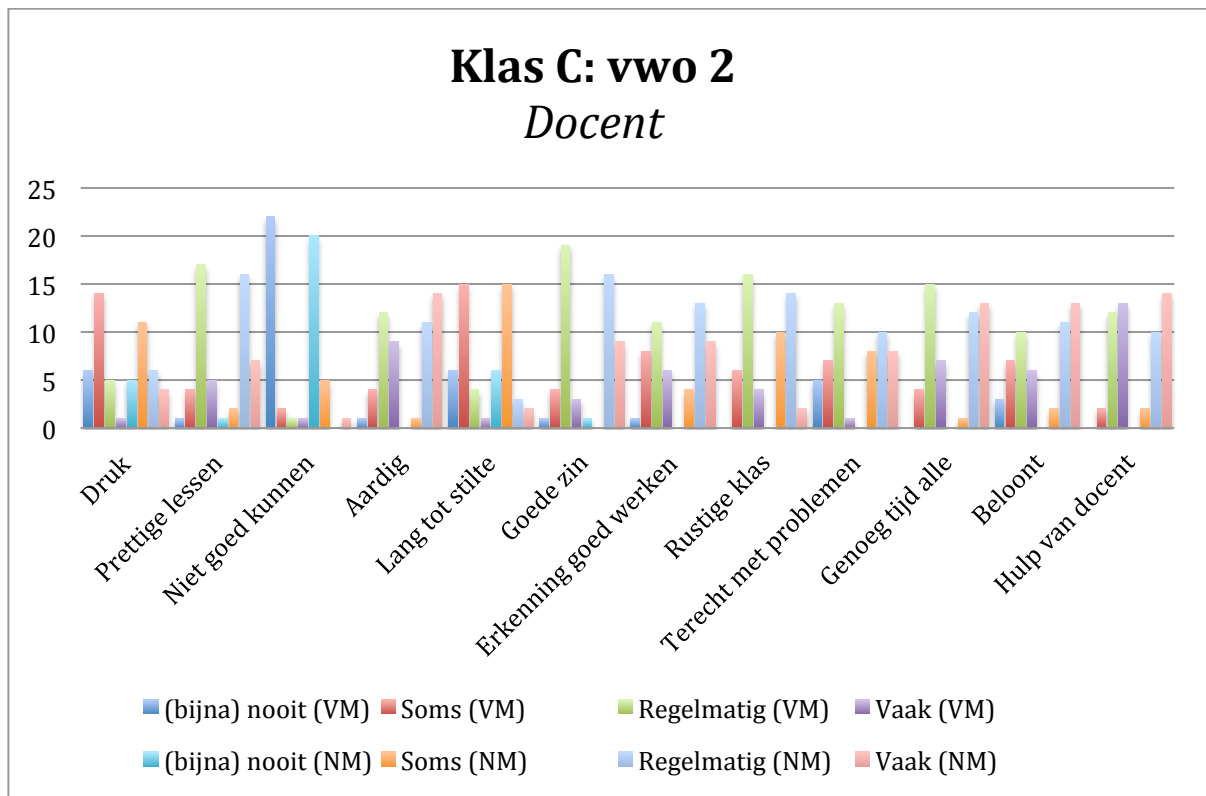
4.3. Klas C: 2 vwo

Sociaal klassenklimaat

Onderstaande twee grafieken behandelen het sociale klassenklimaat. De grafieken laten zien hoe de leerlingen denken over de klas zelf en over de docent. De vragen hebben betrekking op de sfeer in de klas en de behulpzaamheid van klasgenoten.

Grafiek 3a. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 1 uit de vragenlijst. De vragen van dit onderdeel hebben betrekking op de klas.

Grafiek 3b. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 2 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de docent

Opvallend bij deze klas op het gebied van het sociale klassenklimaat is het volgende:

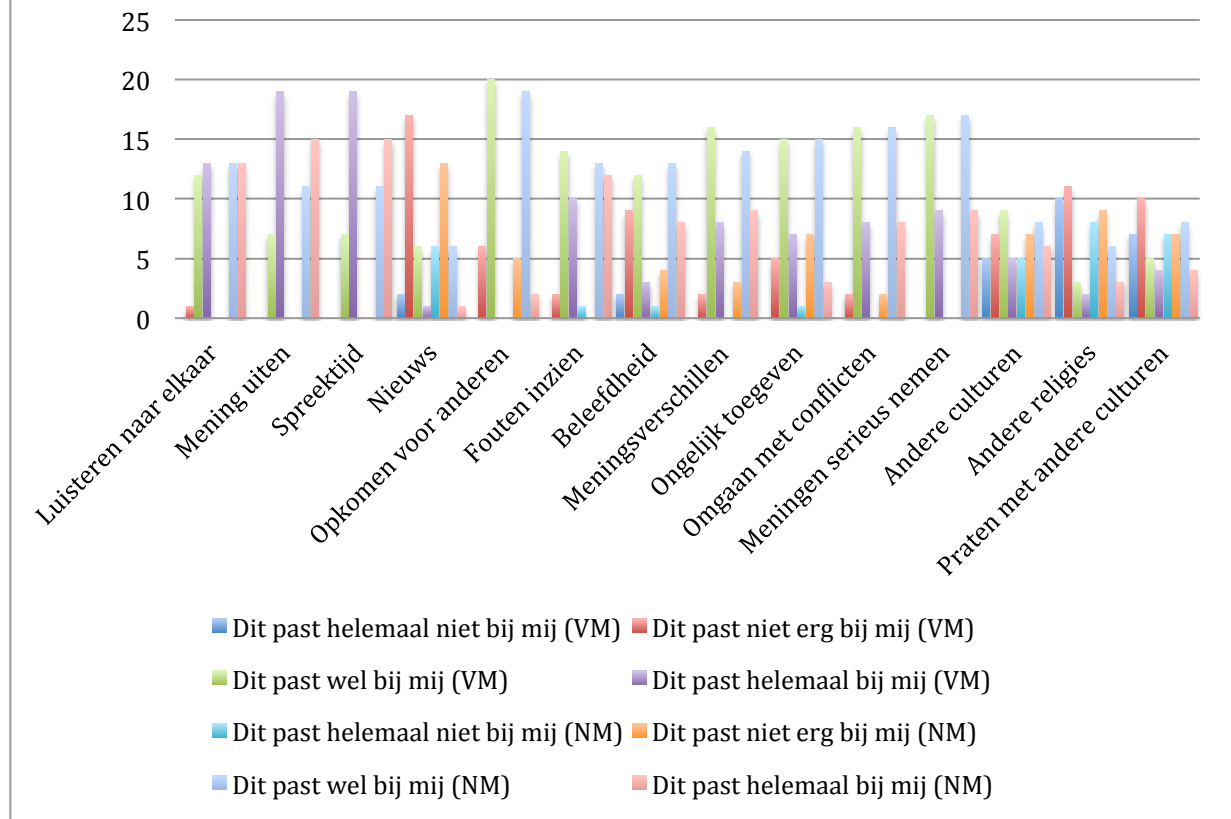
- Bij de vragen uit onderdeel 1 (de klas) is op bijna alle vragen een verbetering te zien ten opzichte van de voormeting. Een uitzondering hierop is bij de vraag die gaat over het samenwerken in de klas. Deze is juist afgenomen.
- Bij de vragen die betrekking hebben op de docent valt op dat bij de meeste vragen een verbetering zichtbaar is. Bij de vragen waar geen verbetering zichtbaar is, is deze gelijk gebleven aan de voormeting.

Maatschappelijk besef

Hieronder zullen de drie grafieken worden besproken die betrekking hebben op het maatschappelijk besef van de leerlingen. De grafieken hebben betrekking op het toepassingsvermogen, zelfevaluatie en het omgaan met dilemma's van de leerlingen (zie p. 22).

Klas C: vwo 2

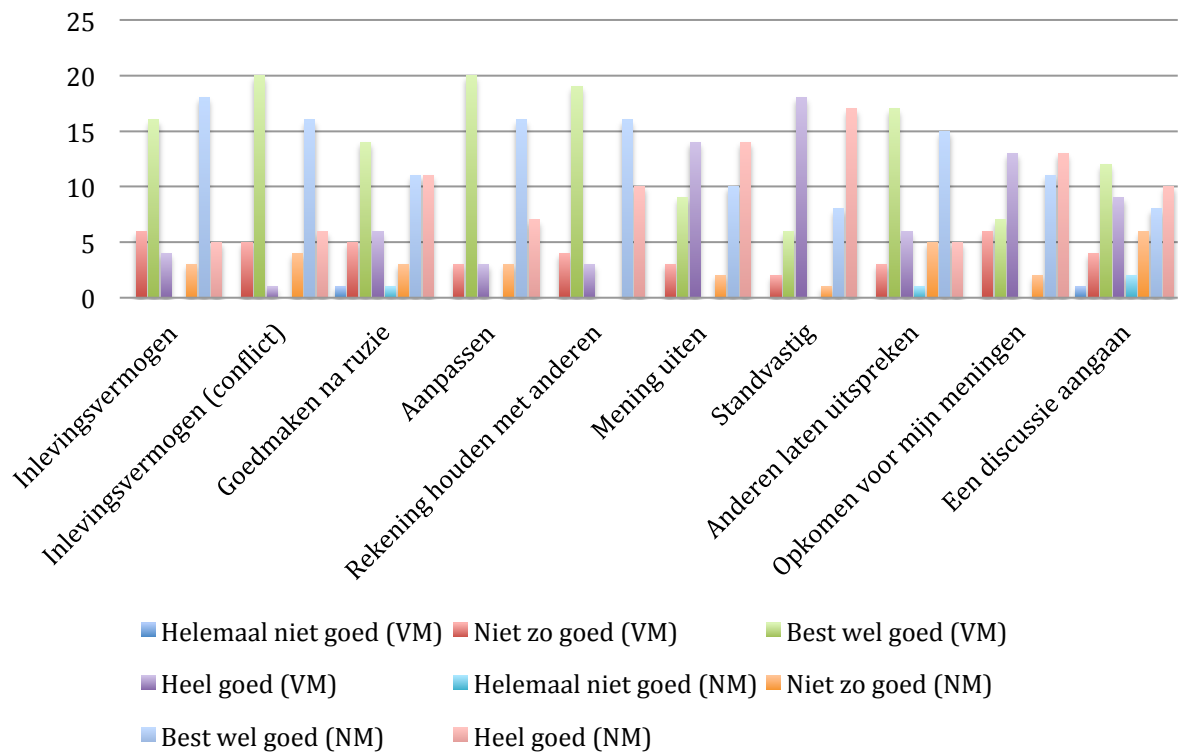
Toepassing

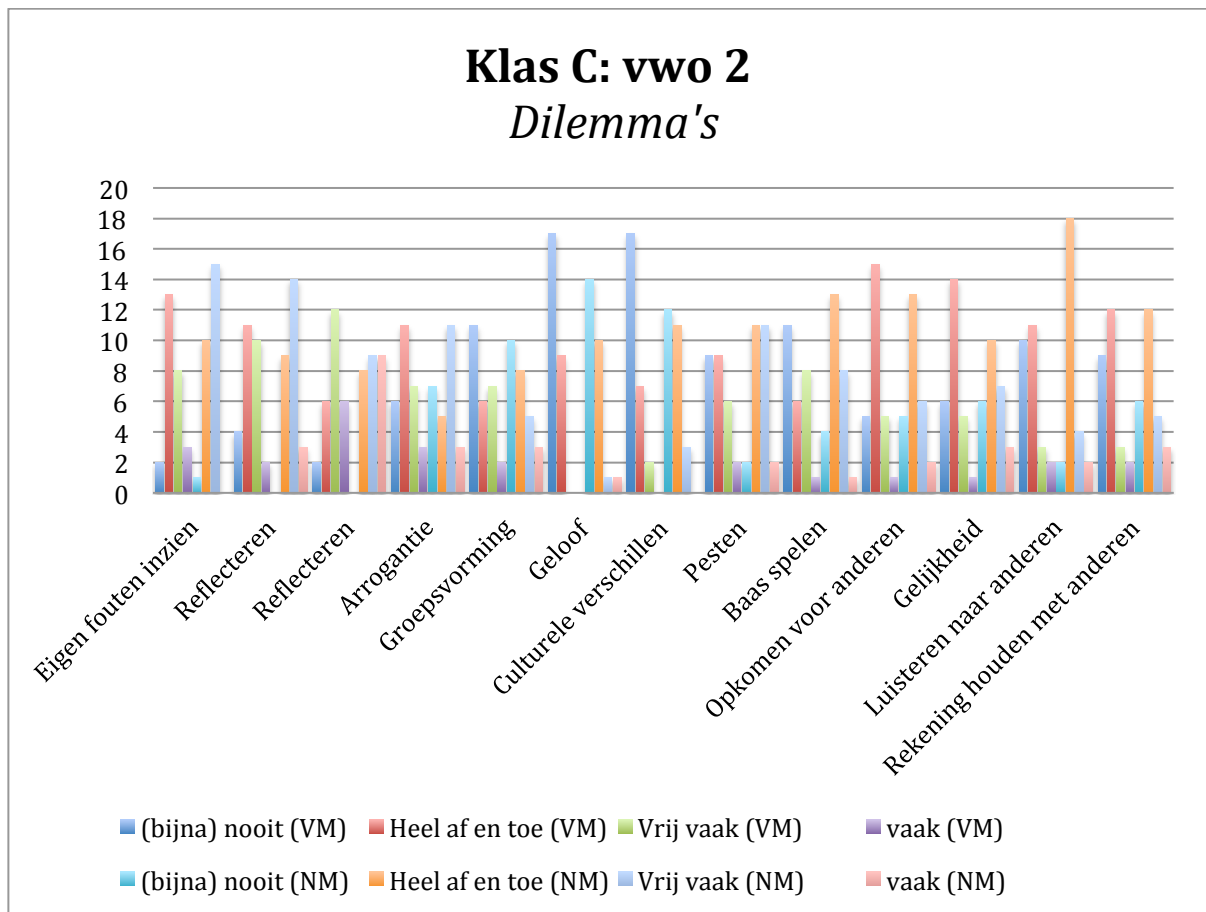
Grafiek 3c. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 3 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op het toepassingsvermogen van de leerlingen.

Klas C: vwo 2

Zelfevaluatie

Grafiek 3d. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 4 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de zelfevaluatie van de leerlingen.

Grafiek 3e. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 5 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op hoe leerlingen met (maatschappelijke) dilemma's omgaan

Het maatschappelijk besef is bij klas C verbeterd ten opzicht van de voormeting. Een aantal opvallende zaken:

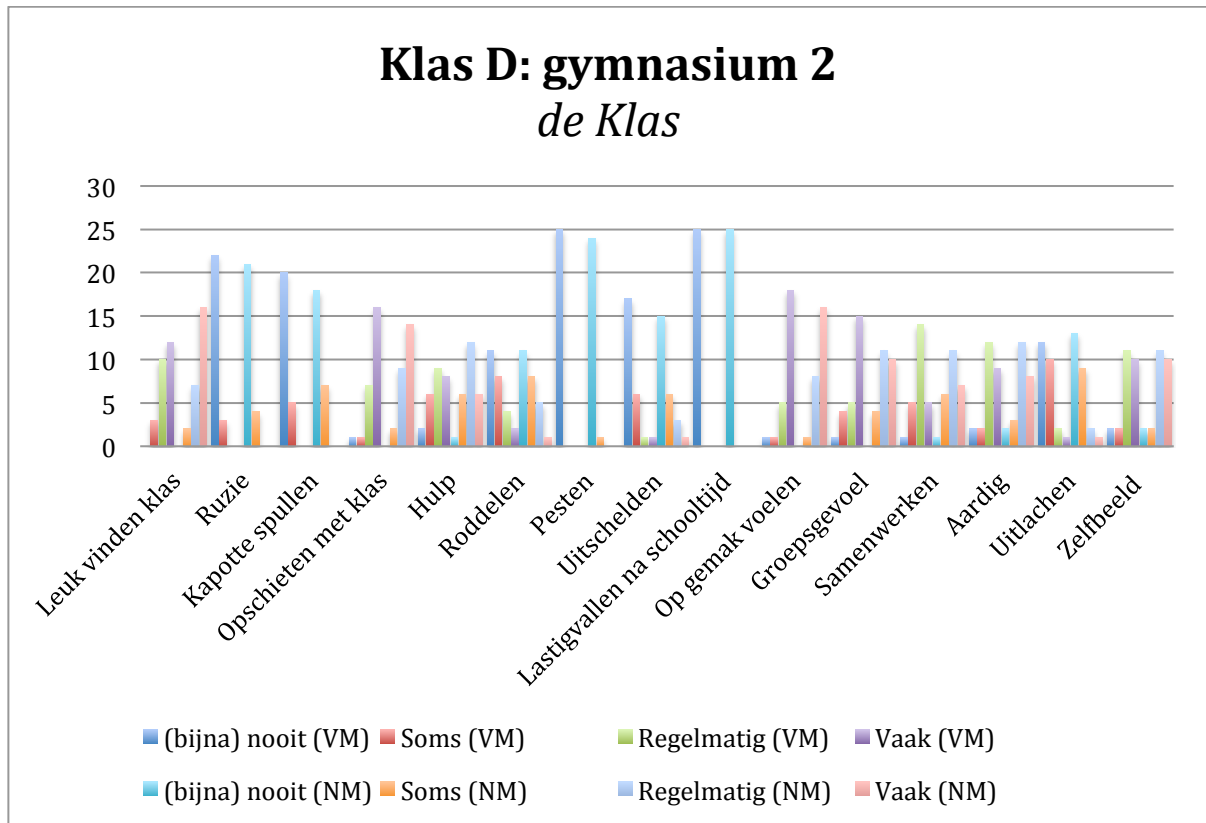
- Op het gebied van het toepassingsvermogen van de leerlingen zijn veel antwoorden op vragen hetzelfde gebleven of gestegen in vergelijking tot de voormeting. Alleen op de vragen met betrekking op het gelijk geven en de mate waarin de leerlingen nieuws kijken, is een achteruitgang zichtbaar.
- Op het gebied van zelfevaluatie is bijna bij alle vragen een stijging zichtbaar ten opzichte van de voormeting. Alleen op het gebied van discussies aangaan en meningen uiten is een achteruitgang zichtbaar.
- Op het gebied van omgaan met dilemma's is ook bij bijna alle vragen een vooruitgang ten opzichte van de voormeting. Uitzondering hierop zijn de vragen die betrekking hebben op groepsvorming en opkomen voor anderen.

Over het algemeen is bij deze klas zowel het sociaal klassenklimaat als het maatschappelijk besef gestegen ten opzichte van de voormeting.

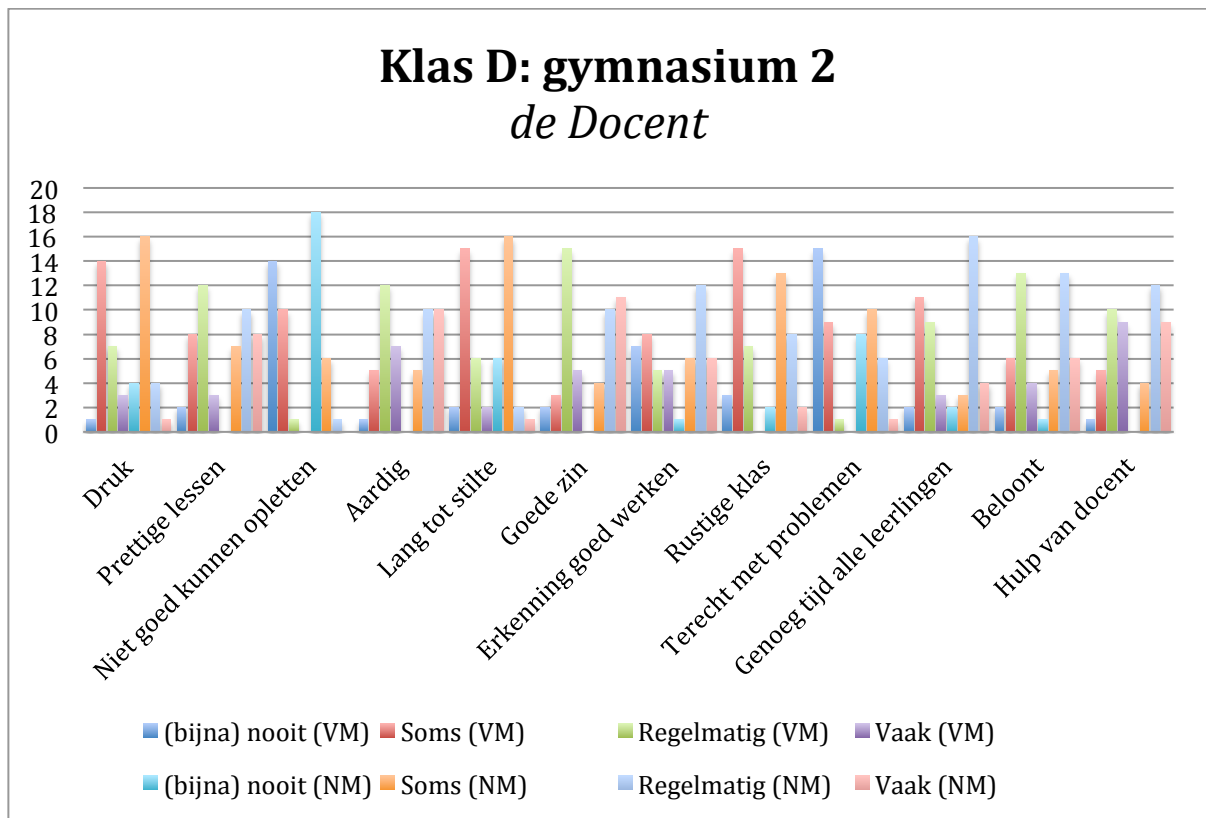
4.4. Klas D: gymnasium 2

Sociaal klassenklimaat

Onderstaande twee grafieken behandelen het sociale klassenklimaat. De grafieken laten zien hoe de leerlingen denken over de klas zelf en over de docent. De vragen hebben betrekking op de sfeer in de klas en de behulpzaamheid van klasgenoten.

Grafiek 4a. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 1 uit de vragenlijst. De vragen van dit onderdeel hebben betrekking op de klas

Grafiek 4b. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 2 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de docent

Op het gebied van sociaal klassenklimaat zijn er een aantal zaken die opvallen bij deze klas:

- Bij de vragen die betrekking hebben op de klas valt op dat bij de meeste vragen de antwoorden gelijk zijn gebleven met de antwoorden gegeven in de voormeting. Er is echter vooruitgang zichtbaar bij vragen die betrekking hebben op samenwerken, de klas leuk vinden en zich op hun gemak voelen in de klas. In de antwoorden komt roddelen en het pesten minder vaak voor.
- Bij de vragen die betrekking hebben op de docent is een vooruitgang zichtbaar op alle vragen ten opzichte van de voormeting.

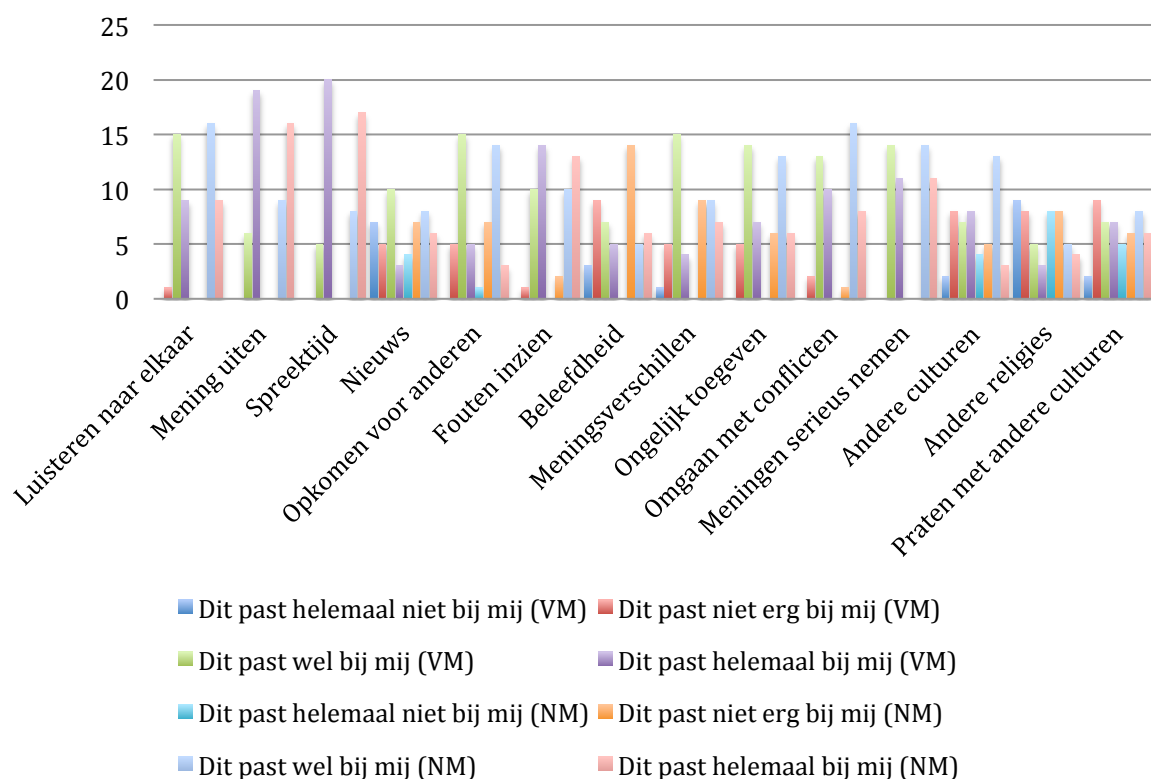
Al met al kan gesteld worden dat bij deze klas het sociale klassenklimaat is gestegen.

Maatschappelijk besef

Hieronder zullen de drie grafieken worden besproken die betrekking hebben op het maatschappelijk besef van de leerlingen. De grafieken hebben betrekking op het toepassingsvermogen, zelfevaluatie en het omgaan met dilemma's van de leerlingen (zie p. 22).

Klas D: gymnasium 2

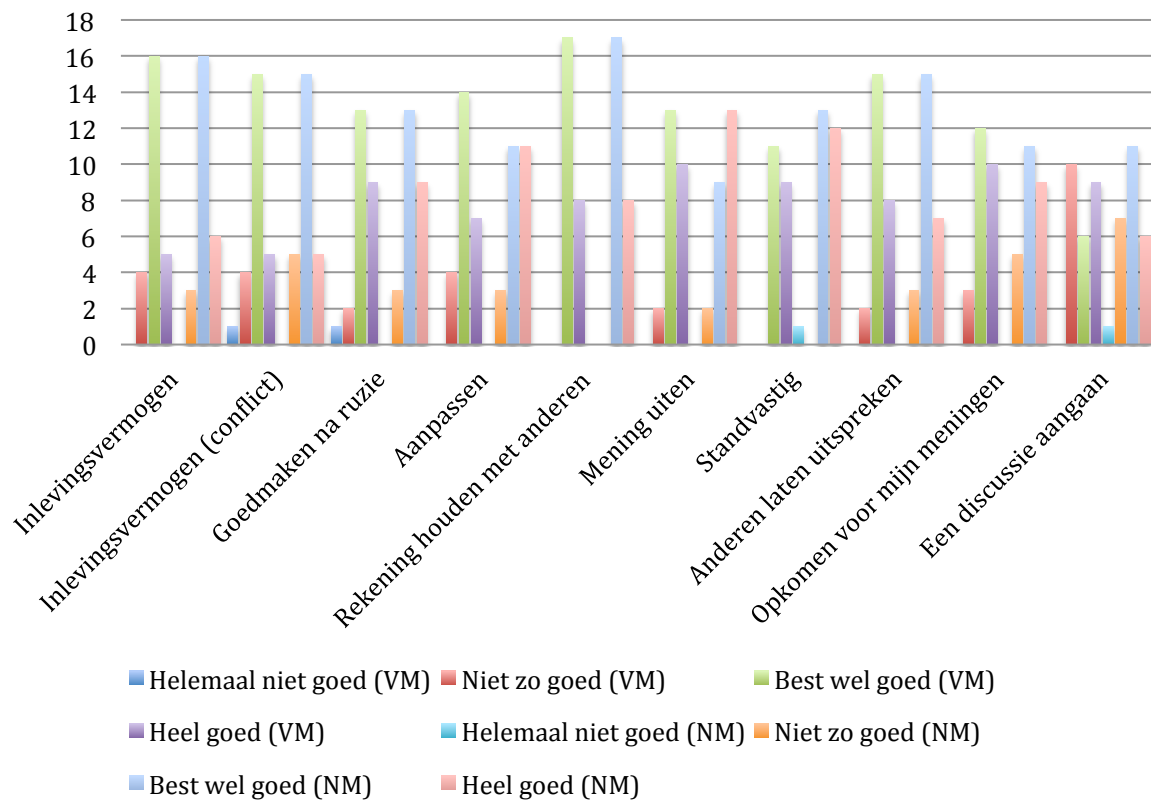
Toepassing

Grafiek 4c. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 3 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op het toepassingsvermogen van de leerlingen.

Klas D: gymnasium 2

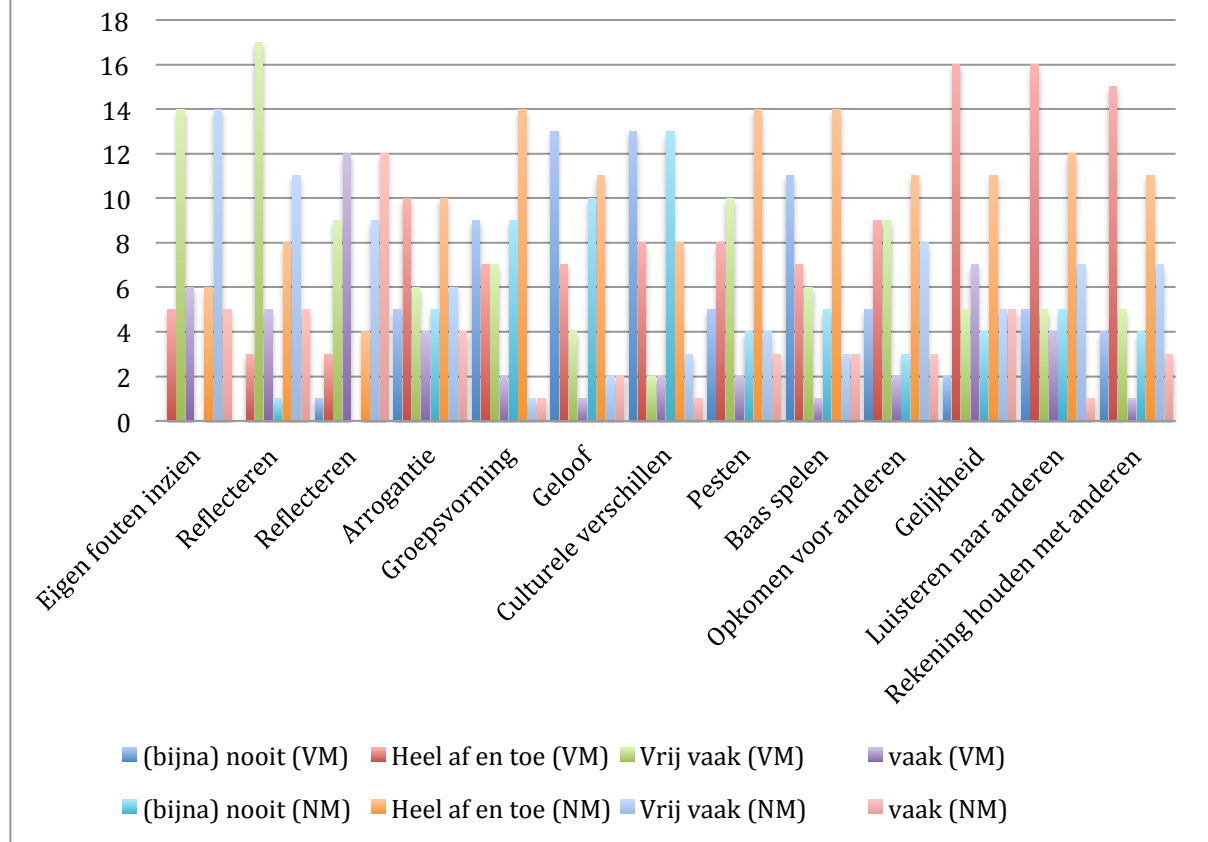
Zelfevaluatie

Grafiek 4d. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 4 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op de zelfevaluatie van de leerlingen.

Klas D: gymnasium 2

Dilemma's

Grafiek 4e. Deze grafiek laat de voor- en nameting zien van onderdeel 5 uit de vragenlijst. De vragen uit dit onderdeel hebben betrekking op hoe leerlingen met (maatschappelijke) dilemma's omgaan

Op het gebied van maatschappelijk besef vallen de volgende zaken op:

- Bij de vragen die betrekking hebben op het toepassingsvermogen van de leerlingen zijn bijna alle antwoorden achteruitgegaan in vergelijking met de antwoorden uit de voormeting. Een uitzondering is het omgaan met andere culturen; dit is juist verbeterd.
- Op het gebied van zelfevaluatie zijn de meeste antwoorden verbeterd ten opzichte van de antwoorden uit de voormeting. Er is alleen sprake van achteruitgang bij de vragen die betrekking hebben op anderen laten uitspreken, en opkomen voor de eigen mening.
- Op het gebied van omgaan met dilemma's zijn de meeste antwoorden negatiever dan in de voormeting. De uitzonderingen hierop hebben betrekking op het opkomen voor anderen en rekening houden met anderen.

Het maatschappelijk besef bij deze klas is nauwelijks tot niet gestegen.

In hoofdstuk 5 zal een verklaring worden gegeven voor deze resultaten. Daarnaast zullen in dit hoofdstuk ook de verbeterpunten, conclusies en aanbevelingen aan bod komen.

Hoofdstuk 5: Conclusies en aanbevelingen

Nu de resultaten van het onderzoek bekend zijn, zullen in dit hoofdstuk de conclusies en aanbevelingen worden besproken. Eerst zal er een antwoord worden gegeven op de verschillende onderzoeksvragen. Vervolgens zal een interpretatie en verklaring van de resultaten, gerelateerd aan de literatuur, worden behandeld. Daarna zullen de opbrengsten en aanbevelingen voor de schoolpraktijk worden besproken. Vervolgens zullen de verbeterpunten voor vervolgonderzoek aangehaald worden. Tenslotte zullen er nog suggesties voor vervolgonderzoek gegeven worden.

5.1. Antwoord op de onderzoeksvragen

Hieronder zal een antwoord worden gegeven op de onderzoeksvragen, zoals geformuleerd in dit onderzoek.

5.1.1. Deelvraag 1: Wat is multicultureel onderwijs?

Multicultureel onderwijs is een proces van schoolhervorming dat zich richt op het tegengaan van racisme en andere vormen van discriminatie in het onderwijs. Het kan gezien worden als een basis voor onderwijs. Ook richt multicultureel onderwijs zich op het pluralisme in het onderwijs en in de samenleving. Voorbeelden van onderwerpen die bij multicultureel onderwijs aan bod komen hebben betrekking op: etniciteit, taal, religie, economie, geslacht en geaardheid.

Multicultureel onderwijs dringt door in het schoolcurriculum en leermethoden van de school. Daarnaast is het van belang dat multicultureel onderwijs overgebracht wordt door middel van een actieve interactie tussen docenten en leerlingen.

Omdat multicultureel onderwijs een kritische pedagogiek heeft als onderliggende filosofie en zich richt op kennis, reflectie en interactie als basis van sociale verandering, bevordert multicultureel onderwijs de democratische beginselen van de sociale rechtvaardigheid.

De definitie zoals hierboven gegeven komt van Sonia Nieto (2008).

5.1.2. Deelvraag 2: Waarom besteedt men nu in Nederland geen aandacht meer aan multicultureel onderwijs?

Er worden een aantal redenen gegeven voor het feit dat er tegenwoordig geen aandacht meer wordt besteed aan multicultureel onderwijs. Op de eerste plaats wordt er gesproken over een dominante cultuur (de overheersende cultuur in een samenleving), die heeft bepaald dat integratie in het onderwijs niet meer nodig werd geacht. Men vond dat er genoeg aandacht is besteed aan integratie door de jaren heen, en dat het integratieproces tot een eind was gekomen. Een andere reden die wordt gegeven is dat multicultureel onderwijs als een soort taboe wordt beschouwd door scholen en docenten. Multicultureel onderwijs richt zich met name op het tegengaan van racisme en discriminatie. Veel docenten willen hun vingers niet branden aan dit onderwerp. Daarnaast zijn er ook scholen en docenten die van mening zijn dat

discriminatie en racisme niet voorkomt in hun klaslokaal, en ze zien dan ook het nut er niet van in om deze onderwerpen te behandelen. Een derde reden die gegeven wordt als verklaring voor het gebrek aan multicultureel onderwijs tegenwoordig, is dat intercultureel onderwijs een mislukking bleek te zijn. Intercultureel onderwijs wordt door velen gezien als hetzelfde als multicultureel onderwijs. Ten slotte is er momenteel sprake van burgerschap. Burgerschap is verplicht voor alle scholen, en multicultureel onderwijs wordt hierdoor als overbodig gezien.

5.1.3. Deelvraag 3: Waarom is multicultureel onderwijs nog steeds belangrijk en wat zijn de voor- en nadelen?

Multicultureel onderwijs is belangrijk omdat het op een interactieve manier het leerproces van de leerling bevordert. Daarnaast draagt multicultureel onderwijs bij aan de zelfontwikkeling van de leerling, het vergroten van burgerzin en het besef van het leven in een democratische samenleving. Daarnaast leren leerlingen ook de dialoog met elkaar aan te gaan en hoe moeilijke vraagstukken besproken kunnen worden. Ook vergroot multicultureel onderwijs het empathisch vermogen en leren leerlingen hoe zij andermans mening moeten respecteren.

Nadelen van multicultureel onderwijs zijn dat multicultureel onderwijs niet kan worden getoetst, en is het dus niet van belang voor een school. Daarnaast moet een docent een objectieve band hebben met de leerlingen, en geen emotionele band. Ook in het praktijkonderzoek komen de voor- en nadelen naar voren. Het maatschappelijk besef en sociaal klassenklimaat is gestegen, waardoor er hier inderdaad sprake is van het vergroten van burgerzin en het besef van het leven in een democratische samenleving. Doordat de leerlingen met verschillende soorten opdrachten bezig waren (ook opdrachten die zij nog niet eerder gedaan hadden), is er ook bijgedragen aan de zelfontwikkeling van de leerling. De dialoog aangaan met elkaar stond centraal in de lessenserie, en hierin zijn de leerlingen ook gegroeid.

De nadelen die worden genoemd in het literatuuronderzoek zijn tijdens de uitvoering van het praktijkonderzoek niet naar voren gekomen. Multicultureel onderwijs kan inderdaad niet zomaar worden getoetst, maar hier hebben de leerlingen geen last van ondervonden.

5.1.4. Deelvraag 4: Hoe kan multicultureel onderwijs worden toegepast op school en in de klas, en op welke vakken heeft dit betrekking?

Multicultureel onderwijs wordt veelal toegepast op scholen en in de klas door middel van projecten. Deze projecten staan in het teken van multicultureel onderwijs, maar hebben als nadeel dat zij slechts voor een kortere periode plaatsvinden.

Multicultureel onderwijs wordt echter te weinig toegepast op scholen en in de klas. Multicultureel onderwijs kan in alle vakken in het onderwijs worden toegepast. Interactie tussen leerlingen en de dialoog aangaan, staan hierbij centraal. Mens en maatschappijvakken lijken de gemakkelijkste vakken om multicultureel onderwijs in toe

te passen, maar het gevaar bij deze vakken is dat multicultureel onderwijs slechts wordt behandeld als het onderwerp zich hiervoor leent.

5.1.5. Deelvraag 5: Wat is het sociale klimaat in de klas?

Het sociale klassenklimaat is een klassenklimaat dat de docent en leerlingen scheppen, waarin de leerlingen zich gewaardeerd en gerespecteerd voelen, en daar ook een gevoel van saamhorigheid aan te pas komt. Interactie en relaties tussen de leerlingen staan centraal

5.1.6. Wat is het maatschappelijk besef?

Maatschappelijk besef is een begrip waarbij centraal staat dat men oog krijgt voor sociale groepsprocessen, culturen en de maatschappij. Hiermee ontwikkelt het individu een beter besef van de maatschappij. Daarnaast kan maatschappelijk besef ook vergeleken worden met burgerschap. Burgerschap wordt omschreven als de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

5.2. Interpretatie en verklaring van resultaten gerelateerd aan literatuur

Bij bijna alle klassen is in zowel het sociale klassenklimaat als in het maatschappelijk besef een verbetering te zien. Dit geldt echter niet voor klas B. Een aantal redenen hiervoor zouden kunnen zijn:

1. De klas staat al bekend als een erg drukke klas. Veel docenten hebben moeite met deze klas stil te houden. Als reden hiervoor geven de meeste docenten dat er veel jongens in de klas zitten die elkaar opjutten.
2. In de klas is sprake (geweest) van pestgedrag. De band in de klas is hierdoor verstoord geraakt, en leerlingen hebben dan ook veel begeleiding nodig wil deze verbeteren. Het is niet voldoende om de aanpak te beperken tot maar één vakgebied.

Toch is er ook bij deze klas een aantal zaken in het sociaal klassenklimaat en het maatschappelijk besef verbeterd.

Op het gebied van het sociale klassenklimaat is er verbetering zichtbaar in de volgende gebieden:

- Er vindt volgens de leerlingen minder ruzie plaats in de klas.
- De leerlingen vinden de klas leuker, en ook een stuk aardiger.
- Bij de vragen die betrekking hebben op de docent is verbetering zichtbaar in de hoeveelheid tijd die het kost totdat de docent de leerlingen stil heeft. En dat de leerlingen met hun problemen bij de docent terecht kunnen.

Op het gebied van maatschappelijk besef is verbetering zichtbaar op de volgende gebieden:

- Bij de vragen die betrekking hebben op het toepassingsvermogen (hoe goed ben jij hierin?) is de klas juist op bijna alle zaken vooruitgegaan. Alleen de vragen

die betrekking hebben op het omgaan met conflicten is een verslechtering zichtbaar.

- Vooral bij de vragen die betrekking hebben op het inlevingsvermogen van de leerlingen is verbetering zichtbaar.
- Bij de vragen die betrekking hebben op het opkomen voor anderen, gelijkheid en omgaan met anderen is overal een verbetering zichtbaar.

Welk effect het multicultureel onderwijs dat is toegepast in de geschiedenislessen heeft gehad op de school of omgeving is niet te onderbouwen, aangezien dit niet is onderzocht.

In het literatuuronderzoek werd al duidelijk dat het moeilijk blijkt te zijn het sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef te meten. Met behulp van de vragenlijsten die zijn gebaseerd op de klimaatschaal en het meetinstrument van Rovict, is de meetbaarheid een stuk dichterbij gekomen, maar helemaal duidelijk zijn deze resultaten nog niet. Het sociaal klassenklimaat is makkelijker te meten dan het maatschappelijk besef. Het meetinstrument om het maatschappelijk besef te meten zal dan ook beter moeten worden aangepast om echt een duidelijk beeld te krijgen van de mate waarin het maatschappelijk besef is gegroeid (er is dan niet alleen slechts sprake van verbetering of achteruitgang).

Wat verder naar voren kwam in dit praktijkonderzoek is dat er ook op de stageschool waar dit onderzoek is uitgevoerd niets aan multicultureel onderwijs werd gedaan. Als we kijken naar de conclusie van deelvraag 4, zien we in de praktijk overeenkomsten. Veel scholen doen (bijna) niets aan multicultureel onderwijs. Daarnaast is er uit gesprekken met docenten van de stageschool, en daarnaast ook met andere personen uit het werkveld gebleken dat er een verkeerde beeldvorming over multicultureel onderwijs bestaat. Men denkt bij multicultureel onderwijs alleen aan verschillende culturen, en haakt hierbij al gelijk af, terwijl na uitleg over het principe van multicultureel onderwijs, er duidelijk meer interesse ontstaat.

5.3. Opbrengsten en aanbevelingen voor de schoolpraktijk

De resultaten van dit praktijkonderzoek hebben laten zien dat er in de geschiedenislessen een verbetering in het maatschappelijk besef en het sociale klassenklimaat bij de meeste groepen heeft plaatsgevonden.

Vooral het sociale klassenklimaat is verbeterd bij de leerlingen. Met uitzondering van klas B is de stijging zelfs groot. Vooral bij de vragen over de docent is een flinke verbetering te zien. Het maatschappelijk besef is juist een ander verhaal. Hier valt op dat de vragen die betrekking hebben op het toepassingsvermogen en de zelfevaluatie de grootste verbetering laten zien.

Multicultureel onderwijs is een onderwijsvorm die werkt. Multicultureel onderwijs en burgerschap zijn tot bepaalde hoogte inwisselbaar. Door multicultureel onderwijs toe te

passen voldoet de school aan de eisen van de overheid, en zijn de leerlingen hierbij gebaat.

Het ontwerpen van de eigen materialen voor de lessenserie sluit aan bij de doelgroep. Door het ontwerpen van eigen materiaal sluiten de vragen meer aan bij de leerlingen en kunnen deze ook een grotere bijdrage leveren aan het leerproces van de leerling.

Daarnaast draagt het ontwikkelen van eigen lesmateriaal bij aan de competentieontwikkeling van de docent.

In dit onderzoek is multicultureel onderwijs slechts toegepast in de geschiedenislessen.

In de korte onderzoeksperiode is er al sprake van verbetering van het sociaal klassenklimaat en het maatschappelijk besef. Dat het onderzoek alleen is ingevoerd in de geschiedenislessen, staat haaks op de definitie van multicultureel onderwijs. In het literatuuronderzoek wordt meermaals herhaald dat multicultureel onderwijs dient te worden toegepast in alle lessen. De resultaten in dit onderzoek hadden slechts betrekking op één vak. De verwachting volgens het literatuuronderzoek zal dan zijn dat als multicultureel onderwijs wordt toegepast in meerdere vakken, het effect groter is.

Dit onderzoek is uitgevoerd over een periode van 11 weken, waarin er 9 weken intensief aandacht is besteed aan multicultureel onderwijs. Als de onderzoeksperiode een langere tijd beslaat, zullen hierdoor ook de resultaten hoogstwaarschijnlijk veranderen.

Het gaat immers om een attitudeverandering, en die vindt doorgaans niet op zo'n korte termijn plaats. In deze korte periode is een stijging zichtbaar in het sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef. Om deze stijging nog duidelijker te weergeven zal een langere onderzoeksperiode nodig zijn.

5.4. Verbeterpunten voor het onderzoek

Alhoewel dit onderzoek het gewenste resultaat heeft geleverd, zijn er een aantal verbeteringen aan te brengen.

1. Het is verstandig om dit onderzoek over een langere onderzoeksperiode te laten plaatsvinden. Je zou op z'n minst een halfjaar moeten uittrekken. Door het onderzoek over een langere periode te spreiden komt men tegemoet aan de definitie van multicultureel onderwijs. Multicultureel onderwijs is namelijk een langdurig proces, omdat het verwerven van attitudes niet in een korte periode mogelijk is.
2. Ook zou het onderzoek over meerdere klassen gespreid moeten worden. En ook spreiden over meerdere jaar-niveaus. Op deze manier kun je meer vergelijkingen tussen de klassen maken en sluit je toeval uit.
3. Daarnaast zou het onderzoek bij verschillende scholen moeten uitvoeren. Op deze manier kun je ook verschillende scholen met elkaar vergelijken. Op deze manier zie je ook of er verschillen zijn tussen soorten scholen en de geografische ligging van scholen (dorp versus stad).
4. Het multicultureel onderwijs zou in meer vakken geïntegreerd moeten worden. Nu is er slechts bij het vak geschiedenis gebruik gemaakt van multicultureel onderwijs. Het effect van multicultureel onderwijs kan pas volledig tot zijn recht komen als dit in meerdere vakken wordt toegepast.

5. De beste manier om multicultureel onderwijs te integreren in een onderwijsinstelling is door het in te bouwen in het curriculum. Op de onderzoeksschool stond multicultureel onderwijs niet in het curriculum, en waren er ook geen docenten die bekend waren met multicultureel onderwijs.

5.5. Suggesties voor vervolgonderzoek

Voor vervolgonderzoek worden de volgende suggesties gegeven:

- Zorg voor een onderzoeksperiode van minstens een half jaar.
- Laat het onderzoek plaats vinden over een minimum van 10 klassen om een representatief beeld te krijgen. Neem daarnaast het onderzoek af over meerdere gebieden en scholen.
- Pas de meetinstrumenten sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef (zie bijlage 1) dusdanig aan dat deze duidelijk en overzichtelijk zijn voor de leerlingen. Pas de vragen aan op de belevingswereld van de leerlingen, let hierbij vooral op taalgebruik.
- Koppel een waardering aan de antwoorden die de leerlingen geven, waarmee een duidelijker resultaat kan worden gegeven.
- Ontwikkel een visiedocument waarin alle docenten op de hoogte worden gesteld van multicultureel onderwijs.

Nawoord

Ik heb veel geleerd over multicultureel onderwijs gedurende dit onderzoek. Mijn voorbereidingen voor dit onderzoek begonnen al in Finland, en tijdens de lessen die ik hier over multicultureel onderwijs kreeg werd mijn interesse steeds meer gevoed. Ik wist echter niets over de toepassing hiervan op middelbare scholen in Nederland. Uiteindelijk bleek ook dat dit niet veel voorkomt op middelbare scholen.

Ik houd er van om eigen materiaal te ontwerpen, en met de uitvoering van dit onderzoek kreeg ik hier alle ruimte voor. Ik heb veel over multicultureel onderwijs geleerd, hoe andere landen hiermee omgaan, en hoe dit toegepast kan worden in de praktijk.

Het schrijven van het theoretisch kader was een grote uitdaging voor mij. Ik kwam zoveel interessante bronnen tegen, dat dit hoofdstuk al gauw meer dan 50 pagina's besloeg. Het was dan ook een uitdaging voor mij deze terug te brengen tot de huidige vorm.

Tijdens dit onderzoek liep ik echter wel tegen een aantal problemen aan. Op de eerste plaats merkte ik dat de tijd die ik hiervoor in gedachte had, anders liep dan gepland. Door projectdagen, vakanties, studiedagen en proefwerken had ik minder lessen om multicultureel onderwijs uit te voeren. Dit was een echte tegenvaller, omdat ik hierdoor veel geplande opdrachten niet kon uitvoeren in de praktijk.

Een ander probleem waar ik tegenaan liep was dat ik de enige docent was die multicultureel onderwijs toepaste in de lessen. Hierdoor kwam dit vreemd over bij de leerlingen, en was ik vaak veel tijd kwijt om vragen te beantwoorden over de opdrachten. Ook van docenten kreeg ik gemengde reacties over mijn onderzoek. De meeste docenten zagen het nut er niet van in. Toch bleek op het AOSL-symposium (waar ik voor het eerst mijn afstudeeronderzoek presenteerde) een geringe mate van interesse te zijn. Ik werd na mijn presentatie door een aantal personen uit het werkveld benaderd om meer uitleg te komen geven over mijn onderzoek. In de toekomst staat meer contact met deze personen op de planning. Hieruit merk ik toch dat multicultureel onderwijs zeker potentie heeft. Vooral de overeenkomsten die het met burgerschap heeft zijn hierbij erg belangrijk. Multicultureel onderwijs en burgerschap kunnen worden verweven met elkaar (in hoeverre zij dit al niet zijn), en hierdoor hebben docenten de nodige handvatten om burgerschap (multicultureel onderwijs) toe te passen.

De verwerking van de resultaten was erg veel werk. Alle vragenlijsten en antwoorden heb ik moeten turven en moeten verwerken. Dit alles bleek echter de moeite waard te zijn toen ik zag dat maatschappelijk besef en sociaal klimaat inderdaad verbeterden door het gebruik van multicultureel onderwijs.

Concluderend:

Ik heb veel geleerd van dit onderzoek, en ben overtuigd dat multicultureel onderwijs een toegevoegde waarde heeft voor het Nederlandse onderwijssysteem.

Literatuur

Abram, I., (2001, November) Het ABCD van intercultureel leren in de klas, gedownload op 02-05-2014, van <http://www.tijm.nl/rubriek2a/abcd.htm>

Agirdag, O, Merry, S, Van Houtte, M, (2014) Teachers' understanding of multicultural education and the correlates of multicultural content integration in Flanders, Education and Urban Society, p. 1-27.

Berlet, I., Bulthuis, F., Jacobs, H., Langberg, M., Wanner, P., Thijs, A., (2008) Omgaan met culturele diversiteit in het onderwijs: een verkennende literatuurstudie, SLO (Stichting leerplanontwikkeling), Enschede, Drukkerij Netzodruk, p. 17-19.

Beugelsdijk, F. & S. Miedema (Red.) (1985), Pedagogiek in meervoud. Wegen in het denken over opvoeding en onderwijs, tweede, verbeterde druk, Deventer, Van Loghum Slaterus. P. 105

Blijswijk van, R, (03-11-2013) Het klassenexperiment van Jane Elliot: 'De bruinogigen zijn beter dan de blauwogigen', geraadpleegd op 24-06-2014, van <http://hetkind.org/2013/11/03/mensen-met-bruine-ogen-zijn-beter-dan-mensen-met-blauwe-ogen-hoe-een-klassexperiment-racisme-doorgronde/>

Boer, H., (2012) Ken jezelf, ken de ander: Intercultureel onderwijs aan de hand van de ABCD kroon, P. 7-9 gedownload op 25-04-2014, van http://www.katho.be/download/henk_boer.pdf

Bron, J., (2006) Een basis voor burgerschap: een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs, Enschede, Stichting Leerplanontwikkeling (SLO), p. 7-19.

Bruin, K., Heijde, van der H., (2007) Intercultureel onderwijs in de praktijk, vijfde herziene druk, Bussum, uitgeverij Coutinho, p. 24-29,135-166.

CIES Observatório das Desigualdades (2010) [afbeelding] gedownload op 05-05-2014, van <http://observatorio-das-desigualdades.cies.iscte.pt/print.jsp%3Bjsessionid=A884CC510FB9AF8E92A09DC485A22DD0?page=indicators&type=&lang=en&id=185>

Dam, ten G., Geijssels, F., Ledoux, G., Reumersman, R., Keunen, M., Visser, A., (2010) Burgerschap meten: Handleiding primair onderwijs (versie 1.0), Amsterdam, Roviect, Universiteit van Amsterdam, pp. 5-21.

Entoen.nu (2006) De canon van Nederland: Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon: Deel A, Den Haag, Ministerie van OCW, p 14.

Finnish board of education (2004) national core curriculum for basic education 2004: National core curriculum for basic education intended for pupils in compulsory education, Vammala, Vammalan Kirjapaino Oy, pp. 12, 36-41.

Fontys OSO (2014), geraadpleegd op 02-07-2014, van <http://www.klimaatschaal.nl>

Gorski, P. (1999) A brief history of Multicultural Education, Hamline university and EdChange, geraadpleegd op 30-04-2014, van http://www.edchange.org/multicultural/papers/edchange_history.html

Gurin, P., Nagda, B., (2003) The Benefits of Diversity in Education for Democratic Citizenship, geraadpleegd op 20-04-2014, van <http://www-personal.umich.edu/~pgurin/benefits.html>

Hoogbegaafd Vlaanderen. (1993). Het kind moet niet goed genoeg gemaakt worden voor de school, de school moet goed genoeg zijn voor het kind [afbeelding], geraadpleegd op 04-06-2014, van http://www.hoogbegaafdvlaanderen.be/06_HB_op_school/aangepast_onderwijs.html.

Jennissen, R., (2011) Arbeidsmigratie en de daarmee gepaard gaande gezinsmigratie naar Nederland: Een kwalitatieve toekomstverkenning, TPEdigitaal, jaargang 5, nummer 4, p. 17-36

Kools, P., (1996) De multiculturele samenleving op school; Een inventarisatie van antiracistische activiteiten in het middelbaar onderwijs, Maastricht, Rijksuniversiteit Limburg, p. 17-18.

Kramer- van Walderveen, M., Kruithof, M., (1997) Ontwerpen van interculturele lessen, Assen, Van Gorcum & Comp, p. 20.

Ledoux, G. & Leeman, Y., (2001, februari) 'Komt de multiculturele samenleving er vanzelf?' – Intercultureel leren in het onderwijs, Vernieuwing-tijdschrift voor onderwijs en opvoeding, jaargang 60, nummer 2.

Loon van E., (2008) Multiculturalisme en interculturalisme: Een vergelijking tussen Vlaanderen en Québec, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte Vakgroep Wijsbegeerte, p.8.

Looten, T. (2007) Intercultureel onderwijs als middel tegen racisme, geraadpleegd op 11-04-2014, van http://www.art1.nl/artikel/6851-Intercultureel_onderwijs_als_middel_tegen_racisme

Multicultureel opleiden (2012) Diversiteitsbeleid, geraadpleegd op 13-04-2014 van http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/390/documenten/onderwijs_en_burgerschap_internetversie.pdf

Nieto, S., & Bode, P., (2008) Affirming diversity: the sociopolitical context of multicultural education (5^e druk), Boston, Pearson, p. 42-58.

Onderwijsraad (2003, september) Onderwijs en burgerschap advies, Den Haag: onderwijsraad, gedownload op 01-04-2014 van http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/390/documenten/onderwijs_en_burgerschap_internetversie.pdf

Platform31 (2009, april) 'Intercultureel onderwijs moet geen kerndoel zijn', geraadpleegd op 24-04-2014, van http://nicis.platform31.nl/Wat_doen_wij/Verspreiding/Docbank/Onderwijs_Arbeidsmarkt/Onderwijs_Algemeen/"Intercultureel onderwijs moet geen kerndoel zijn"

Prasolova-Forland, E & Divitini, M, (2003) Collaborative Virtual Environments for Supporting Learning Communities: an Experience of Use, Proc. ACM Group, ACM press, Florida, USA, p.58-67.

Roeters, H., & van der Wal, J., (1991) Intercultureel onderwijs: Pedagogische en sociaal-psychologische aspecten, Leeuwarden, Educatief centrum Noord: Noordelijke hogeschool Leeuwarden, p. 10

Schuitema, J., & Radstake, H., (2003) Boekbesprekingen: M. Hanson Klassengesprekken. Een interactieve benadering van onderwijs in multiculturele klassen, Pedagogiek, jaargang 23, 3, p.263.

Sierens, S., Van Houtte, M., Loobuyck, P., Delrue, K., Pelleriaux, K., (2006) onderwijs onderweg in de immigratiesamenleving, Gent, Academia press, p. 92.

Sierens, S. (2007) Leren voor diversiteit-leren in diversiteit: burgerschapsvorming en gelijke leerkansen in een pluriforme samenleving. Een referentiekader, Gent, Steunpunt diversiteit en leren, p. 24-35.

Stedenburg, E.H., (2008) Achtergrondinformatie over burgerschapsvorming voor docenten en studenten van de School of Education, geschreven in opdracht van het lectoraat 'dynamiek van de stad', geraadpleegd op 05-05-2014, van http://www.inholland.nl/NR/rdonlyres/9F455AC9-538C-4932-9254-836349D73C86/0/Rapport_OverBurgerschap.pdf

Tweede kamer der Staten-Generaal (2001) 27400VIII Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (VIII) voor het jaar 2001, Den Haag, SDU Uitgevers, pp. 1-15.

UNESCO, Organisatie van de verenigde naties voor onderwijs, wetenschap en cultuur, (2009) Wereldrapport van UNESCO no. 2 (samenvatting), Parijs, Educatieve, Culturele en Wetenschappelijke Organisatie van de Verenigde Naties, p. 16.

Bijlagen

Bijlage 1: Onderzoeksinstrumenten

Vragenlijst

Naam:

Klas:

Datum:

Het is belangrijk dat je deze vragenlijst alleen invult. Dit gaat tenslotte om jouw eigen mening. Er zijn geen goede of foute antwoorden, alleen jouw eigen mening telt. Vul deze vragenlijst dan ook serieus in.

Over de klas

	(bijna) nooit	Soms	Regelmatig	Vaak
Ik vind mijn klas leuk				
Klasgenoten maken ruzie met elkaar				
Er zijn klasgenoten die spullen van anderen kapot maken				
Ik kan goed met mijn klas opschieten				
Als ik het moeilijk heb, helpen klasgenoten mij				
In mijn klas wordt er veel over elkaar geroddeld				
In mijn klas worden leerlingen gepest				
Er zijn klasgenoten die elkaar uitschelden				
Er zijn klasgenoten die elkaar na school lastigvallen				
Ik voel mij op mijn gemak in de klas				
Ik voel dat ik bij de groep hoor				
Ik kan met iedereen in de klas samenwerken aan een opdracht				
Ik vind iedereen in mijn klas aardig				
In deze klas wordt je uitgelachen als je een verkeerde vraag stelt				
Ik denk dat mijn klasgenoten mij wel aardig vinden				

Over de docent (mevrouw Gallas)

	(bijna) nooit	Soms	Regelmatig	Vaak
Het is vaak druk tijdens deze lessen				
Ik vind de lessen van deze leraar prettig				

Omdat het vaak druk is in deze lessen kan ik niet zo goed opletten				
Ik vind deze leraar aardig				
Het duurt lang voordat het stil is in de klas				
De leraar heeft vaak goede zin				
De leraar zegt het als er goed gewerkt wordt				
Bij deze leraar is de klas rustig				
Bij deze leraar kan ik met mijn problemen terecht				
Deze leraar besteed genoeg tijd aan alle leerlingen				
Deze leraar zegt het als je iets goed hebt gedaan				
Deze leraar helpt je als je iets niet kan				

Hoe goed past de uitspraak bij jou?	Dit past helemaal niet bij mij	Dit past niet erg bij mij	Dit past wel bij mij	Dit past helemaal bij mij
Mensen moeten goed naar elkaar luisteren, ook al verschillen zij van mening.				
Als iemand in de klas het ergens mee oneens is, moet diegene dat kunnen zeggen.				
In een discussie moet iedereen de kans krijgen om iets te zeggen.				
Ik kijk uit mijzelf weleens naar het nieuws				
Als een klasgenoot in de klas wordt uitgescholden kom ik voor hem/haar op.				
Als ik merk dat ik iets heb gezegd waar de ander verdriet van heeft bied ik mijn excuses aan.				
Als een klasgenootje lang ziek is vind ik dat iemand uit de klas op bezoek moet gaan.				
Ik vind het belangrijk goed met iemand om te blijven gaan, ook al zijn we het oneens met elkaar.				
Als ik merk dat ik ongelijk heb in iets, geef ik dit ook toe				
Als ik ruzie heb met iemand probeer ik hier een oplossing voor te zoeken				
Als iemand zijn mening geeft neem ik die serieus.				
Ik wil graag weten hoe mensen in andere landen leven.				
Ik wil graag meer weten over verschillende geloven en hun gebruiken				
Ik vind het interessant om te praten met				

mensen met een andere cultuur				
-------------------------------	--	--	--	--

Hoe goed ben jij hier in?	Helemaal niet goed	Niet zo goed	Best wel goed	Heel goed
Het inleven in een ander persoon.				
Bij een ruzie ook proberen te begrijpen hoe de ander zich voelt.				
Het goedmaken na een ruzie				
Het aanpassen aan andermans regels				
Rekening houden met de meningen van anderen wanneer er een beslissing moet worden genomen.				
In een discussie duidelijk maken wat mijn mening is				
Als ik echt gelijk heb bij mijn mening blijven.				
Anderen laten uitspreken				
Opkomen voor mijn meningen				
Een discussie aangaan				

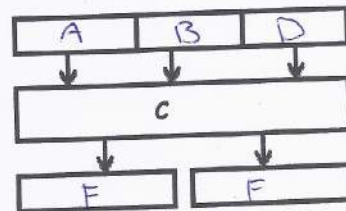
Hoe vaak denk jij hierover na?	(bijna) nooit	Heel af en toe	Vrij vaak	vaak
Mijn eigen fouten na een ruzie				
Als ik ruzie heb met iemand nagaan of dit misschien mijn schuld was				
Of ik iets misschien beter anders had kunnen doen				
Hoe het komt dat sommigen zich beter vinden dan een ander.				
Hoe het komt dat er in sommige klassen groepjes zijn die niets met elkaar te maken willen hebben				
Of geloof uitmaakt voor hoe je bent				
Waarom sommige kinderen niet mogen omgaan met kinderen uit een andere cultuur.				
Waarom sommige leerlingen pesten				
Waarom sommige leerlingen graag de baas spelen				
Wat ik kan doen om anderen te helpen als zij bijvoorbeeld gepest worden				
Dat iedereen gelijk moet zijn ongeacht de huidskleur.				
Of ik meer zou moeten luisteren naar klasgenoten die niet zo goed iets durven te zeggen				
Of er in mijn klas genoeg rekening wordt gehouden met de leerlingen				

Bijlage 2: Ontworpen en uitgevoerd onderwijsmateriaal

Woonplaats en werkplaats:

Hieronder staan 6 feiten (A-F) die met elkaar te maken hebben. Noteer de letters in het schema. Een letter is al ingevuld.

- A: Boeren gebruiken de ijzeren ploeg
- B: Boeren gebruiken het drieslagstelsel
- C: Boeren hebben meer landbouwopbrengst
- D: Boeren verkopen hun landbouwoverschot
- E: De bevolking groeit
- F: Meer landbouwgrond wordt gebruikt

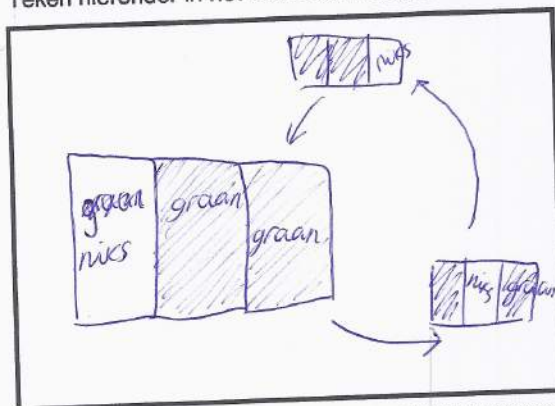

Oorzaak of gevolg?

1. De verstedelijking was oorzaak gevolg van de bevolkingsgroei
2. De verstedelijking was oorzaak gevolg van de hogere landbouwopbrengst

Het drieslagstelsel

Teken hieronder in het vak het drieslagstelsel.

Waarom bracht het drieslagstelsel meer op dan het tweeslagstelsel?

.....

.....

.....

.....

Geef aan wat er hoort bij de volgende nummers:

- 1 = stad
- 2 =
- 3 = uitkijk toren
- 4 = gracht
- 5 = landbouw
- 6 = muur

Waar komt iedereen vandaan?

In een stad in de Middeleeuwen woonden mensen die overal vandaan kwamen. Dit konden boeren uit de omgeving zijn die niet meer op het land konden werken, maar dit konden ook handelaren uit verre gebieden zijn. Zelfs andere landen! Tegenwoordig komen mensen die in een stad wonen ook uit verschillende gebieden. Maar waar komen zij nu vandaan? Waar kom jij eigenlijk vandaan?

Beantwoord de volgende vragen:

Nederland of buiten Nederland:

1. Ben jij in Nederland geboren? Zo nee, in welk land dan? *Ja*
2. Zijn je ouders in Nederland geboren? Zo nee, in welk land dan? *nee, hong kong & china*
3. Zijn je grootouders in Nederland geboren? Zo nee, in welk land dan? *nee, china*

Limburg of buiten Limburg:

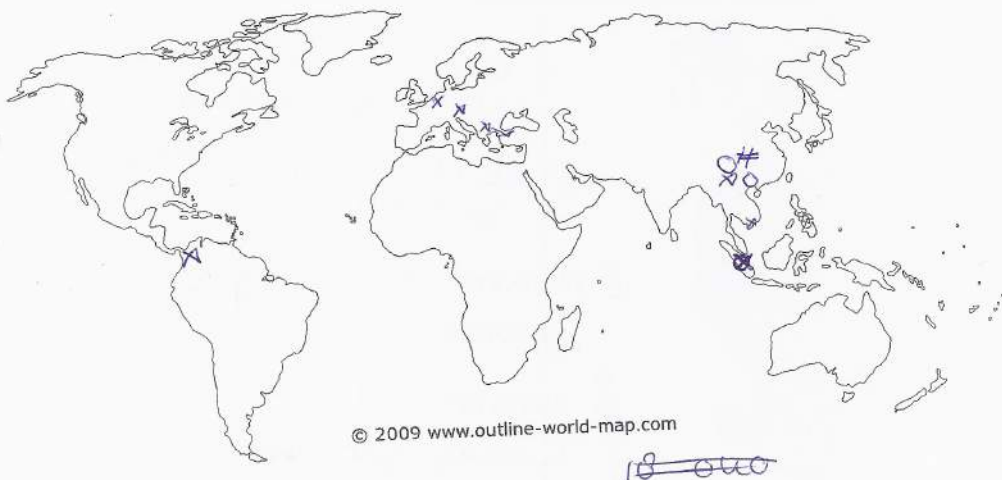
1. Ben jij in Limburg geboren? Zo nee, in welke provincie dan? *Ja*
2. Zijn je ouders in Limburg geboren? Zo nee, in welke provincie dan? *nee*
3. Zijn je grootouders in Limburg geboren? Zo nee, in welke provincie dan? *nee*

Geef de volgende zaken aan op de kaarten:

- Met een X waar jij geboren bent
- Met een O waar je ouders geboren zijn
- Met een # waar je grootouders geboren zijn.

Het hoeft niet precies te zijn, als je het ongeveer aangeeft is dat ook prima.

Kaart 1: Alleen gebruiken voor buiten Nederland:

Kaart 2: Alleen gebruiken voor buiten Limburg:

~~18 ouders in~~

Kaart 3: Alleen gebruiken voor plaats in Limburg:

11 ouders niet in
Limburg geboren

18 ouders in Limburg
geboren

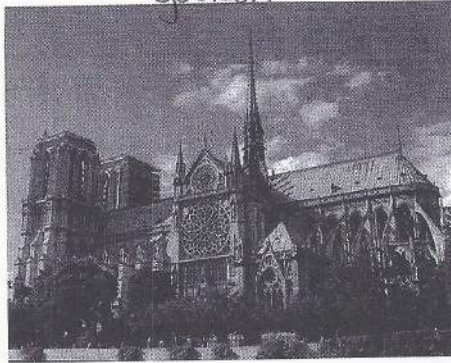
18 mensen in Limburg
geboren

5 mensen niet in
Limburg geboren

Opdracht §6.3. De machtige kerk

Geef aan bij de volgende kerken of deze Gotisch of Romaans zijn

gotisch

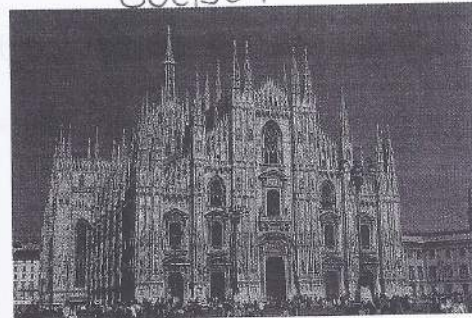
ROMAANS

ROMAANS

Gotisch

Wat betekende de grootte van een kerk in de stad?

dat een stad rijk was / hoe

Wat is het verschil tussen een kerk en de kerk?

~~inde lidwoord~~ een kerk is het gebouw de kerk is het bestuur

Wie bedacht de kerkelijke regels?

Bisschoppen & priesters

Wat denk je dat er zou gebeuren als iemand zich niet aan die regels hield? Noem twee gevolgen.

die ging naar de hel of werd opgesloten

Probeer eens zelf drie kerkelijke regels te bedenken, waar mensen zich aan zouden moeten houden in de middeleeuwen

Mensen waren bang om naar de hel te gaan. Hoe ziet volgens jou de hel eruit?

By Satan zijn en alles negatief

Wie bepaalde wie arm bleef in een stad?

god

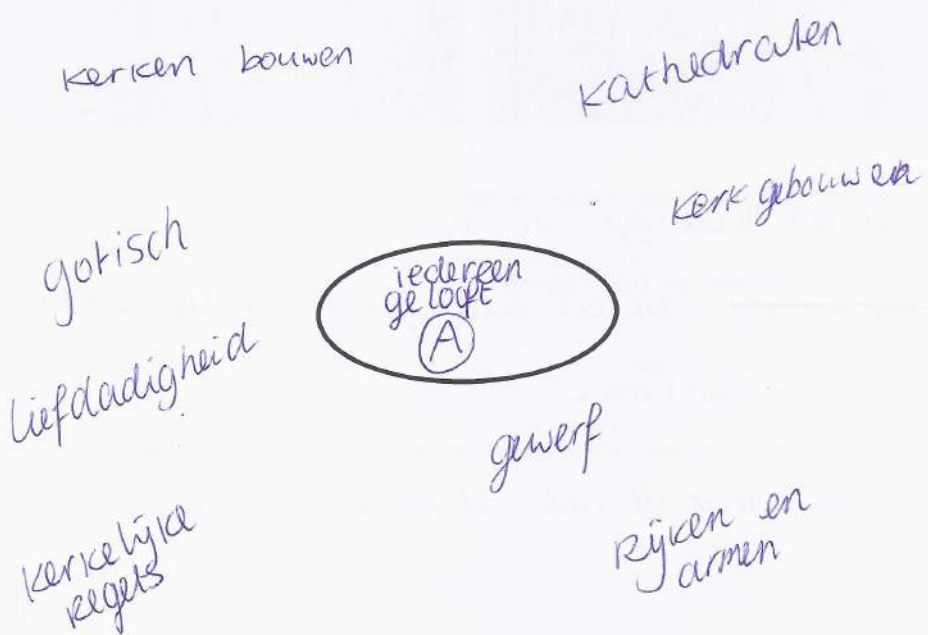
Heb je zelf weleens aan liefdadigheid gedaan? Kun je een voorbeeld noemen?

In geld geven aan zwervers

Kun je drie vormen van liefdadigheid bedenken die nu nog bestaan?

Bij het wachhuis helpen, vrijwilligerswerk

Maak een woordspin van blz. 127 en 128. Alleen van de tekst: A: Iedereen gelooft

Opdracht Gilden:

Kijk naar het filmpje en beantwoord de volgende vragen:

1. Waren ambachtslieden in dienst van hoge heren, of waren zij vrije mensen?
vrije mensen
2. Wat gebeurde met het geld dat zij verdienden?
mochten het zelf houden
3. Maakten ambachtslieden meerdere verschillende producten, of één soort product?
één soort product
4. Wat vormden de mensen met hetzelfde beroep?
een gilde
5. Welke twee voordelen waren er als je lid was van een gilde?
① meer kansen, betere kansen
② meer respect
6. Hoe kon je carrière maken in een gilde?
goed werk leveren
7. Wat had je als beginnening?
een leraar en je moest euf iets maken in leer gaan bij een meester
8. Wanneer mocht je een eigen werkplaats beginnen?
je moest een eigen werkstuk maken en slagen

Gilden hadden strenge regels waaraan iedereen zich moest houden. Bedenk eens samen met je buurman/buurvrouw een aantal regels voor de omgang in de klas. Schrijf er drie op.

- gilde hadden strenge regels. Regels in de klas
- Stil zijn tijdens praten
 - ① - Niet op elkaar interieur beoordelen
 - Niet achterste voren zitten
 - ② - respect met elkaar omgaan
 - van elkaars spullen afblijven

Noem drie dingen waarvoor een gilde zorgde

- geld, werk, respect
- de gilde bepaalde de prijs van producten
 - beroeps opleiding

Geld & Geld lenen (blz. 122)

Juist of onjuist?

In de tijd van steden en staten was er veel handel tussen Nederland en Italië

(juist/onjuist)

Geldwisselaars leenden geld uit (juist/onjuist)

Bij een bank kon je geld in bewaring geven (juist/onjuist)

Door de giro moesten handelaren meer munten meenemen (juist/onjuist)

Met meer geld was er meer handel mogelijk (juist/onjuist)

Rechtspraak:

**Jullie taak is om een passende straf te verzinnen voor de misdaad.
Let goed op dat je ook kunt verantwoorden waarom je voor deze straf hebt
gekozen!**

Getuigenis marktverkoper:

"Ik heb geen idee waarom ik bestolen ben door Cornelis. Ik zie hem weleens vaker hier rondlopen en hij heeft al vaker spullen bij mij gekocht. Als hij een keer niet genoeg munten bij zich had kwam hij die altijd netjes nabrenge. Nee... nooit problemen gehad met Cornelis. Op de bewuste dag kwam hij aan met een zak. Ik wist al dat hij hier vaker spullen in stopte als hij producten moest hebben voor zijn Bakkerij, maar deze keer oogde hij nerveus. Ik hoorde hem iets mompelen en voordat ik het wist haalde hij een mes uit de zak en richtte hij deze naar mij. Ik weet niet meer precies wat hij heeft gezegd, maar het was niet prettig! Vervolgens haalde hij uit. Kijk maar eens wat voor een snee ik op mijn arm heb! Nee ik snap Cornelis niet. Ik ben altijd aardig naar mijn klanten, en de zaken gaan op dit moment niet heel erg goed, dus vind ik het al helemaal erg. Nou in ieder geval werd het me na die steek zwart voor de ogen, en voordat ik het wist was Cornelis verdwenen. En veel van mijn dure producten ook. Ik eh.. vergeef hem wel hoor...een soort van... maar ik wil gewoon een schadevergoeding voor al mijn producten. Ik heb immers ook een gezin!!"

Naar aanleiding van dit verhaal, Wat voor een straf zou Cornelis moeten krijgen?

een boete / verbanning

Spreekt de persoon de waarheid denk je? Waaraan kun je dit zien?

het kan zijn dat ze gewoon geld wilt. Maar ze heeft een blijk (de snee)

Getuigenis omstander (bedelaar):

"Hallo heren... nee ik ben niet bezig... ik zit iedere dag op dit hoekje. Op de markt is het druk en soms willen mensen tijdens het doen van boodschappen nog weleens een muntje in mijn hoed doen. Ik vind dit een hele fijne plek... of ik hier gisteren ook zat?... ja iedere dag zeg ik toch?!... Ik heb gisteren niet iets heel speciaals gezien, behalve dat er bij de kraam van de boer een incident was. Er kwam een man in een lang gewaad aangelopen, hij gaf mij nog een muntje! Goeie kerel, maar hij had iets vreemds over zich. Hij liep naar de kraam van die boer en ik zag dat ze druk aan het overleggen waren. Ineens pak de man iets in zijn hand en duwt vervolgens de boer weg. Die valt op de grond, en begint te schreeuwen naar de man. Die is inmiddels weggerend met een zak vol waar. Maar hij rent dus ook langs mij, en in de zak zat blijkbaar een gat, want er viel iets uit... kijk hier heb ik het nog!... ja, vreemd toch? Je zou toch niet verwachten dat iemand stenen zou stelen van een markt? Die zijn er toch genoeg buiten?... Tsja... ik snapte dan ook niet waarom die boer naderhand zo'n heisa was aan het maken om allerlei spullen die zouden zijn gestolen. Misschien heeft de boer zich vergist?... Of ik Cornelis ken? Jazeker! Een hele fijne man... nee ik weet niet zeker of Cornelis de man was in het gewaad. Ik kon het niet goed zien."

Maar inderdaad de persoon die de stenen, of wat het ook was, heeft gestolen moet zeker worden gestraft!"

Naar aanleiding van dit verhaal, Wat voor een straf zou Cornelis moeten krijgen?

een boete

Spreekt de persoon de waarheid denk je? Waaraan kun je dit zien?

nij had de stenen gezien

Cornelis:

"Ik ben onschuldig! Ik heb geen idee waarom iedereen denkt dat ik iets zou stelen! Ja inderdaad ik heb weinig geld, en het gaat de laatste tijd slecht met mijn bakkerij... maar ik zou nooit stelen. Mijn vrouw is ernstig ziek en ik heb ook nog 4 kinderen. Waarom zou ik dit allemaal op het spel zetten om te gaan stelen? Wie zorgt er dan nog voor hen? Of ik een gewaad heb?... ja nee, nou ja... een gewaad maar die draag ik nooit! Hij is van mijn vader geweest en ik zou hem nooit naar de markt aandoen.... Waarom ik wegrende? Heel simpel. Ik was te laat. Mijn vrouw moest medicijnen hebben en ik ben dit bij de kruidenier gaan halen. Ik wil niet dat ze nog zieker wordt. Ik kom vaker wel op de markt. Voor mijn bakkerij moet ik spullen halen, en ik kom inderdaad ook vaker bij het kraampje van de boer. Ik probeer altijd een praatje met hem te maken, maar hij is niet echt aardig tegen mij. Nou ik zal eens vertellen wat er gisteren gebeurde: Ik liep dus over de markt net voordat ik naar de kruidenier ging. Ik liep zelfs nog langs de kraam! Ik knikte zelfs nog goeiedag, zoals ik dit altijd doe! Maar goed: Ineens keek de eigenaar mij heel schuldig aan, hij draaide zelfs zijn gezicht weg! Maar goed, ik ging dus de kruidenier binnen, en haalde het medicijn. Toen ik weer naar buiten liep, hoorde ik de kerkklok al slaan. Ik versnelde dus mijn pas, steeds sneller. Toen ik de hoek al om was hoor ik ineens. Heel hard 'Cornelis!!' ik kijk om en voor ik het weet wordt ik tegengehouden door de wachten. En dat is mijn verhaal! Oké, misschien ziet het er raar uit dat ik een gewaad heb, en dat ik een mes op zak heb. Maar ik zou hem nooit durven te gebruiken! Het is alleen een afschrikmiddel. Ik weet dat ik misschien niet altijd eerlijk ben geweest, en elk mens vertelt weleens een leugentje om bestwil! Maar dit was ik echt niet! Eerlijk waar!"

Naar aanleiding van dit verhaal, Wat voor een straf zou Cornelis moeten krijgen?

Spreekt de persoon de waarheid denk je? Waaraan kun je dit zien?

De overbuurvrouw van de marktkoopman:

"Cornelis is geen prettige vent. Hij vroeg mij vorige week ineens 2 keer de prijs voor het brood. Ik zag hem wel lopen in een gewaad, normaal draagt hij altijd een wit schort. Maar ik weet bijna zeker dat dit zijn vermomming was. Een vreemde snuiter die vent. En zijn vrouw, wat een roddeltante. Ze praat altijd slecht over mij. Tenminste dat hoorde ik van de buurvrouw. Ik weet zeker dat hij het was. Ik hoorde

zijn naam immers wel en ik zag iemand rennen met zo'n lange baard. Mijn ogen laten mij nooit in de steek. Ik herken die baard uit duizenden. En mijn man die vertrouwt hem ook al niet. Die verloor gister nog een spelletje kaarten van hem. Het kostte mijn man een hoop geld".

Naar aanleiding van dit verhaal, Wat voor een straf zou Cornelis moeten krijgen?

verbanning

Spreekt de persoon de waarheid denk je? Waaraan kun je dit zien?

De barbier (kapper):

"Cornelis is altijd eerlijk hij zou nooit liegen. Ondanks de hoge graag prijs en zijn zieke vrouw doet hij er alles aan om iedereen te helpen. Hij voedt de bedelaren en alle andere arme. Gister nog toen hij hier in de zaak was voor een grote scheerbeurt vanwege de luizen gaf hij mij een fooi. Het is een goede man. Altijd naar de kerk en altijd even gewillig voor zijn mede mens. Ik geloof ook niet dat hij het gedaan kan hebben. Hij zou zonden en branden in de hel".

Wat is de conclusie van dit verhaal? Met andere woorden: Is Cornelis schuldig of niet? Waarom wel of niet?

hij is niet schuldig omdat hij vriendelijk is

Kijk eens terug naar de antwoorden bij de vorige vragen. Is je mening veranderd tijdens het lezen van de teksten? Leg uit waarom (niet).

(blz. 124 + 125).

Opdracht Burgers regelen het zelf

1. Waarom gaven edelen stadsrechten aan steden?

2. Wat was een nadeel voor de edelen bij het geven van stadsrechten?

ze verloor de macht

3. Noem 2 voordelen bij het krijgen van burgerrecht.

minimaal 4 jaar in de stad wonen een beroep hebben

4. Noem 3 rechten die jij zelf hebt.

geen moer bij het eten

5. Vergelijk deze rechten met je buurman/buurvrouw. Komen jullie rechten overeen? Zo nee, wat zijn dan de verschillen?

6. Wat wordt er bedoeld met de uitspraak 'stadslucht maakt vrij'?(blz. 125).

als je stadsrechten hebt ben je vrij

7. Floris V komt in deze teksten drie keer voor. Noem de jaartallen en gebeurtenissen waar Floris V in voorkomt.

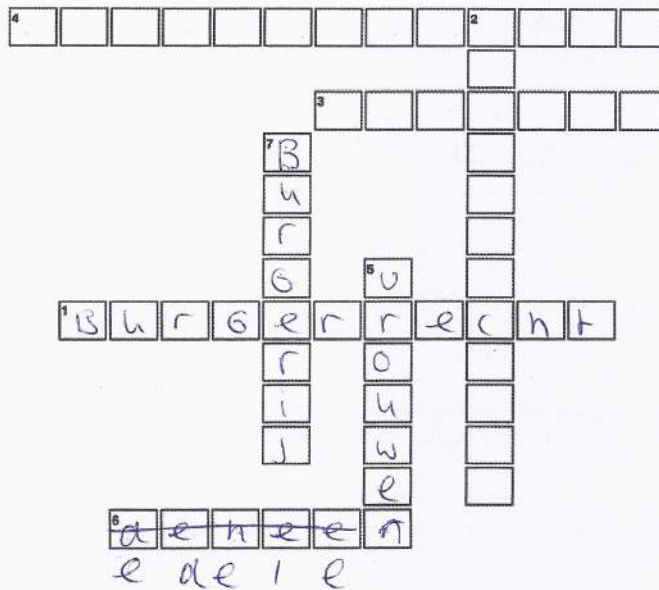
1281, 1272, 1275

8. Vaak werden er privileges aan steden verleend. Wat zijn ook alweer privileges?

staatsrechten

9. Noem eens 2 privileges die jij zelf hebt.

10. **Let op! De vragen staan op de achterkant!**

Horizontaal

1. Je was pas burger als je ... had
3. Wat moesten burgers doen om stadsrechten te kunnen krijgen?
4. Wat hoefde een burger niet meer te verrichten?
6. Bij wie kwam het geld voor de stadsrechten terecht?

Verticaal

2. Wat kregen de steden in ruil voor meer belastingen?
5. Wie had geen recht op burgerrecht?
7. Wat vormden de burgers samen voor een groep?

Privilege opdracht:

Luister goed naar de uitspraken van de docent! Luister eerst aandachtig naar de instructie!

	x	o
Uitspraak 1		X
Uitspraak 2		
Uitspraak 3		
Uitspraak 4	X	
Uitspraak 5		
Uitspraak 6		X
Uitspraak 7		X
Uitspraak 8		
Uitspraak 9		
Uitspraak 10		
Uitspraak 11		
Uitspraak 12	X	
Uitspraak 13		X
Uitspraak 14	X	
Uitspraak 15		

Wat vind je van deze opdracht?

het zet me aan het denken

Waarom zou deze opdracht de privilege opdracht heten denk je?

Denk je dat je de opdracht goed hebt gedaan? Waarom wel of niet?

Wel, omdat ik het eerlijk heb gedaan

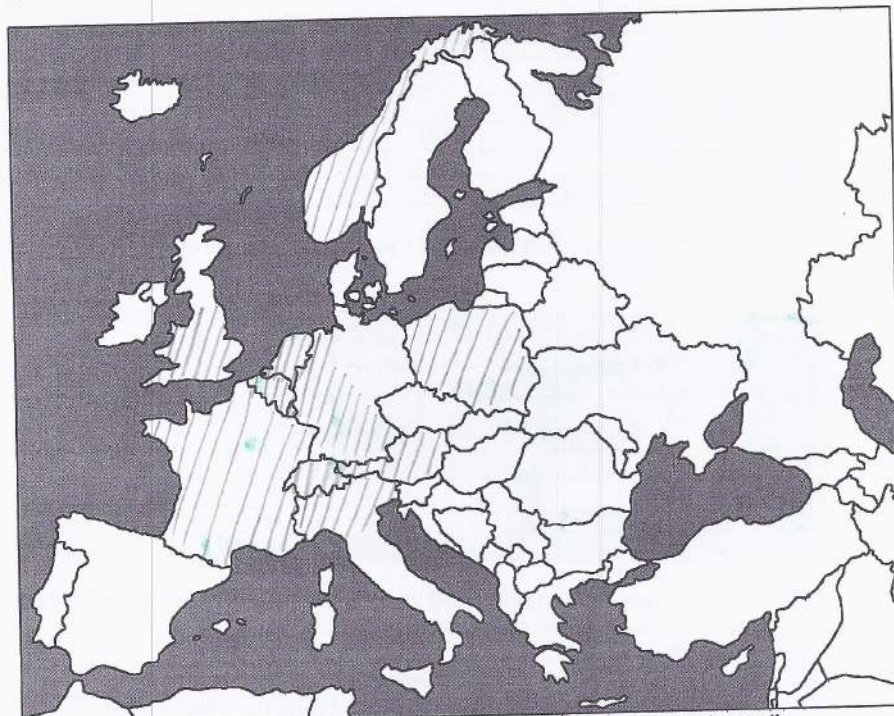
Privilege opdracht:

1. Als je ooit een keer hebt geschaamd voor je kleren, huis, omgeving, kruis dan O aan.
2. Als je ouders een van de volgende beroepen hebben: dokter, advocaat, een eigen bedrijf, etc. Zet dan een X
3. Als je ooit een keer je uiterlijk, gedrag of manieren hebt proberen te veranderen voor andere mensen zet dan een O neer.
4. Als er meer dan 50 boeken in je huis zijn, zet dan een X neer.
5. Als je ouders je vaker hebben gezegd dat je alles kan, mooi bent en vaak complimentjes geven, zet dan een X neer.
6. Als je ooit een keer gepest bent om je uiterlijk, gedrag, geslacht, etc. Zet een O neer.
7. Als er ooit een keer een grapje over jou is gemaakt, waar je beledigd door was, maar dit niet durft te vertellen, zet een O neer.
8. Als je niet alles durft te vertellen in de klas, bang dat je klasgenoten je stom gaan vinden, zet een O neer.
9. Als je bent opgegroeid in een gezin met een ouder, zet een O neer.
10. Als je ooit eens niets hebt gegeten op school omdat er geen eten thuis was, of geen geld had meegekregen, zet een O neer.
11. Als je ouders je altijd hebben verteld dat je alles kan worden wat je maar wilt, zet een X neer.
12. Als je ouders je vroeger weleens naar een museum hebben meegenomen, zet een X neer.
13. Als je ooit een keer gediscrimineerd hebt gevoeld, zet een O neer.
14. Als je ooit beter hebt gevoeld dan iemand anders, zet dan een X neer
15. Als je ooit slecht hebt gevoeld vanwege je achtergrond, zet dan een O neer.

Opdrachten bij paragraaf 4.5.

Wij hebben het de afgelopen lessen gehad over Napoleon Bonaparte, een van de bekendste personen in de geschiedenis. Maak de volgende opdrachten. Werk hiermee samen met je buurman/buurvrouw.

1. Wat weet je na deze paragraaf zelf over Napoleon? Schrijf 10 woorden op die met Napoleon te maken hebben (Dit mogen ook jaartallen zijn).
2. Geef op de onderstaande kaart de gebieden aan die onder Franse heerschappij vielen. Beperk je hierbij niet alleen tot het Franse keizerrijk. (gebruik hierbij je boek op blz. 108 t/m 110).

3. Noem een aantal verlichte ideeën die Napoleon heeft ingevoerd tijdens zijn heerschappij (minimaal 3). Beantwoord per idee:
 - Vind jij dit een goede maatregel?
 - Als jij iets zou kunnen veranderen aan deze maatregel, wat zou dit dan zijn?
 - Overleg de antwoorden met je buurman/buurvrouw. In hoeverre verschillen jullie antwoorden met elkaar?

4. "Napoleons troepen waren slecht bewapend, maar zij hadden wel iets anders: vechtlust". (blz. 108).

- Noem 2 andere aspecten die het Franse leger had.
- Als je deze nu vergelijkt met het Nederlandse leger anno 2014, zijn deze aspecten ook van toepassing op het leger van Nederland? Beschrijf per aspect waarom deze verschilt of overeenkomt.

5. "Talent, opleiding en prestaties werden belangrijker dan afkomst" (blz. 109). Is dit tegenwoordig nog steeds zo? Noem 2 voorbeelden waaraan je kunt zien dat dit nog steeds zo is (of juist niet).

6. Vul de volgende tabel over de veldslagen van Napoleon verder in.

Slag	Jaartal	Winnaar	Verliezer
Overwinning M-I-talie	1796	Frankrijk	Oostenrijk
Inval van Egypte	1798	Egypte	Frankrijk
Inval van Groot-Brittannië	1803	Groot-Britt	Frankrijk
Inval Rusland	1812	Rusland	Frankrijk
Slag bij Leipzig	1813	Gedwongen	Frankrijk
Slag bij Waterloo	1815	Gedwongen	Frankrijk

7. In de woordzoeker hieronder zijn 11 woorden te vinden uit de paragraaf. Elba is al aangegeven.

G	R	A	K	D	I	C	T	A	T	O	R	F	B
R	U	S	N	A	P	O	L	E	O	N	J	G	D
O	S	G	R	A	N	D	E	A	R	M	E	E	C
N	L	B	W	A	T	E	R	L	O	O	K	V	A
D	A	N	H	V	E	C	H	T	L	U	S	T	Z
W	N	O	B	L	E	I	P	Z	I	G	B	C	S
E	D	D	E	R	V	V	A	S	V	U	N	V	W
T	C	E	L	B	A	I	R	G	F	H	C	W	X
E	H	G	E	A	L	L	I	E	E	R	D	E	N

Maak nu een vraag waarin het woord voorkomt, of waar het woord het antwoord vormt voor de vraag. Maak per woord 2 vragen.

Voorbeeld: **Elba**

1. Naar welk eiland werd Napoleon verbannen na de slag van Leipzig?
2. Juist of onjuist? Napoleon is gestorven op het eiland Elba in 1821.

Werk bij deze opdracht goed samen!

Dionne, Bram, Bram, Daan, Jente: De Leempiet's

Vragen paragraaf 4.6. De afschaffing van de slavernij

Er waren voor- en tegenstanders van slavernij. Voor de voorstanders worden 3 redenen genoemd waarom zij voor waren (p. 111). Noem per reden die zij aankaarten 1 voorbeeld.

- * Baseren op uitspraken van Bijbel: je brengt ze geen discipline bij met woorden, je bestruift ze wel maar slaat ook er niet aan.
- * Uiterlijk: minderwaardig ras & superieur ras.
- * Zwarte slaven waren al slaves toen zij van Afrikaanse stammen werden gekocht. In sommige landen waren er slavenhandelaars.

Wat weten jullie al zelf af van de slavernij? Benoem samen met je groepje 10 woorden die met de slavernij te maken hebben. Leg ook uit wat je met het woord bedoeld/ wat het betekent.

- * Afritten → die werden als slaven gebruikt
- * Plantages → daar werden de slaven
- * Zwepslagen → de straf voor de slaven
- * brandmerken → tekenen waardoor je kunt zien met je slaaf bent
- * stamhoofd → handelaar
- * lyfstraffen → door Europeanen

- ✗ Bespreek de volgende stellingen met je groepje. Schrijf achter elke stelling of jullie het hier mee eens zijn of waarom niet. Leg ook vooral uit waarom jullie het ermee eens zijn of niet!

.....

.....

.....

.....

.....

Tegenwoordig is er ook sprake van slavernij. Kun je met je groepje 3 voorbeelden noemen?

- * School: moeten → dwang → slavernij → verboden
- * Pleinmarkt in Bangladesh
- * Kinderarbeid: kinderen van jonge leeftijd moeten voor een laag loon in verschillende omstandigheden werken

Waarop is de indeling van je groepje gebaseerd?

Op hoordeur

Vind je dit een goede manier van verdelen? Leg vooral uit waarom wel/niet.

nee, het is leuker en beter om zelf groepjes te maken

Lied 2: Follow the drinking gourd (= sterrenbeeld in het noorden)

When the sun comes up and the first ***quail** calls,
follow the drinking gourd.
 For the old man is a-waiting to **carry** you to freedom,
 if you follow the drinking gourd.

The **riverbank** makes a very good road.
 The **dead trees show you the way**,
 Left foot, ***peg foot**, travelling on,
 follow the drinking gourd.

'The river ends between two hills.
 Follow the drinking gourd.
 There's another river on the other side,
 Follow the drinking gourd.

Where the great big river **meets** the little river,
 Follow the drinking gourd.
 For the old man is a-waiting for to carry you to freedom,
 If you follow the drinking gourd.

Quail = Kwartel (vogel)

Follow = volg

Carry = brengen

Riverbank = rivieroever

Dead trees show you the way (dode bomen liggen richting het noorden)

Peg foot = houten been

Meets = ontmoet

*Peg Leg Joe ging in het geheim van plantage naar plantage om de slaven dit lied te leren.

*De kwartel vloog in de winter in het Zuiden van de Verenigde Staten.

✓ **Beschrijf de route die de slaaf moest volgen.**

het sterrenbeeld richt in noorden, dan rivier, dode bomen langs de rivier stopt bij g. hawkes, naar noorden, andere kant rivier, grote rivier, brengt je naar kleine rivier, daar oude man daar

9 **Waarom zou Peg Leg Joe dit doen?**

zodat de slaven wisten hoe ze moesten vluchten → hij is een abolitionist

9 **Waar zou de oude man bij horen? (Denk aan de Underground Railroad)**

Bij de abolitionisten

9 **Wat betekenen de ster en de kwartel in het liedje?**

aanwijzingen over wanneer en hoe je moet lopen

9 **Waarom moesten slaven dit lied goed onthouden?**

zodat ze dus ze weer slaaf zouden worden ze wisten hoe ze moesten vluchten, en het aan iedereen leren

Bijlage 3: Persoonlijke reflectie op het werkproces

Dit was voor mij de eerste keer dat ik een onderzoek van dit formaat heb geschreven. Ik ben begonnen met het schrijven van het onderzoek terwijl ik in Finland mijn minor deed. In de eerste fase (het bedenken van het onderwerp) ben ik vaak gewisseld van onderwerp. Ik zag veel zaken in het Finse onderwijs die ik graag wilde invoeren in het Nederlandse onderwijs. Uiteindelijk spande het tussen multicultureel onderwijs en het KIVA-programma (een anti-pest programma van de universiteit van Turku). Uiteindelijk heb ik toch gekozen voor multicultureel onderwijs, omdat ik me hier het best in kon vinden. Ik ben vervolgens in gesprek gegaan met een aantal docenten uit het werkveld, directeuren van verschillende Finse middelbare scholen, en daarnaast heb ik ook een aantal experts op dit gebied informatie gevraagd over multicultureel onderwijs.

Eenmaal terug in Nederland was het geen enkel probleem op de stageschool mijn onderzoek uit te voeren. Nadat ik van de stageschool groen licht had gekregen, kon ik beginnen met voorbereiden van het onderzoek. Ik begon met het formuleren van de verschillende deelvragen, en toen ik deze bijna rond had overleed mijn vader. Door deze gebeurtenis zette ik school en ook het onderzoek op een laag pitje, en heb ik een aantal weken niet aan het onderzoek gewerkt. Na enkele weken had ik uiteindelijk de vragen bijeen en kon ik beginnen met het theoretisch kader. Terwijl ik hiermee bezig was, heb ik ook de vragen geherformuleerd voor de vragenlijsten.

Vooraf met betrekking tot het theoretisch kader liep ik tegen problemen aan. Ik schrijf teveel, en herhaal mijzelf vaak. Hierdoor kwam het originele theoretisch kader uit op 48 pagina's. Uiteindelijk en met veel moeite heb ik deze kunnen terugbrengen naar 16 pagina's. Met het theoretisch kader had ik de meeste moeite, omdat ik het moeilijk vind om echt tot een kern te komen.

Met het onderzoek heb ik niet alle opdrachten kunnen uitvoeren die ik wilde. Veelal kwam dit door uitval van lessen, waardoor ik in tijdnood kwam. Daarnaast verliepen ook niet alle opdrachten zoals ik ze in gedachten had. Dit kwam meestal doordat de uitleg die ik gaf niet duidelijk was. In sommige gevallen gingen de opdrachten juist beter dan verwacht.

Het meeste werk heb ik gehad tijdens het verwerken van de resultaten. Ik had in totaal bijna 200 vragenlijsten met elk 64 vragen die ik moest turven. Hier zijn toch een aantal uren werk in gaan zitten.

Ik ben erg blij met de uitkomst van het onderzoek. Al is het niet de spectaculaire uitkomst waarop ik hoopte, ben ik blij dat er een stijging zichtbaar is ten opzicht van de voormeting. Dit betekent dat alle moeite die ik in dit onderzoek heb gestoken niet voor niets is geweest.

Bijlage 4: Opzet/materiaal/feedback mondelinge presentatie

Voor de presentatie op het AOSL-symposium op 4 april 2014 heb ik een prezi gemaakt. Ik heb Fontys nog gevraagd de feedback formulieren toe te sturen, maar deze zijn waarschijnlijk kwijtgeraakt.

De volledige prezi kunt u vinden op: <http://prezi.com/ygiw-mv2ybth/naar-fins-voorbeeld-multicultureel-onderwijs-in-de-geschied/>

Naar Fins voorbeeld: Multicultureel onderwijs in de geschiedenislessen

Multicultureel onderwijs is:

- Antiracistisch onderwijs
- Een basis voor onderwijs
- Belangrijk voor alle leerlingen
- Dingt door in alle lessen
- Zorgt voor Sociale gelijkheid
- Een proces
- heeft een kritische pedagogiek

Voorbeelden die aan Toel komen:
Etnisch, religie, economie, gezondheid, seks

Interactie en dialoog staan centraal

Theorie en context

- Migratiegeschiedenis als oorzaak multicultureel onderwijs.
- Samenhang met burgerschap
- Multicultureel onderwijs in Finland

Onderzoeksinstrumenten

- Vragenlijsten gebaseerd op Vlaamse school (Prezi) en burgerschap lessen (Prezi).
- Samenstellen klas, discussie, reflectie, zelfevaluatie & maatschappelijke dialoog.
- 44 vragen
- Afgenomen aan 4 klassen (VWO Engelen - EVO en 3 GYM)
- Voor een vergadering

Waarom multicultureel onderwijs?

- Buitenlandse minor in Turkije, Finland
- Element uit Fins onderwijssysteem
- Praktijkervaring Fins scholen
- Nancy Commins, Multicultural education

Opbrengsten voor schoolpraktijk

- Sociaal klassen klimaat en maatschappelijk besef stijgt
- Eigen materiaal dat aansluit bij leerlingen
- Draagt bij aan leerproces leerling
- Prettig werk- en leer klimaat in de klas

Onderzoekstelling

Multicultureel onderwijs dat naar veranderen in de klas vergaart het maatschappelijk besef van de leerling en verbeterd het sociale klimaat in de groep

Relevantie onderwijspraktijk

- Sluit aan bij burgerschap
- Makkelijk te integreren in lessen
- Hulpmiddel voor docent om klassen klimaat te verbeteren

Mass en maatschappijvakken

ex. Inhoud, leer plan, content, maatschappij

- Veel onderwerpen komen bij deze vakken al aan bod.
- Discussies organiseren
- Aanpakken actualiteit
- Actieve interactie

Taalvakken

ex. Nederland, Duits, Engels, Frans

- Lesmateriaal uit andere land gebruiken
- Opdrachten veranderen en zo stereotypen knut
- Nieuw lander inleiding geven
- Methode waarbij Nederland wordt beschreven

Exacte vakken

ex. Wiskunde, Natuurkunde, Scheikunde

- Dialoog in de klas
- Coöperatief leren toepassen
- Actualiteit betrekken bij de les
- Interactie centraal stellen

Liet op het allen multicultureel onderwijs toepassen en het is de vrye tijd in een les

Multicultureel onderwijs is:

- Antiracistisch onderwijs
- Een basis voor onderwijs
- Belangrijk voor alle leerlingen
- Dringt door in alle lessen
- Zorgt voor Sociale gelijkheid
- Een proces
- heeft een kritische pedagogiek

Voorbeelden die aan bod komen:
Etniciteit, religie,
economie, gearardheid,
seks

Interactie en dialoog staan centraal

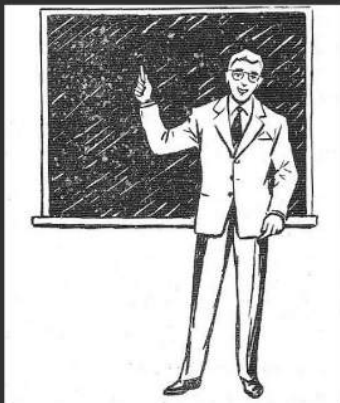
Waarom multicultureel onderwijs?

- Buitenlandse minor in Turku, Finland
- Element uit Fins onderwijssysteem
- Praktijkervaring Finse scholen
- Nancy Commings; Multicultural education

Relevantie onderwijspraktijk

- Sluit aan bij burgerschap
- Makkelijk te integreren in lessen
- Hulpmiddel voor docent om klassenklimaat te verbeteren

Onderzoeksstelling

Multicultureel onderwijs dat word verweven in de lessen vergroot het maatschappelijk besef van de leerling en verbetert het sociale klimaat in de groep

Theorie en context

- Migratiegeschiedenis als oorzaak multicultureel onderwijs.
- Samenhang met burgerschap
- Multicultureel onderwijs in Finland

Onderzoeksinstrumenten

- Vragenlijsten gebaseerd op klimaatschaal (Fontys) en 'Burgerschap meten' (Rovict).
- 5 onderdelen: klas, docent, toepassing, zelfevaluatie & maatschappelijke dilemma's.
- 64 vragen
- Afgenomen aan 4 klassen (VMBO brugklas + 2VWO en 2 Gym).
- Voor- en nameting

Toegepast d.m.v. lessenserie

Opbrengsten voor schoolpraktijk

- Sociaal klassenklimaat en maatschappelijk besef stijgt
- Eigen materiaal dat aansluit bij leerlingen
- Draagt bij aan leerproces leerling
- Prettig werk- en leerklimaat in de klas

Hoe kunt u multicultureel onderwijs in uw vak toepassen?

Mens en maatschappijvakken

o.a. Geschiedenis, Aardrijkskunde, economie, maatschappijleer

- Veel onderwerpen komen bij deze vakken al aan bod.
- Discussies organiseren
- Aanhalen actualiteit
- Actieve interactie

Let op! Niet alleen multicultureel onderwijs toepassen als het onderwerp zich ervoor leent

Taalvakken

o.a. Nederlands, Duits, Engels, Frans

- Lesmateriaal uit ander land gebruiken
- Opdrachten veranderen en zo stereotypen hieruit halen (ander hoofdpersoon).
- Methode waarbij Nederland wordt beschreven

Exacte vakken

o.a. Wiskunde, Natuurkunde, scheikunde

- Dialoog in de klas
- Coöperatief leren toepassen
- Actualiteit betrekken bij de les
- Interactie centraal stellen

Bijlage 5: Verklaring plagiaat + Ephorusrapport

Augustin, Peter P.W.M.J.

Van: Ephorus Services <services@ephorus.com>
Verzonden: dinsdag 8 juli 2014 15:04
Aan: Augustin, Peter P.W.M.J.
Onderwerp: Ephorus: Resultaten voor JG AO1.pdf – (3%)
Bijlagen: Samenvatting.pdf; Rapportage1.pdf; Rapportage2.pdf; Rapportage3.pdf; Rapportage4.pdf; Rapportage5.pdf; Rapportage6.pdf; Rapportage7.pdf

Beste Augustin,

Ephorus heeft het document JG AO1.pdf gecontroleerd op plagiaat.

Document: JG AO1.pdf
Percentage: 3%

De rapportages vindt u in de bijlagen. Als u [hier](#) klikt wordt u doorgelinkt naar onze website, waar u de uitgebreide rapportage kunt bekijken.

Notificatie instellingen ([wijzig instellingen](#))

U ontvangt geen e-mail als een student werk inlevert.

U ontvangt een e-mail als Ephorus tenminste 0% mogelijk plagiaat heeft geconstateerd.

U ontvangt geen periodiek overzicht van alle nieuwe documenten.

Dit is een automatisch gegenereerde e-mail. Mocht u vragen hebben stuur dan een bericht naar support@ephorus.com.

Bijlage 6: Verklaring toestemming opname in AOSL-publicatiebank

HBO Kennisbank

Invoerformulier Student Afstudeerscriptie

		Tips!
Titel:	Multicultureel onderwijs in de geschiedenisles: Naar Fins voorbeeld	Neem de titel letterlijk over van de titelpagina. Een eventuele ondertitel kan achter de hoofdtitel getypt worden.
Auteur(s):	Voor- en achternaam 1. Juliette Gallas 2. 3. 4. 5.	
Begeleider(s):	Voor- en achternaam 1. Peter Augustin 2. 3. 4. 5.	
Samenvatting:		De samenvatting fungeert niet alleen als toelichting op de titel, maar ook als een sterk verkorte versie van de inhoud. Een bondige samenvatting met daarin goede trefwoorden levert het beste zoekresultaat op.
Trefwoorden:	Multicultureel onderwijs	Kies maximaal zeven vrije trefwoorden die het onderwerp van de scriptie omschrijven. Bijvoorbeeld: trefwoord1, trefwoord2, trefwoord3
Taal:	Nederlands	
Fontys Instituut:	Fontys FLOS	Bijvoorbeeld: Fontys Hogeschool Journalistiek
Instelling:		Naam en locatie van de opdrachtgever; het bedrijf of de instelling waarvoor, of waarin, het werk gedaan is. Bijvoorbeeld: ASML te Veldhoven
Webadres URL:	http://	Hier kan een in het kader van het afstuderen ontwikkelde website worden vermeld; en/of de URL van de website van de auteur.
Niveau:	Bachelor	Kies Bachelor, Masters of Overige
Toestemming voor publicatie:	☒ vanaf (de laatste) datum van de ondertekening ☐ met ingang van maand jaar ☐ geen toestemming	
Opmerkingen:		Ruimte voor aanvullende opmerkingen

Handtekening Student:

1.

Datum:

09-07-2014

Handtekening:

Handtekening Begeleider:

1.

Datum: 9-7-14

Handtekening:

2.

Datum:

Handtekening:

3.

Datum:

Handtekening:

4.

Datum:

Handtekening:

5.

Datum:

Handtekening:

Dit formulier dient tegelijkertijd met de scriptie ingeleverd te worden bij het secretariaat/stagebureau/ examenbureau.

Protocol aanbieden full-text scripties versie 1.5, 21 september 2006

Toestemmingsformulier afstudeerscriptie

Fontys Hogescholen stelt de student in de gelegenheid om zijn/haar afstudeerscriptie in een databank op te laten nemen en publiekelijk toegankelijk te maken. Voor de bepalingen inzake het auteursrecht wordt verwezen naar het Studentenstatuut artikel 39, lid 4 t/m 7. Is een scriptie of verslag het resultaat van een stage dan wordt verwezen naar het stagecontract m.n. inzake het al dan niet publiekelijk beschikbaar mogen stellen. De scriptie wordt uitsluitend in de database opgenomen wanneer deze beoordeeld wordt met de kwalificatie 6 of hoger. De scriptie zal in het algemeen gedurende 6 jaren in de scriptiedatabank zijn opgenomen en voor het publiek beschikbaar zijn conform de hieronder verleende toestemming.

1.

Naam student	Juliette Gallas
Studentnummer	
Instituut/Hogeschool	Fontys hogeschool
Opleiding	docent en opleiding
Afstudeerrichting	Geschiedenis

2.

Naam student	
Studentnummer	
Instituut/Hogeschool	
Opleiding	
Afstudeerrichting	

3.

Naam student	
Studentnummer	
Instituut/Hogeschool	
Opleiding	
Afstudeerrichting	

4.

Naam student	
Studentnummer	
Instituut/Hogeschool	
Opleiding	
Afstudeerrichting	

5.

Naam student	
Studentnummer	
Instituut/Hogeschool	
Opleiding	
Afstudeerrichting	

Toestemming

- ☒ Hierbij verleen ik een niet-exclusieve licentie tot opname van de hierna te noemen scriptie in de databank "Fontyscripties" en deze geheel of gedeeltelijk te (doen) verveelvoudigen en openbaar te (doen) maken in druk en/of in digitale vorm, al dan niet in combinatie met werken van derden, bijvoorbeeld online beschikbaarstelling via internet of enig ander netwerk, als onderdeel van een databank, on-line of off-line, voor gebruik door derden uitsluitend voor onderwijs- en onderzoeksdoeleinden. Hiermee verklaar ik tevens dat mijn stagebiedende organisatie c.q. opdrachtgever hier geen bezwaar tegen heeft.

Geen toestemming

- ☐ Hierbij verleen ik geen licentie tot opname van de hierna te noemen scriptie in de databank "Fontyscripties". Tevens verleen ik geen toestemming tot het geheel of gedeeltelijk (doen) verveelvoudigen en openbaar (doen) maken in druk en/of in digitale vorm, al dan niet in combinatie met werken van derden, bijvoorbeeld online beschikbaarstelling via internet of enig ander netwerk, als onderdeel van een databank, on-line of off-line, van bedoelde scriptie voor welk gebruik dan ook.

Reden hiervoor is:

- ☐ Mijn stagebiedende organisatie c.q. opdrachtgever gaat hiermee NIET akkoord
- ☐

Het betreft de navolgende scriptie:

"Multicultureel onderwijs in
de geschiedenisles: naar Finse voorbeeld

1. Datum: 09-07-2014

Handtekening:

2. Datum: 09-07-14

Handtekening:

3. Datum:

Handtekening:

4. Datum:

Handtekening:

5. Datum:

Handtekening:

Dit formulier dient tegelijkertijd met de scriptie ingeleverd te worden bij het secretariaat/stagebureau/
examenbureau.

Protocol aanbieden full-text scripties versie 1.5, 21 september 2006